

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNE
KATILAN KONYA MİLLETVEKİLLERİNİN
FAALİYETLERİ

CANSU MERT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
DOÇ. DR. YAKUP KAYA

KONYA-2023

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNE
KATILAN KONYA MİLLETVEKİLLERİNİN
FAALİYETLERİ

CANSU MERT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
DOÇ. DR. YAKUP KAYA

KONYA-2023

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	CANSU MERT		
	Numarası	19810501001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TARİH / TARİH		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
Tezin Adı	Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisine Katılan Konya Milletvekillerinin Faaliyetleri			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası
CANSU MERT

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	CANSU MERT		
	Numarası	19810501001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TARİH / TARİH		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		✓
		Doktora		
	Tez Danışmanı	DOÇ. DR. YAKUP KAYA		
Tezin Adı	Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisine Katılan Konya Milletvekillerinin Faaliyetleri			

ÖZET

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, olağanüstü şartlar altında 23 Nisan 1920'de açılarak demokrasi ve millet adına büyük bir adım atılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisine katılacak üyeler iki kez seçimle belirlenmiştir. Bu olay Türk inkılabının organı olan ilk Meclisi farklı yapan unsurdur. Olağanüstü yetkilere sahip olan kurucu Meclise, her sancaktan 5 üye seçilerek Ankara'ya gönderilmiştir. TBMM'nin ikinci oturumunda Mustafa Kemal Atatürk, 110 TBMM üyesinin oyu ile Meclis Başkanlığına seçilmiştir. Meclis Başkan Vekilliğine ise Konya Mevlana Dergâhı Postnişi Abdülhalim Çelebi 91 oy ile görevlendirilmiştir. Konya'dan katılan üye sayısı ilk günler 5 kişiyken Mebusan Meclisi'nin kapatılması üzerine temsil heyetinin çağrısına uyan mebusların Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisine katılmaları ile sayısı 10'a çıkmıştır. Meclis-i Mebusan'dan katılan TBMM üyeleri: Mehmet Vehbi Efendi, Yalvaçlı Ömer Vehbi Efendi, Hacı Kurrazade Bekir Efendi, Halil Kazım Hüsnü Bey ve Musa Kazım Efendi'dir. Konya'da yapılan seçim sonucunda katılanlar ise: Abdülhalim Çelebi Efendi, Bekir Refik Koraltan, Hacı Arif Bey, Saatçizade Mehmet Rıfat Efendi ve Hulusi Bey'dir. Vatanın kurtuluşunda Konya'yı temsil eden TBMM üyeleri olarak, hepsi birer Kuva-yı Milliye taraftarı olmuşlardır. Birinci TBMM'de Konya'dan katılan TBMM üyeleri önemli görevlerde yer almışlardır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, TBMM Üyesi, Konya, Seçim, Ankara.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	CANSU MERT		
	Student Number	19810501001		
	Department	HISTORY / HISTORY		
	Study Programme	Master's Degree (M. A.)	✓	
		Doctoral Degree (Ph. D.)		
	Supervisor	DOÇ. DR. YAKUP KAYA		
Title of the Thesis/Dissertation	Activities of Konya Deputies Attending the First Grand National Assembly of Türkiye			

ABSTRACT

The First Grand National Assembly of Türkiye was opened on April 23, 1920, under extraordinary circumstances, and a great step was taken for democracy and the nation. The members who will participate in the Türkiye Grand National Assembly have been elected twice. This event is what makes the first Assembly, the organ of the Türk Revolution, different. 5 members from each sanjak were elected to the Constituent Assembly, which had extraordinary powers, and were sent to Ankara. In the second session of the Türkiye Grand National Assembly, Mustafa Kemal Atatürk was elected as the President of the Assembly with the votes of 110 Türkiye Grand National Assembly members. Konya Mevlana Dervish Lodge Postmaster Abdülhalim Çelebi was appointed as the Deputy Speaker of the Assembly with 91 votes. While the number of members participating from Konya was 5 in the first days, the number increased to 10 after the deputies who followed the call of the representative delegation after the closure of the Parliament and joined the Türkiye Grand National Assembly in Ankara. Members of the Grand National Assembly of Türkiye participating from the Parliament are: Mehmet Vehbi Efendi, Yalvaçlı Ömer Vehbi Efendi, Hacı Kurrazade Bekir Efendi, Halil Kazım Hüsnü Bey and Musa Kazım Efendi. Those who participated as a result of the election held in Konya were: Abdülhalim Çelebi Efendi, Bekir Refik Koraltan, Hacı Arif Bey, Saatçizade Mehmet Rifat Efendi and Hulusi Bey. As members of the Türkiye Grand National Assembly representing Konya in the liberation of the homeland, they were all supporters of the National Forces. The members of the Türkiye Grand National Assembly who attended from Konya in the first Türkiye Grand National Assembly took part in important positions.

Keywords: First Türkiye Grand National Assembly, Member of the Grand National Assembly of Türkiye, Konya, Election, Ankara.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR.....	vii
ÖN SÖZ	viii
GİRİŞ	1
1. Milli Mücadele Yıllarında Konya'nın Durumu	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN TOPLANMASI VE GÖREVE BAŞLAMASI

1.1. Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın Kapatılması ve İstanbul'un İşgali	14
1.2. 1920 Seçimleri	16
1.3. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılışı	18
1.4. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Mevcudu	21

İKİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDE KONYA'YI TEMSİL EDEN ÜYELER

2.1. BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNE KONYA SEÇİMİ İLE KATILAN TBMM ÜYELERİ

2.1.1. Abdülhalim Çelebi Efendi (Ertüzün)	25
2.1.1.1. Hayatı.....	25
2.1.1.2. Abdülhalim Çelebi'nin Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyesi Seçilmesi.....	29
2.1.1.3. Abdülhalim Çelebi'nin Delibaş Mehmet İsyamı ile İlişkisi.....	31
2.1.1.4. Delibaş Mehmet İsyamının Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinde Görüşülmesi.....	33

2.1.1.5. Abdülhalim Çelebi'nin Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Çalışmalarına Örnekler	36
2.1.1.6. Abdülhalim Çelebi'nin Vefatı	39
2.1.2. Bekir Refik Koraltan	40
2.1.2.1. Hayatı ve Milli Mücadele'ye Katılışı	40
2.1.2.2. Refik Bey'in Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyesi Seçilmesi	42
2.1.2.3. Refik Bey'in Bozkır İsyanına Bakışı.....	44
2.1.2.4. Refik Bey'in Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Çalışmalarına Örnekler	46
2.1.2.5. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinden Sonra Refik Bey.....	47
2.1.3. Hacı Arif Bey (Baysal)	49
2.1.3.1. Hacı Arif Bey'in Hayatı ve Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği	49
2.1.3.2. Hacı Arif Bey'in Bozkır İsyanı İle İlgili Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Tutumu	50
2.1.3.3. Hacı Arif Bey'in Delibaş Mehmet İsyanındaki Tutumu	52
2.1.3.4. Hacı Arif Bey'in Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Çalışmalarına Örnekler	53
2.1.4. Saatçizade Mehmet Rıfat Efendi	54
2.1.4.1. Saatçizade Mehmet Rıfat Efendi'nin Hayatı ve Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği	54
2.1.5. Hulusi Bey (Göksu)	56
2.1.5.1. Hulusi Bey'in Hayatı ve Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği	56
2.1.5.2. Hulusi Bey'in Delibaş Mehmet İsyanındaki Tutumu.....	58
2.2. MECLİS-İ MEBUSAN'DAN BİRİNCİ TBMM'YE KATILAN KONYA TBMM ÜYELERİ	
2.2.1. Mehmet Vehbi Efendi (Çelik)	60
2.2.1.1. Hayatı ve Milli Mücadele'ye Katkıları.....	60
2.2.1.2. Mehmet Vehbi Efendi'nin Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği...63	

2.2.1.3. Mehmet Vehbi Efendi'nin Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Çalışmalarına Örnekler	68
2.2.2. Yalvaçlı Ömer Vehbi Efendi (Büyükyalvaç)	70
2.2.2.1. Ömer Vehbi Efendi'nin Hayatı ve Milli Mücadele'ye Olan Katkısı	70
2.2.2.2. Ömer Vehbi Efendi'nin Delibaş Mehmet İsyanındaki Tutumu	73
2.2.2.3. Ömer Vehbi Efendi'nin Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Çalışmalarına Örnekler	74
2.2.3. Hacı Kurrazade Bekir Efendi (Sümer)	75
2.2.3.1. Hayatı.....	75
2.2.3.2. Hacı Bekir Efendi'nin Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Çalışmalarına Örnekler	77
2.2.4. Halil Kazım Hüsnü Bey	79
2.2.4.1. Halil Kazım Hüsnü Bey'in Hayatı ve Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği	79
2.2.4.2. Halil Kazım Hüsnü Bey'in Delibaş Mehmet İsyanı ile Olan İlişkisi	80
2.2.4.3. Halil Kazım Hüsnü Bey'in Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Çalışmalarına Örnekler	84
2.2.5. Musa Kazım Efendi (Onar)	86
2.2.5.1. Musa Kazım Efendi'nin Hayatı ve Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği	86
2.2.5.2. Musa Kazım Efendi'nin Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Çalışmalarına Örnekler	89
SONUÇ.....	92
KAYNAKÇA.....	96
EKLER.....	100

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
ATASE	: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi
B.	: Belge
BEO	: Bab-1 Ali Evrak Odası
BOA	: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DH.	: Dâhiliye Nezareti
DH. EUM. ECB.	: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Ecanib Kalemi
DH. KMS.	: Dâhiliye Nezareti Kalemi Mahsusa
DH. ŞFR.	: Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi
D.	: Dosya
G.	: Gömlek
HTVD	: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
İ.	: İrade
K.	: Kutu
M.M.A.	: Mevlana Müze Arşivi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri
TBMM GZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri
vsk.	: Vesika
Y	: Yıldız

ÖN SÖZ

I. Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Mondros Mütarekesi'nin maddeleri dayanak gösterilerek ülkenin dört bir tarafı işgal edilmeye başlanmıştır. 16 Mart 1920'de İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edilmesi ve ardından Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasından sonra İstanbul Hükümeti artık ülkeyi yönetemez haldedir. Bu nedenle de Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da bir Meclisin toplanacağı bildirisini yayınlarak Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin yol haritasını çizmiştir. 23 Nisan 1920'de de Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi açılarak Milli Mücadele'nin daha da kuvvetlenmesi sağlanmıştır.

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisine Katılan Konya Milletvekillerinin Faaliyetleri adlı yüksek lisans tezi, Gazi Mecliste Konya'yı temsil eden TBMM üyelerinin, Milli Mücadele saflarındaki tutumları, Birinci TBMM'nin zor koşullar altında açılmasıyla bu koşullara uyum sağlayıp ülkenin bağımsızlığa giden yolda katkıları incelenmiştir.

Birinci TBMM'de Konya'yı temsil eden on TBMM üyesini tanıtmak üzere hazırlanan bu tezde Konya'nın Milli Mücadele'deki tutumuna da değinilmiştir. Birinci TBMM'nin Konyalı üyeleri, Milli Mücadele yıllarında Konya'da vali olarak görev yapan Cemal Bey'in baskıcı tutumuna rağmen halkın örgütlenmesinde ve işgallerin protesto edilmesinde rol oynamışlardır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Konya'da açılmasında katkı sağlayarak, Konya halkının tam anlamıyla Milli Mücadeleye desteğini arttırmışlardır. Bir yandan Konya'da çıkan isyanların bastırılmasında etki etmişlerdir. Bir yandan da TBMM üyesi olarak sorumluluklarını yerine getirmekten geri durmamışlardır. TBMM'de aktif olan, hatta Abdülhalim Çelebi gibi, Mehmet Vehbi Efendi gibi önemli görevlerde bulunan üyeler olsa da, Mecliste diğerlerine nazaran daha az etkili olan TBMM üyeleri de bulunmaktadır.

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisine Katılan Konya Milletvekillerinin Faaliyetleri adlı yüksek lisans tezimde, değerli emekleri bulunan danışman hocam, Sayın Doç. Dr. Yakup Kaya'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Cansu MERT

KONYA 2023

GİRİŞ

Tezin Amacı ve Önemi

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Konya'yı temsil eden üyelerin tanıtılmasıdır. Birinci TBMM'deki tutum ve davranışları incelenerek Konya adına Meclis'teki faaliyetlerini anlatmaktır. Türkiye Büyük Millet Meclisine katılan Konyalı on TBMM üyesinin her birinin Milli Mücadele saflarında yer almışlardır. Vatanın kurtuluşunda topyekûn mücadelenin içinde Konya'nın TBMM üyelerinin üstlendikleri roller incelenmiştir. Birinci TBMM'de ele alınan konularda vatanın menfaatleri söz konusu olunca nasıl bir tavır sergilediklerini anlatmak açısından önemlidir.

Tezin Yöntemi

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisine Konya'dan katılan TBMM üyelerinin hayatları, TBMM üyesi seçiliş aşamaları, Milli Mücadele'deki duruşları, Konya'da çıkan isyanların bastırılmasındaki rolleri, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki çalışmaları objektif bir bakış açısıyla TBMM Zabıt Cerideleri incelenerek, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'ndaki konu ile ilgili belgeler ışığında ele alınmıştır. Tezin konusu ile ilgili daha önce çalışmış olan Ahmet Atalay Hoca'nın Milli Mücadele'de Konya Kuva-yı Milliyecileri adlı iki ciltlik eserinden faydalanılmıştır. TBMM üyeleri ile ilgili daha önce çalışmış olan hocaların kitapları, Milli Mücadele hatıratları incelenerek konu anlatılmaya çalışılmıştır.

Tezin Sınır ve Kapsamı

Tezin konusu, 23 Nisan 1920'de açılan Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Konya'yı temsil eden on TBMM üyesinin, hem TBMM'deki faaliyetlerinin, hem de bağımsızlığa giden yoldaki engeller karşısındaki duruşlarının araştırılmasıdır. Konya, Ankara ve İstanbul vilayetlerini kapsayacak şekilde ele alınmıştır. TBMM'nin birinci yasama yılı olan 1920-1923 yılları ve Milli Mücadele dönemi yıllarıyla sınırlandırılmıştır. Tezin giriş kısmında Milli Mücadele'de Konya'nın genel durumuna değinilmiştir. İki bölümden oluşan tezin birinci bölümünde: Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplanması ve göreve başlaması

ele alınmış olup, ikinci bölümünde ise Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Konya'yı temsil eden üyeleri araştırılmıştır.

Tezin Kaynakları

Araştırmada, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi belgelerinden, TBMM Zabıt Ceridelerinden, Harp Tarihi Vesikaları Dergisindeki belgelerden, ATASE Arşivi belgelerinden, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı İstiklal Harbinde Ayaklanmalar kitabından, TBMM Albümünden, Mevlana Müze Arşivi belgelerinden, Koyunoğlu Kütüphanesi Selçuk Es Arşivinden, Milli Mücadele hatıratlarından ve konu ile ilgili daha önce çalışmış hocaların kitaplarından faydalanılmıştır.

1. Milli Mücadele Yıllarında Konya'nın Durumu

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı günlerde Konya, Burdur ve Isparta sancaklarını da içine alan önemli bir vilayet merkezidir. Konya merkez sancağı, merkez kaza ile birlikte Kadınhanı, Akşehir, Beyşehir, Seydişehir, Ilgın, Bozkır, Karaman, Ereğli, Sultaniye, Karapınar, Koçhisar olmak üzere on bir kazası bulunmaktadır. 61.100 kilometrekarelik geniş bir alanı kaplayan Konya'nın 800.000 nüfusu bulunmaktadır.¹ Konya'nın Milli Mücadele'deki önemini jeopolitik konumu belirlemiştir. İstanbul-Bağdat Demir yolu üzerinde olmasıyla İstanbul, Ankara, Adana ile bağlantı kurulmasını sağlayarak, tam bir geçiş noktası özelliği kazandırmıştır. Ayrıca İzmir ile demir yolu, Bursa, Antalya, Nevşehir ve Kayseri ile kara yolu bağlantısının bulunması Konya'ya askeri açıdan stratejik bir önem vermiştir.²

İtalya'ya, Birinci Dünya Savaşı'na İtilaf saflarında katılmanın karşılığında 1917'de yapılan S.J. de Maurienne Antlaşması ile İzmir ve çevresi, iç kesimlerden Konya'nın da bulunduğu bölümden Mersin'i de içine alan yerler bırakılmıştır. Yapılan bu gizli antlaşmanın esasları Mondros Mütarekesi'nin maddeleri ile kuvvetlendirilmiştir.³ Konya'ya önceden yapılan antlaşmalar neticesinde ilk gelenler

¹**Yurt Ansiklopedisi**, Cilt 7, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982-1983, ss. 5136-5137.

²Kamil Erdeha, **Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1978, s. 265.

³Ahmet Atalay, **Milli Mücadele'de Konya Kuva-yı Milliyecileri**, C.1, Damla Ofset, Konya, 1997, s. 1.

İngilizler olmuştur. 22 Ocak 1919'da Konya istasyonuna 80 kişilik bir birlik gönderilmiştir.⁴ İngiliz askerleri Darü'l Muallimin binasının üç katını işgal etmişlerdir. Daha sonra İngiliz generali, bu binanın tüm katlarının kendilerine verilmesini istemiştir.⁵ 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa'nın 26 Nisan 1919'da Harbiye Nezaretine çektiği telgraftan anlaşıldığı üzere 24-25 Nisan gecesi askeri mümessilleri Titelli adındaki bir miralayın olduğu 1300 asker kuvvetindeki İtalyanlar, Konya'ya gelmişlerdir. Titelli, Cemal Paşa'dan fırka kumandanı miralay Desinpo için bina tedarik edilmesini istemiştir.⁶ Konya'nın işgali, İngiliz İtalyan işbirliği şeklinde gerçekleşmiş olup Konya garına ait posta görevlilerinin kaldığı bölüm İngiliz kuvvetleri tarafından İtalyanlara verilmiştir. İstasyonun bagaj bölümü de İngilizlerin işgalinde kalmıştır.⁷

Cemal Paşa, Harbiye Nezaretine bir telgraf çekerek İtalyanların bazı isteklerde bulunduğunu söyleyerek onlara nasıl davranılması gerektiği ile ilgili sadareten talimat talep etmiştir. Bunun üzerine Harbiye Nezareti'de talimatın tebliğ edileceği zamana kadar yerleşim yerlerine kesinlikle mukavemet gösterilmemesi, Mondros Mütarekesine ait yapılan hareketin protestosuz bırakılmaması ve taburun her hareketinin dikkatle izlenilmesini buyurmuştur.⁸ Konya ve civarındaki işgal kuvvetlerine karşı silaha başvurulmadan sulh yoluyla iletişimin kurulması istenmiştir.⁹ Nitekim halk İtalyanların Konya bölgesini işgal etmesini protesto etmiştir.¹⁰ Memleketin muhtelif yerlerine Mondros Mütarekesi'nin hükümlerine karşı gelmenin imkânsız olduğunu ve hükümlere karşı gelenlerin cezalandırılacağını anlatmak amacıyla İstanbul'dan Nasihat Heyeti gönderilmiştir.¹¹ Bu amaçla da Şehzade Abdürrahim Efendi, Cemaleddin ve Seyfeddin Efendilerin maiyetindeki heyetle beraber Anadolu'daki muhtelif vilayetleri ziyaret etmişlerdir.¹² 13 Mayıs 1919'da

⁴Yurt Ansiklopedisi, **a.g.e.**, s. 5137.

⁵**Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi**, Dâhiliye Nezareti, Şifre Kalemi (DH, ŞFR), 627-32.

⁶**Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, Mart 1962, S.39., Vesika No: 925.

⁷**BOA**, Dâhiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye Ecanib Kalemi (DH., EUM., ECB), 24/7.

⁸**HTVD**, Mart 1962, S.39., Vesika No: 926.

⁹**BOA**, Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH., KMS), 52-47.

¹⁰**BOA**, DH, KMS, 52-2/69.

¹¹Cemal Kutay, **Kurtuluşun Ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1973, s. 71.

¹²**BOA**, DH, KMS, 51-3.

Konya'ya gelen heyeti karşılamak amacıyla düzenlenen törene İtalyanlar da katılmayı talep etmişlerdir. Dâhiliye Nezareti, Konya vilayetine 7 Mayıs 1919 yılında bir telgraf göndererek Osmanlı askerinin birinci safta, İtalyanların ise ikinci safta olmak şartı ile törene katılabileceklerini bildirmiştir.¹³

İngiliz piyade bölüğü, 15 Mayıs 1919 yılında gece trenle kuzeye hareket etmiş ve Konya'da sadece İtalyan askerleri kalmıştır. İngilizler siyasi bir mümessil bırakarak önce Afyon'a sonra İzmir'e geçmişlerdir.¹⁴ İngiliz, İtalyan işbirliğinin neticesinde Akşehir Kaymakamlığının verdiği bilgiye göre İtalyanlar, Akşehir istasyonuna İngiliz askerlerinin yerine geldiklerini, İngilizlerin İzmir'e giderken istasyonu İtalyanlara teslim ettiğini söylemişlerdir. 14 Mayıs 1919'da 3 zabıt, 150 İtalyan neferi, Afyon'dan Akşehir'e gelerek bir gece kaldıktan sonra 1 zabıt, 50 nefer istasyonda bırakarak tekrar Afyon'a dönmüşlerdir.¹⁵

Konya halkı işgaller karşısında üzgün ve suskundur. Fakat bu durum fırtına öncesi sessizlik gibi de görülmektedir.¹⁶ Kalemî Mahsus'tan, Konya Valiliğine çekilen telgraftan anlaşıldığı üzere Dâhiliye Nezareti, yapılan fiili hareketlerin hem kendilerine hem de devletlerine zarar vereceği kanaatindedir.¹⁷ Fakat Konya'da asayiş sağlanamaz haldedir. Gayrimüslimler, işgalci güçlerin desteği ile hırsızlık ve benzeri olaylara karışarak şehirde her türlü olumsuz hareketin arkasında yer almışlardır. Vali Cemal Bey'in de desteğini alan suçlular cezasız kalmıştır.¹⁸

Konya halkı, İzmir'in işgalini protesto ederek tepki göstermiştir. Bu durumdan gayrimüslimler rahatsız olmuştur. Konya'daki İngiliz, İtalyan temsilciliklerine müracaat etmişlerdir.¹⁹ 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa'nın, Harbiye Nezaretine çektiği telgraftan anlaşıldığı üzere 1919 yılının Mayıs ayında Konya'daki İngiliz, İtalyan temsilcileri valiye giderek gayrimüslim unsurların rahatsızlığını dile getirerek tedbir alınmasını, aksi takdirde bir olay olduğunda kendileri müdahale

¹³BOA, DH, KMS, 51-2/3.

¹⁴HTVD, Mart 1962, S.39., Vesika No: 928.

¹⁵HTVD, Mart 1962, S,39, Vesika No: 930.

¹⁶Caner Arabacı, **Milli Mücadele Dönemi Konya Öğretmenleri**, Damla Matbaacılık, Konya, 1991, s. 4.

¹⁷BOA, DH, ŞFR, 101-19.

¹⁸Arabacı, **a.g.e.**, s. 4.

¹⁹Ahmet Avanas, **Milli Mücadele'de Konya**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s. 34.

edeceklerini tehdit ederek söylemişlerdir.²⁰ Konya halkının, İzmir'in işgaline verdiği tepkiler giderek artması ile İtalyanlar, Konya'daki askeri güçlerini arttıracakları haberini Konya Valiliğine bildirerek tedbir almışlardır.²¹

İngiliz General Milne, İtalyan işgal kuvvetleri komutanına, Konya'da çıkan Öğüt Gazetesi'nin Milli Mücadele ve Kuva-yı Milliye Harekâtını savunan yazılarından dolayı kapatılması için baskı yapmıştır.²² İtalyan işgal komutanlığı aldığı emir üzerine 13 Ocak 1920 yılında Öğüt Gazetesi'ni mühürleyerek kapısına nöbetçi yerleştirmiştir.²³ Gazete'nin başyazarı Feridun Kandemir'e İtalyan komutan tarafından bir gün önce gazeteye yapılacak olan baskın gizlice haber verilmiştir. Bu haber üzerine işçiler bir baskı pedalı ve üç harf kasasını gizlice arabaya yükleyerek Söylemez Baba Türbesine taşımışlardır. Ertesi gün bir İtalyan mangası Öğüt matbaasına gelerek İtalyan Başkumandanlığının verdiği yetkiye dayanarak gazeteyi mühürlemişlerdir.²⁴ Söylemez Baba Türbesine taşınan matbaa ertesi günün gazetesini basmak üzere çalışmalara devam etmiştir. Yapılan mitingler neticesinde İtalyanlar, Öğüt Gazetesi'ndeki nöbetçi askerlerini 6 Şubat 1920 yılında geri çekmişlerdir. 9 Şubat'ta da tamamen boşaltıp teslim etmişlerdir.²⁵

İtalyan askerleri, Konya halkı ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Fakat şehir halkı hiçbir zaman önemsememiş ve hep yadırgamıştır. Tüylü şapkalı ve garip pantolonlu askerlerin sokaklarda gezmesine tepki göstermiştir. Anadolu'daki yeni askeri ve siyasi kuvvetin varlığının etkisiyle İtalyanlar, 11 Mart 1920 yılında Konya'dan çekilme kararı almıştır. Bu karar Öğüt Gazetesi'nin 14 Mart 1920 tarihli haberinde verilmiştir.²⁶

Yıldırım Orduları Grubu Mondros Mütarekesi'nden sonra dağıtılarak 2. Ordu'nun emrine verilmiştir.²⁷ Mondros Mütarekesi'nin Konya'yı ilgilendiren ilk

²⁰HTVD, Mart 1962, S,39, Vesika No: 931.

²¹BOA, DH, ŞFR, 630/123.

²²Mehmet Önder, **Milli Mücadelenin Yanında ve Safında Öğüt Gazetesi**, Güven Matbaası, Ankara, 1986, s. 8.

²³Avanas, **a.g.e.**, ss. 34-35.

²⁴Önder, **a.g.e.**, 1986, s. 9.

²⁵Avanas, **a.g.e.**, s. 35 .

²⁶**a.g.e.**, ss. 34-37.

²⁷**a.g.e.**, s. 54.

uygulaması Adana'da olan 2. Ordu'nun Konya'ya taşınmasıdır.²⁸ İtilaf Devletleri'nin Adana'yı işgal etmesi ile 3. Kolordu Sivas'a, 20. Kolordu Ankara'ya, kumandanı Albay Fahrettin Paşa olan 12. Kolordu da Konya'ya nakledilmiştir. 2. Ordu Kumandanı olan Nihat Paşa, karargâhı ile birlikte Konya'ya gelmiştir. Fakat İtilaf Devletleri'nin bakıcı tutumu Osmanlı Devleti'nin Nihat Paşa'yı görevinden alarak Cemal Paşa'yı atmasına sebep olmuştur.²⁹ 12. Kolordu'nun emrindeki 41. tümen Karaman'a, 56. tümen de Akşehir'e yerleştirilerek, Ali Fuat Cebesoy'un komutanı olduğu 2. Ordu'ya bağlı 20. Kolordu Komutanlığı da Ereğli'de karargâhını kurmuştur. Milli Mücadele boyunca görevde kalan 12. Kolordu, Konya'da iki yıl kaldıktan sonra 1920 yılının Temmuz ayında Afyon'a nakledilmiştir.³⁰

Fahrettin Paşa, Konya halkını, Mütareke senesinde devlet memurlarından ve güvenlik güçlerinden ayrı tutarak dört bölüme ayırmıştır. İlk kısım; Hacı Ağalar, bunlar varlıklı kişiler, namazında niyazında olan iyi insanlar, maddiyata önem veren kimseler olduğunu ve küçük esnafın bağ bahçe ekimi ile geçinen halk tabakasının Hacı Efendilere bağlı olduğunu köylüler üzerinde nüfuzlarının bulunduğunu söyler. İkinci kısmın ise; Belediye ve Vilayet Hususi İdaresinde memurluk edenlerin oluşturduğunu, Hürriyet ve İtilaf Partisi destekçisi ve Zeynelabidin Hoca'nın etkisinde kalan kesim olarak ayırır. Üçüncü kısım ise; Mevlevi Tarikatı'nın mensupları olarak gösterir. Dördüncü kısım ise; Konya'nın okumuş kesimi, Avrupa kültürüne hâkim gençleridir.³¹

Konya'nın bu dönemde idari yapısını valilik makamında bulunan Cemal Bey'in tutum ve davranışları şekillendirmiştir. Cemal Bey, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra kurulan Tefik Paşa hükümeti tarafından Konya Valiliğine tayin edilmiştir.³² Vali Cemal Bey, koyu bir Hürriyet ve İtilaf Partisi taraftarı olup İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyesi ve doğal olarak İttihat ve Terakkiye düşman bir tutumdadır. Cemal Bey'in İttihat ve Terakki'ye olan karşıtlığı onu Ermeni taraftarı yapmıştır. Kendisine "Artin Cemal" lakabı verilmiştir.³³ Milli Mücadele yıllarında

²⁸Yurt Ansiklopedisi, **a.g.e.**, s. 5137.

²⁹Erdeha, **a.g.e.**, s. 266.

³⁰Avanas, **a.g.e.**, ss. 54-59.

³¹Fahrettin Altay, **On Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2022, ss. 200-202.

³²Avanas, **a.g.e.**, s. 70.

³³ Erdeha, **a.g.e.**, ss. 267-268.

Konya'nın Cemal Bey gibi bir valiye sahip olması talihsiz bir olaydır. Milli Mücadele aleyhtarlığı faaliyetleri nedeniyle Müdafaa-i Hukuk'un Konya Şubesi valinin şehirden ayrılıncaya kadar kurulamamasına neden olmuştur.³⁴

İstanbul Hükümetine, Konya'daki gelişmeleri malumat veren Vali Cemal Bey, Kuva-yı Milliye hareketinin etkinliğini kırmak adına girişimlerde bulunmuştur. Kuva-yı Milliye'ye katıldığını düşündüğü Beyşehir Süvari Alayı Kumandanı Sami Bey'in Konya'dan uzaklaştırılması ve Alayın kaldırılmasını telgrafla bildirmiştir.³⁵ İstanbul Hükümeti olumlu cevap vermiş ve Sami Bey tayin edilerek, Süvari Alayı kaldırılmıştır.³⁶

Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa, Beyşehir bölgesinde Alay Kumandanı Nazım Bey'in kurmak istediği Milli Teşkilat için Süvari Birliği ile köy ve kasabalardan kendisine katılmalarını teşvik etmesi ve bunu kabul etmeyenlere de işkence ve zulüm yaptığını, sadık adamlarla birlikte üzerine gidilip yakalanması gerektiğini ve padişahın emrine karşı gelen olursa cezalandırılacağını bildirmiştir.³⁷

Konya'da yaşanan olaylar neticesinde milli harekete karşı olan Vali Cemal Bey'in tehlikeli faaliyetleri sonucunda Heyeti Temsiliye tarafından Albay Refet Bey'in Konya'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Refet Bey'in geldiğini haber alan Vali Cemal Bey başına gelecekleri iyi bildiği için yük katarı ve yakın adamları ile beraber İstanbul'a kaçmıştır.³⁸ Boşalan valilik makamı neticesinde: Müftü Yalvaçlı Ömer, Vehbi Efendi'nin reisliğinde Konya uleması, eşraf ve ayanı, tacir ve esnafın temsilcileri toplanmışlardır. Ömer Vehbi Efendi, Vali vekâletine, Konya Mebusu Hadımlı Mehmet Vehbi Efendi'yi teklif etmiştir. Ulemanın daha önce kendisinin onayını aldığı Mehmet Vehbi Efendi, ittifakla vali vekilliğine seçilmiştir.³⁹

Dâhiliye Nezareti, yaşanan Bozkır İsyanını araştırmak için Mülkiye Müfettişi Asaf Talat Bey'i Konya'ya göndermiştir.⁴⁰ Asaf Talat Bey, isyanın çıkmasını, bölgenin

³⁴ Arabacı, a.g.e., s. 6.

³⁵ HTVD, Eylül 1963, S.45, b.1062.

³⁶ HTVD, Eylül 1963, S.45,b. 1063.

³⁷ Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), Klasör(K): 25, Gömlek(G):18, Belge: 18-2,18-3.

³⁸ İstiklal Harbinde Ayaklanmalar, s. 54.

³⁹ Kutay, a.g.e., s. 75.

⁴⁰ BOA, DHŞFR, D.104, vsk.30, Belge:01.

Milli Kuvvetlere katılmasını sağlamak için görevli Kumandan Abdurrahman Bey'in bölgede yapmış olduğu konuşmalarda ağır ithamlarda bulunması ve Milli Kuvvetlere katılmayanların cezalandırılması gibi söylemlerin halkın tahrik olmasına, Vali Cemal Bey'in halkı kışkırtıcı davranış ve tutumlarının isyana neden olduğunu belirtmiştir.⁴¹

Cemal Bey kaçmadan önce bütün Konya'da olduğu gibi Bozkırlıların da dini ve milli duygularını suiistimal etmiş ve Kuvayi Milliye aleyhine tahrik ederek kendilerine silah dağıtmıştır. Milli Hükümetlere karşı gelinmesi konusunda yazılı emir vermiş, ayaklanmayı gerçekleştirmesi için de Dinek Nahiyesi Müdürü Vehbi Bey'e bin lira para ve Kaymakamlık verileceği vaadinde bulunmuştur.⁴² Cemal Bey'in teşvik ve tahrikleri ile Sandık Emni Hüseyin, Mal Müdürü Talib, Kadı Cevdet, Müstantık Tevfik, Alibey karyesi muhtarı Afşarlı Tahir, Ahırlı Köyünden Molla Mustafa, Pekmezcinin Ali ve ayandan Zeynelabidin Efendi'ye nispet edilen Hocaköylü Pehlivan ele geçirilmiştir. Cemal Bey bizzat bölgeye giderek bu şahıslarla görüşmüş hatta bir gecede Alibeyhüyüğü muhtarının evinde misafir olarak kalmıştır.⁴³

Vali Cemal Bey'in tehlikeli faaliyetlerde bulunmaya başlaması sonucu Jandarma Komutanı Abdurrahman Bey, 60-70 kişilik kuvvet ile Bozkıra gönderilmiştir. Bu durum isyancıların harekete geçmesine neden olmuş ve 26 Eylül 1919 yılında Vali Cemal Bey'in kaçtığı gün isyancılar Bozkır'a saldırmışlardır. Milli kuvvetler saldırı karşısında geri çekilmişler, isyancılar kasabayı ele geçirmiştir. Kendilerine karşı koyan halkın evlerini yağma yapmışlar, Müslüman ve Hristiyan insanları katletmişlerdir. Asilerin gücünü kıracak bir ordunun bulunmaması ilerlemeye devam etmelerini sağlamıştır. Askerlik şubesine ait depodan silahları ve cephaneleri alarak baruthaneyi ateşe vererek, Kaymakam vekili Kamil Efendi'yi öldürmüşlerdir.⁴⁴

İsyanı bastırmak amacıyla 28 Eylül'de Seydişehir'den gelen Süvari Bölüğü o gün akşama kadar çarpıştıysa de sayıları 3000 kişiyi bulan asilere karşı koyamamışlardır. Süvari Bölüğü geri çekilmek zorunda kalmıştır. Olayın büyüyerek şiddetli bir hal alması üzerine kan dökmek için isyanın nasihat yoluyla

⁴¹BOA, DHKMS, D.56-2, vsk: 33, Belge:16.

⁴²BOA, DHKMS, D.56-2, vsk: 33, B:7.

⁴³BOA, DHKMS, D.56-2, vsk: 33, B:24.

⁴⁴BOA, DHKMS, D.56-2, vsk: 33, B:11.

çözümlemesine karar verilmiştir. Konya ileri gelenlerinden hazırlanan Nasihat Heyeti bir ara asileri yatıştırmışsa da ateşkes sağlanamamıştır ve isyanlarla halka karşı yıkıcı unsur olmaya devam etmişlerdir.⁴⁵

Nasihat Heyeti'nin, halkı toplayarak yaptığı uyarıcı konuşmalar olumlu sonuçlar vermiştir. Birçok köylerden toplanmış olan asilere Bozkır'a Milli Kuvvetler gönderilmeyeceği garantisi verildiğinden, 4 Ekim 1919'da evlerine dağılmışlardır. Bu suretle ilk Bozkır Ayaklanması sekiz gün sürmüştür.⁴⁶

Mülkiye Müfettişi Asaf Talat ve 21 Ekim'de gönderdiği raporunda aldığı duyumlara göre Konya'da bulunan tahrikçilerin etkisiyle herhangi bir olay bahane edilerek sayıları üç bin kişiyi bulan asilerin tekrar saldırıya geçmelerinin muhtemel olduğunu bildirmiştir.⁴⁷

Birinci Bozkır İsyanında, asiler genel af ilan edilmediği takdirde silahlarının bırakmayacaklarını belirtmişlerdir. Dâhiliye Nezaretine olayların sona erdirilebilmesi için genel af çıkarılması gerektiği bildirilmiştir. Dâhiliye Nezareti, genel affa gerek olmadığını, olayların ahalinin içinden seçilecek kişilerin nasihat yoluyla çözülmesi tavsiyesinde bulunmuştur.⁴⁸

Olayları nasihat yoluyla çözebileceğini düşünen hükümet, uyarılara rağmen önlem almamıştır. Birinci Bozkır ayaklanmasında süvari bölüğünün başarısızlığı sonucunda, Milli Kuvvetler Afyonkarahisar'dan Yarbay Arif (Karakeçili) müfrezesi Seydişehir'e kaydırılmıştır. 12'nci Kolorduca küçük birlikler Çumra ve Karaviran bölgesinde toplanmaya başlamıştır.⁴⁹

Bozkır ve çevresini Milli Kuvvetlerin hazırlıklarından haberdar olan Hoca Ziya, Abdullah, Sabit, Abdülhalim, Şeyh Hacı Osman, Talat gibi isimler Hisarlık ve Hocaköy köylerinden 70 silahlı, 200 silahsız grubu yanlarına alarak Bozkır kasabasının etrafında toplanmışlardır.⁵⁰ Kaymakam Sami Beyi yanlarına çağırarak,

⁴⁵BOA, DHKMS, D:56-2, vsk: 33, B:11.

⁴⁶İstiklal Harbinde Ayaklanmalar, s. 55.

⁴⁷BOA, DHKMS, D:56-2, vsk:33, B:19.

⁴⁸BOA, DHŞFR, D:104, vsk:79, B: 01.

⁴⁹İstiklal Harbinde Ayaklanmalar, s. 55.

⁵⁰BOA, DHKMS, D:56-2, vsk:33, B: 56-57-58.

asilerden Abdülhalim, genel af ilan edilmesini ve Bozkır çevresindeki kuvvetlerin geri çekilmesini istemiştir. Bunların yapılmaması durumunda harekete geçeceklerini bildirmiştir.⁵¹ Kaymakam Sami Bey, asilere telkinde bulunmuş, Bozkır çevresindeki kuvvetlerin Milli Kuvvetler olmadığını söylemiş fakat ikna edememiştir. Asiler vilayete telgraf çekerek isteklerini bildirmişlerdir. Vali Vekili Vehbi Efendi'nin olumsuz cevabı sonucunda “padişahın emri, gidip bunları vurmaktır” diyerek Milli Kuvvetlere karşı harekete geçmişlerdir.⁵² 600 kişiyi bulan asi grubu, Konya'nın güneyinde bulunan Akviran Nahiyesi ahalisine, Arif Bey müfrezesine, yapacakları saldırıda kendilerine katılmalarını, aksi takdirde köye gelip ateşe vereceklerini bildirmişlerdir.⁵³ Yaşanan bu hadise neticesinde, Aydın cephesine gitmekte olan Albay Refet Bey ve 12. Kolordu Kumandanı Fahrettin bey durumun önemli hal alması sonucunda geriye dönerek, Konya valisi ile yapılması gerekenleri görüşmüşlerdir. Karaviran'da 400 kişilik birliğiyle hazır bekleyen Arif Bey müfrezesinin desteklenmesi kararı alınmıştır.⁵⁴

Akkilis'e mevkiinde, isyancılar Arif Bey müfrezesine saldırmış, üç saat süren çatışmalarda asiler fazla kayıp vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardır.⁵⁵ Bu olay neticesinde Vali Suphi Bey, Dâhiliye Nezaretine bilgi vermiştir. Olayların yeniden başladığını, sükûnete kavuşması için yeni bir Heyet-i Nasihanın oluşturulacağını bildirmiştir. Hadisenin daha fazla büyümesini engellemek için, eski Mebus Mehmet Emin, Konyalı Tüccar Bozkırlı Hacı Hüseyin, ayandan Zeynelabidin' in kardeşi Rıfat Efendi'den oluşan heyet asilerin yanına gönderilmiştir.⁵⁶ Yeni göreve başlamış olan Bozkır Kaymakamı Ragıp Beyin'de bu heyete katılması istenmiştir.⁵⁷

Akkilise'deki çatışmalar sonucu asiler geri çekilmiş, Arif Bey'in müfrezesi Suğla Gölü'nün doğusunda asileri takibe almıştır. Bu esnada Milli Kuvvetler Nasihat Heyetinden gelecek haberi beklemektedir. Fahrettin Altay, müfrezeye komutanına

⁵¹İstiklal Harbinde Ayaklanmalar, s. 56; BOA, BEO, 4600/344939(2/4).

⁵² Avanas, a.g.e., s. 102.

⁵³ATASE, K:200, G:114, B:114-2.

⁵⁴ATASE, K:200, G:114, B:114-1.

⁵⁵ BOA, DHKMS, D:56-2, vsk:3, B:7; BOA, BEO, 4600/344939; BOA, DHSFR, D:649, vsk:40.

⁵⁶BOA, BEO, 4600/344939, 41.

⁵⁷BOA, DHKMS, D: 649, vsk: 40; BOA, DHKMS, D:57-2, vsk: 33, B:26.

heyetin vereceği cevap olumsuz olursa köylülere karşı sert olunmaması, isyana öncülük yapanların cezalandırılması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁸

Akkilise'deki çarpışmadan sonra asillerden bir kısmı köylerine kaçmış, bir kısmı Balıklıavı Köyüne çekilmiştir. Yarbey Arif Bey, tekrar Balıklıavı mevkiinde saldırıya geçmiş, sayıları 2000 kişi olan asilerle üç saatlik bir mücadele sonucunda bir kısım asiler beyaz bayraklar sallayarak teslim olmuşlardır. Bir kısmı ise Akviran 'ın işgali için uğraşmışlardır.⁵⁹

Yarbey Arif Kuvvetleri, Apada yapılan çatışmalar neticesinde asileri geri çekilmeye zorlamıştır. Arif Bey Apa'daki başarıları üzerine asiler yavaş yavaş dağılmaya başlamışlar ve esir alınan Bozkır Kaymakamı serbest bırakmışlardır. Asiler, kan dökülmesine neden olan Zeynelabidin ve akrabalarından nefret ettiklerini belirtmişlerdir.⁶⁰

Apa çarpışmalarından sonra Dinek üzerine yürüyen Arif Bey, asileri geriye püskürtmüştür.⁶¹ Çatışmalardan sonra Diken'in güneybatı bölgesine atılan asiler köylerine kaçmışlardır. Dinek çatışmalarından sonra Milli Kuvvetlerin Bozkır'a girmesi kolaylaşmıştır. II. Bozkır isyanında Milli Kuvvetler beş şehit ve üç yaralı, asiler ise otuz ölü ve bir o kadar da yaralı vermişlerdir.⁶²

Bozkır ayaklanmasının, Zeynelabidin' in ve eski Konya Valisi Cemal'in yaptığı kışkırtmalar ile başladığı ve Zeynelabidin' in yeğenleri olan Abdullah, Abdülhalim, Sabit Hocaların; Avdan köyünde yine Abidin'in yeğenleri olan Hacı Osman, Talat; Apa köyünden Hacı Hasan, Hacı Hüseyin, Hacı Halil, Hoca Mehmet; Hisarlık köyünden Şeyh Ali, Dinekli Şükrü, Bozkırlı Hüseyin Ağa'nın başlıca elebaşları olduğu anlaşılmıştır. Bunlar yakalanamadılarsa da emellerine ulaşmadan kaçmışlar ve dağlarda saklamışlardır. Asilerin ellerinde olan bütün köyler Milli Kuvvetler

⁵⁸ **ATASE**, K:200, G:119, B:119-1,119-2; **BOA**, DHKMS, D:56-2, vsk: 33, B:28.

⁵⁹ **ATASE**, K:200, G:148, B:148-1; **BOA**, DHKMS, D:56-2, vsk: 33, B:33; **BOA**, BEO, 4600/344939, 2-5.

⁶⁰ **ATASE**, K:200, G:162, B:162-1.

⁶¹ **BOA**, DHKMS, D:56-2, vsk:33, B:57.

⁶² **ATASE**, K:200, G:162, B:162-1.

tarafından işgal edilince, Bozkıra tek bir silah patlamadan girilmiştir. Ayaklanmadan dolayı korkmuş ve yorgun halde olan halkın yüzü gülmüştür.⁶³

Konya'da, Milli Mücadele'ye destek veren halkın yanı sıra gizliden gizliye de karşı harekette bulunan, kaynayan bir kazan niteliğini de korumaktadır.⁶⁴ Kuva-yı Milliye düşmanlarının daha önce gerçekleştirdiği iki teşebbüs başarıya ulaşamamıştır. Konya'da Kuva-yı Milliye hızlı bir şekilde gelişerek gönüllü alayları oluşturulup cepheye gönderilmiştir. Bu konuda Mustafa Kemal'in Konya ziyareti de çok etkili olmuştur. Fakat İstanbul'daki aleyhtarların işbirliği yaptıkları İtilaf Devletleri, Konya'dan ümitlidir. Bu amaçla yeniden harekete geçmişlerdir. Zeynelabidin ve taraftarları, İngiliz Muhipler Cemiyeti mensupları tekrar bir isyan çıkarmak için toplanıp, azınlıklarla işbirliği yapmayı kararlaştırmışlardır.⁶⁵

Delibaş Mehmet'in kandırılmasında ve isyana teşvik edilmesinde, halifeci grup olan Zeynelabidin taraftarları Derviş Bekiroğlu Mehmet, Yıkık Mahalleli Abdurrahman ve Taşbaşı Hüseyin Hoca etkili olmuştur. Delibaş Mehmet'e bir takım vaatlerde bulunmuşlardır. Halife ordusunun komutanı olarak istediğini yapma yetkisi verileceği söylenmiştir.⁶⁶

Delibaş Mehmet, öldürülmek amacıyla cepheye gönderilmek istenildiğine inandırılmıştır. Nitekim Delibaş Mehmet'in yanlarına çekmeyi başarmışlardır. Delibaş Mehmet, çoğunluğu asker kaçağı olan 500 kadar silahlı güçle 2 Ekim 1920'de Çumra'yı basmıştır. İlk olarak Konya ile olan bağlantıyı koparmıştır.⁶⁷ Asiler 3 Ekim sabahı Konya'ya gelerek hükümet binasını ele geçirmişlerdir. Çok geçmeden ayaklanma Konya dışında Akşehir, Iğın, Yalvaç, Şarkikarahisar, Eğridir, Beyşehir, Seydişehir, Manavgat, Akseki, Bozkır, Karaman illerine de sıçramıştır. Ankara Hükümeti, Yunanlılarla savaşmayı bırakıp bütün gücüyle ayaklanmayı bastırmaya çalışmıştır. İsyanın bastırılmasında Albay Refet Bele görevlendirilmiştir. Vali Haydar Bey, Delibaş Mehmet'e bir mektup göndererek 24 saat içerisinde hükümete teslim olmasını bildirmiştir. Delibaş bunu kabul etmeyerek Sadettin Bey'in ve Derviş Bey'in

⁶³İstiklal Harbinde Ayaklanmalar, ss. 59-60.

⁶⁴Erdeha, a.g.e., s. 292.

⁶⁵Avanas, a.g.e., s. 120.

⁶⁶a.g.e., s. 124.

⁶⁷Erdeha, a.g.e., s. 294.

birliklerine saldırmıştır. Asiler üstünlük sağlayacakları sırada Albay Refet Bey'in Süvari birlikleri yetişerek 6 Ekim 1920'de Konya'yı asilerden kurtarmıştır.⁶⁸

⁶⁸a.g.e., ss. 295-296.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN TOPLANMASI VE GÖREVE BAŞLAMASI

1.1. Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın Kapatılması ve İstanbul'un İşgali

Meclis-i Mebusan'ın belirlenen 164 kişiden, 72'sinin iştirak etmesiyle 12 Ocak 1920 yılında toplanmış ve açılış söylevi, sadrazam Ali Rıza Paşa tarafından okunmuştur. Mevcut bulunan üyelerin and içmesinden sonra Hacı İlyas Efendi önderliğinde içtimaya devam edilmiştir. Başkanlığa Reşat Hikmet Bey, Başkan vekilliklerine Hüseyin Kazım Bey ve Abdülaziz Mecdi Efendi seçilmiştir, Mustafa Kemal Paşa'nın kurulmasını istediği "Müdafaayı Hukuk Grubu" yerine "Felâhı Vatan" grubu oluşturulmuştur.⁶⁹

Kanun-ı Esasi'ye uygun oluşturulmuş Meclis, çift sistemli Meclisten oluşmaktaydı. Meclis-i Mebusan, ulusun iradesiyle belirlenen mebuslardan oluşurken, Âyan Meclisi ise padişahın ataması ile oluşmuştur.⁷⁰

İstanbul Meclisi'nin faaliyetini takip eden İtilaf Devletleri, işgal düşüncelerini gizlerken, Misak-ı Milli hareketi üzerine, Hükümete ultimatome vererek Harbiye Nazırlığını ve Erkanı Harbiye Reisini meclisten çekilmeye zorlamışlardır. Bunda da başarılı olmuşlar ve mecliste serbest müzakere ortamı kalmamıştır.⁷¹ Milli güçlerin işgalcilere karşı dirençli tutumları, Misak-ı Milli dışında hiçbir barış teklifini kabul etmeyeceklerini belirtmeleri İtilaf Devletleri tarafından meydan okuma olarak algılanmış ve harekete geçmelerine neden olmuştur.⁷² İtilaf Devletleri kendi çıkarlarına uymadığını düşündükleri Ali Rıza Kabinesini 3 Mart 1920 yılında istifaya ettirip, yerine Salih Paşa Kabinesi geçirmişlerdir.⁷³

⁶⁹Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi 1919-1923**, TBMM Vakfı Yayınları No:4, Cilt 1, Ankara, 1994, s. 24.

⁷⁰İhsan Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 51.

⁷¹Coşkun Ertepinar, **Bir Politikacının Anıları Herşey Vatan için Refik Koraltan**, Hacettepe-Taş Yayıncılık, Ankara, 1999, s. 124.

⁷²Güneş, **a.g.e.**, s. 95.

⁷³Ertepinar, **a.g.e.**, s. 124.

Meclis-i Mebusan'ın 12 Ocak-18 Mart 1920 arasındaki süre zarfında yapmış olduğu en önemli konu, 28 Ocak'taki gizli oturumda onayladığı "Ahdı Milli" (Misak-i Milli) Beyannamesidir.⁷⁴ Altı maddeden oluşan bu programın ilk üç maddesinde Arap toprakları, Kars, Ardahan, Batum ve Batı Trakya'nın hukuki durumunun burada ki halkoylaması ile sonuçlanması istenmiştir. Dördüncü maddede boğazlar ve çevresi; beşinci maddede azınlık haklarının korunması, altıncı maddede ulusal ve ekonomik açıdan gelişmesine engel olacak tüm unsurların ortadan kaldırılması isteniyordu.⁷⁵

16 Mart 1920'de İstanbul İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Şehzadebaşı Karakolunu basan İngilizler daha sonra devlet dairelerine, PTT merkezlerine, kışlalara el koymuşlardır. Fındıklı'daki Meclis-i Mebusan binasını basmışlardır. Meclis-i Mebusan Reisi Celalettin Arif Bey ve bazı mebuslar Ankara'ya kaçmışlardır. Aralarında Hüseyin Rauf (Orbay), Faik Bey, Numan Efendi, Kara Vasıf gibi önde gelen mebusları Malta adasına sürmüşlerdir.⁷⁶

Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı, 18 Mart 1920 tarihli oturumunda yapılan konuşmalar, okunan takdir ve alınan kararlar saat dördü beş geçe, geçici olarak tatile girmiş ve 11 Nisan 1920 günü de Damat Ferit Paşa Hükümeti, Mecliste hazır bulunan on beş Mebusa Padişahın, fesih fermanını okutup tebliğ ederek Meclis-i Mebusan'ı tamamen feshetmiştir.⁷⁷

Meclis-i Mebusan'ın kapanması üzerine mücadelesini İstanbul'da sürdüremeyeceklerini anlayanlar, Ankara'ya bir akın başlatmıştır. Böylece işgalci devletlerin yapmış olduğu şiddet hareketleri Milli Mücadele'nin daha da kuvvetlenmesini sağlamıştır.⁷⁸

⁷⁴ Çoker, **a.g.e.**, ss. 24-25.

⁷⁵ Ahmet Demirel, **İlk Meclis'in Vekilleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.70.

⁷⁶ Ertepinar, **a.g.e.**, s.124; Mustafa Köksal, **Türkiye Büyük Millet Meclisinin "İlk"leri**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s. 39.

⁷⁷ Sacit Karaibrahimoğlu, **Türkiye Büyük Millet Meclis**, Ege Matbaası, Ankara, 1968, s. 25.

⁷⁸ Güneş, **a.g.e.**, ss.95-96; İsmet Görgülü, **Ana Hatlarıyla Türk İstiklal Harbi**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 47.

1.2. 1920 Seçimleri

Mustafa Kemal Paşa, Ankara’da bulunduğu sırada Manastırlı Hamdi Bey’in çekmiş olduğu telgraflar neticesinde İstanbul’un İngilizler tarafından işgal edildiği haberini almıştır. Mustafa Kemal Paşa’nın “*Manastırlı Hamdi Bey olmasaydı İstanbul’un işgalini ve yaşanan acı olayları öğrenmek için bekleyip duracaktık. İstanbul’da bulunan nazır, mebuslar, komutan, örgütümüzün adamlarının dahi haber vermek aklına gelmemişti. Olayın heyecanı ve şaşkınlığı içinde olmalılar.*”⁷⁹ Sözleri İstanbul’daki durumun ne kadar vahim olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

İstanbul’un işgali ve Meclis-i Mebusan’ın kapatılmasından sonra 19 Mart 1920 yılında Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal Paşa, oluşturulacak Meclis ile ilgili bildiri yayınlamıştır. Bu bildiri: "Devletin Başkentinin işgali ve Meclis-i Mebusan’ın dağılması gösteriyor ki; Devletin Başkentinin korunması, Ulusun istiklalini ve devletin varlığını devam ettirmek için gerekli önlemleri almak ve yerine getirmek için halkın seçtiği tüm yetkilere sahip meclisin Ankara’da toplanması ve İstanbul’daki mebusların Ankara’ya gelerek Meclise iştirak etmeleri gerektiğini söylemiştir."⁸⁰

Mustafa Kemal Paşa, “Vilayetlere ve Müstakil Livalara ve Kolordu Kumandanlarına” diyerek başladığı, 12 maddeden oluşan ve seçimlerin nasıl yapılması gerektiğini bildiren tebliğini yayınlamıştır. Bu tebliğin içeriği şu maddelerden oluşmaktadır:

- 1-Ankara’da olağanüstü yetkilere sahip, halkın işleri ile ilgilenmek ve denetlemek üzere meclis toplanacaktır.
- 2- Seçilecek kişiler milletvekili ile ilgili yasal şartlara uyacaktır.
- 3- Livalar, seçimlerde temel alınacaktır.
- 4- Livalardan beş aza seçilecektir.

⁷⁹Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019, C.1, s. 563.

⁸⁰a.g.e., s. 563.

5-Livalardan ve ilçelerinden, Müdafaa-i Hukuk temsilcilerinden, il ve ilçe meclis üyelerinden, meydana gelen kurul idaresince belirlenen tarihte ve içtimada seçim yapılacaktır.

6- Seçimlere; halkın her kesiminden ve topluluğundan üye gösterilebilecek ve bağımsız adaylarda istediği bölgeden aday olabileceklerdi.

7- Seçimlerde bölgenin yönetiminde bulunan kişi başkanlık yapacak ve seçimlerim adaletli yapılmasını sağlayacaktır.

8- Seçim kapalı oyla ve mutlak çoğunluğa göre belirlenecek; oylar kurul önünde, kurulun içinden seçilen iki kişi tarafından sayılacaktır.

9- Seçimin tamamlanmasından sonra mevcut heyet azalarının oluşturdukları ve onayladıkları üç zabıt 'tan birisi kurulda kalacak, birisi seçilen kişiye verilecek, diğer kalan tutanak ise Meclise gönderilecektir.

10- Azaların masrafları Meliste belirlenecektir. Ankara'ya ulaşım masrafları seçim heyetinin masrafları olarak belirlenecek, bu miktar seçim yerinin idaresi tarafından tahsis edilecektir.

11- Seçimler, iki haftada tamamlanacak ve seçilenlerin Ankara'da toplanması için yola çıkarılacak ve sonuç, seçilen kişilerin bilgileri beyan edilecektir.

12- Bildirimin okunduğu saat bildirilecektir.”⁸¹

Birinci TBMM, iki kez yapılan seçim sonucunda açılmıştır. Birincisi; Meclis-i Mebusan'dan gelen mebuslar 1919 seçimleri ile belirlenmiştir. İkincisi ise; Meclis-i Mebusan'ın kapatılması sonucu 19 Mart 1920 tebliği ile yapılan genel seçimdir. Birinci TBMM'nin iki kez yapılan seçim sonucunda kurulmuş olması, Dünya Anayasa Tarihinde az görülen bir durumdur. Bu anlamda Türk inkılabının organı olan Meclise gerçek bir özellik vermiştir.”⁸²

⁸¹a.g.e., ss. 563-565

⁸²Tarık Zafer Tunaya, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt 23, 1958, S.3-4, s. 230.

Seçimde her liva bir seçim çevresi olacak ve her livadan, nüfus büyüklüklerine bakılmaksızın, beş TBMM üyesi⁸³ seçilecektir. Seçimin ilk aşaması yapılmayacak ve ikinci aşamada sadece vilayet ve livalardaki idare ve belediye meclis üyeleriyle, Anadolu ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin vilayet ve livalardaki idare heyeti üyeleri oy kullanma hakkına sahip olacaktır. Her parti, cemiyet ve zümre TBMM üyesi adayı gösterebilecektir.⁸⁴

Birinci TBMM'nin, adının Kurucu Meclis olarak belirlenmesi tartışmalara neden olmuştur. Sivas Valisi Reşit Paşa ile Üçüncü Kolordu Komutanı Salahattin Bey, Kurucu Meclis adına karşı çıkmışlar; toplanacak meclisin bu adı taşıması alınacak kararların ulus tarafından kabul görmesinin zor olacağını belirtmişlerdir.⁸⁵

Meclisin ismi konusundaki ilk görüş ayrılıkları 11 Nisan 1920'de vilayette ki toplantıda başladığı görülmektedir. Meclisin isminin Meclis-i Kebir veya Meclis-i Kebir-i Milli, Kurultay, Meclis-i Mebusan olmasını isteyenler olmuştur. Ulusal hareketin yarı sözcüsü durumunda olan Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi; "Meclis-i Kebir-i Milli" adını kullanarak, Meclisin İslamcı ve Ulusalçı nitelik taşıdığını göstermeye çalışmışlardır. Meclis-i Ali'den de söz edenler olmuştur.⁸⁶

1.3. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılışı

23 Nisan 1920 Cuma günü, son Meclis-i Mebusan'dan gelen mebuslar ile Mustafa Kemal Paşa'nın bildirisi sonucu livalardan seçilmiş olan TBMM üyelerinin büyük çoğunluğu Ankara'ya gelmişlerdir.⁸⁷

Ankara'da toplanması kararlaştırılan meclis için bina tedarik edilmelidir. Toplanan TBMM üyeleri icraatlarını baskı olmadan gerçekleştirmelidirler. Bu dönemde Ankara'da 1915 yılında Enver Paşa'nın isteği üzerine yapımına başlanan ve Numune Mektebi ya da İttihat ve Terakki Fırkası için Fırka Kulübü olarak düşünülen

⁸³ Araştırmanın adı Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisine Katılan Konya Milletvekillerinin Faaliyetleridir. Metnin içinde Milletvekili yerine o dönemde geçen TBMM Üyesi kullanılmıştır.

⁸⁴ Demirel, **a.g.e.**, s. 73.

⁸⁵ **a.g.e.**, s. 74.

⁸⁶ Güneş, **a.g.e.**, s. 71.

⁸⁷ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **İlk Meclis Milli Mücadele'de Anadolu**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2020, s. 23.

bir bina mevcuttur. Binanın planı Evkaf Mimarı Salim Bey tarafından yapılmış, İnşaat Sanayisi Askeri Mimar Hasip Bey nezaret etmiştir.⁸⁸

Meclis binasının üst kısmı açık durumdadır. Halk ellerinde bulunan eski kiremitleri meclisin toplanacağı binanın önüne getirmişlerdir. Kadın, erkek, çocuk hep birlikte kurulacak yeni devletin temellerini oluşturmuşlardır. Halkın çabası sonucu binanın üzeri kapatılmıştır. Çatıya bayrağımızın dalgalanması için direk dikilmiştir. Marangozlar, Meclisin kürsüsünü ve kâtiplerin oturacağı bölümleri karşılık beklemeden yapmışlardır. Kürsüye çan konulmuş ve kürsünün üzeri siyah örtü ile örtülmüştür. Okullardan kara sıralar getirilmiş, kahvehanelerden petrol lambaları takılmıştır. Meclis'in ısınması için soba getirilmiş ve içme suyu ihtiyacı için üç küp su konulmuştur. Binanın odaları ihtiyaca göre düzenlemiş ve kürsünün arkasına "Hâkimiyet Milletindir" yazısı asılmıştır. Ankara Öğretmen Okulu'nun İlkokul Öğretmenleri, Memur, Polis Lisesi Hocaları zabıt kâtabi olarak atanmışlardır. Meclis Muhafız Tabur Komutanlığına da İsmail Hakkı Tekke atanmıştır.⁸⁹

Mazhar Müfit Kansu o dönemdeki zorlukları şöyle anlatmaktadır: "*Meclis üyelerinin Ankara'da yatacakları yerleri mevcut değildi. Geldikleri zaman yatacak yer bulmak çok zordu. Bundan dolayı Muallim Mektebi yani Maarif Vekâleti binası yatakhaneye dönüştürülmüştü. Büyük bir koğuştta yerlere yataklar serilerek yatakhane vücuda getirilmiş ve mebusların yemeği için de yine mebuslardan Cevdet Izrap ve diğer bir arkadaşı tarafından tabldot tesis edilmişti. 70 kuruş mukabilinde üç kap yemek verilmekteydi. Mebusların aylık tahsilatı 80 lira iken sonradan 100 lira 'ya çıkarılmıştır.*"⁹⁰

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ilk meclis binasına karşı duygusunu; "*Türkiye tarihinin büyük bir dönüm noktası olan "ulusal egemenlik çağının başlayışı" ve dünya tarihinde de "tutsak ulusların emperyalist saldırganlara karşı başkaldırma çağının açılışı" gibi çok büyük çaptaki devrimsel olayları, o binada kendi gözlerimle günü*

⁸⁸ Recep Murat Geçikli- Doğan Koçak, "TBMM'nin Açılış Sürecinde Siyasi Yapılanma(Mart-Mayıs 1920)", Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 1, 2022, S.68, s. 115.

⁸⁹ İhsan Köse, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi ve TBMM'nin Açılışı", Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, Cilt 16, s. 40.

⁹⁰ Kansu, a.g.e., C.2, s. 570.

gününe izlemiş onun için de küçük bir görevde olsa çalışarak o devrin çağını doğrudan doğruya yaşamıştım.” Sözleriyle ifade etmiştir.⁹¹

Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa, kolordulara, komutanlıklara, bütün illere ve sancaklara, Müdafaa-i Hukuk merkezlerine ve belediye reislerine çektiği 21 Nisan 1920 tarihli telgrafta, Meclisin açılış programını; *“23 Nisan Cuma günü, Cuma namazından sonra Meclisin açılacağını, Hacı Bayram Cami’sinde bütün TBMM üyeleri ile Cuma namazı kılınacak, akabinde Peygamber Efendimizin Sakal-ı Şerif’i ve Sancak alınıp Meclisin toplanacağı yere gidilecek dua okunup kurban kesilecektir. İl merkezlerinde hatimler yapılacak mevlitler okunacak, Halife ve Padişahımızın, din ve devletimizin, ulusumuzun bağımsızlığı için dualar yapılacaktır. Bildirinin devletimizin her köşesine ulaştırılması sağlanacaktır.”* bildirmiştir.⁹²

11 Nisan’da Ankara’daki TBMM üyeleri Meclis’in 22 Nisan Perşembe toplanması konusunda görüş birliğine varmışlardır. Fakat 23 Nisan Cuma günü açılmasının halk nezdinde olumlu etki yapacağını ön görmüşler ve açılış Cuma gününe alınmıştır.⁹³

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 23 Nisan cuma günü açılmasının nedenini Yunus Nadi şöyle açıklamaktadır: *“Meclis’in açılmasını istemeyenler bizlerin din ve şeriata karşı olduğumuzu göstermeye çalışmışlardır. Fakat Ankara’da bulunan kişiler milletin bağımsızlığı ve istiklalini sağlayabilmek için toplanmışlardı. Bunlar dine ve şeriata karşı değillerdi. Bilakis dini ve şeriati kurtarma gayesi etrafında birleşmişlerdi. Bu bahislerin doğru olmadığını göstermek için Meclis’in açılışı Perşembe’den Cuma gününe çekilmiştir.”*⁹⁴

21 Nisan tarihli talimata uygun yapılan Ankara’daki açılıştan sonra Meclis, 23 Nisan 1920’de saat 13.45’te Ankara’da bulunan 115 TBMM üyesi içinde yaş itibariyle en büyük olan Sinop TBMM üyesi Şerif Bey’in konuşması ile açılmıştır:

⁹¹Velidedeoğlu, **a.g.e.**, s. 78.

⁹²Atatürk, **a.g.e.**, s. 577.

⁹³Güneş, **a.g.e.**, ss. 65-66.

⁹⁴Yunus Nadi, **Birinci Büyük Millet Meclisi**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, ss. 27-28.

*“Saygı değer insanlar! İstanbul’un işgali halifelik makamının ve hükümetin bağımsızlığı yok edildiği bilinmektedir. Ulusumuzun tam bağımsızlığı hür ve özgür yaşaması geçmişten beri korunmuş ve mücadele edilmiştir. Boyunduruk altına girmemek, ulusun kurtuluşu ve kendi kendimizi yönetebildiğimizi tüm dünyaya göstermek için Meclisi açıyorum”.*⁹⁵

1.4. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Mevcudu

Seçimler bazı bölgelerde önemsenmemiş, seçime bazı yerlerde karşı çıkmıştır. Maraş, Elazığ, Urfa, Diyarbakır ve Trabzon’da seçimler zorlukla yapılabilmektedir. Öyle ki Trabzon seçimlere hiç taraf değildir. 3. Fırka Kumandanı Rüştü Bey 20 Mart tarihli 15. Kolordu’ya gönderdiği telgrafta; seçimin karışık bir dönemde yapıldığı, bununda yeni bir mücadeleye ve muhalefete neden olacağını bu sebeple Müdafaa-i Hukuk heyetlerince bir aza seçilip Ankara’ya gönderilmesi gerektiğini belirtmiştir. Trabzon Valisi Hamit Bey’de Mustafa Kemal Paşa’ya yazdığı telgrafta, sahillerde seçim için ortamın uygun olmadığını bildirmesi üzerine Temsil Heyeti’nin uyarısı sonucunda Kazım Karabekir Paşa valiyi seçimlerin yapılması için gerekli adımların atılması konusunda uyarmıştır. 1920 seçimi bazı livalarda sorunsuz tamamlanırken, bazılarında uzun zaman almıştır. Livalardaki seçimler dönemin koşulları göz önüne alındığında aynı anda yapılamamış ve tamamlanması uzun sürmüştür. Bazı bölgedeki seçimler 23 Nisan 1920’deki TBMM’nin açılışından önce sonuçlanırken bazıları TBMM açıldıktan sonra tamamlanabilmektedir. Bu sebeple TBMM üyeleri farklı zamanlarda Ankara’ya gelebilmişlerdir.⁹⁶

Bazı livalarda seçilen TBMM üyeleri görevi reddetmişler ve Meclise girmeden ayrılmışlardır. Uzun süre izinsiz Meclise katılmayan TBMM üyeleri ise farklı zamanlarda istifa etmiş sayılmışlardır. Bazı TBMM üyeleri seçim yapıldıktan sonra Meclise girmeden ya da girdikten sonra vefat etmişlerdir.⁹⁷

Mustafa Kemal Paşa seçimleri yakından takip etmiş ve 19 Mart’ta yayınladığı genelgenin bölgelere ulaşip ulaşmadığı konusunda valilerden, komutanlardan,

⁹⁵ Güneş, a.g.e., ss. 69-70.

⁹⁶ Sabahattin Selek, **Milli Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı**, Doğan Kitap, İstanbul 2020, s. 571.

⁹⁷ Demirel, a.g.e., s. 75.

belediye başkanlarından bilgi almıştır. Seçim sürecinin gidişatı hakkında yetkililerle bilgi alışverişinde bulunmuştur. 19 Mart tarihli genelgede seçimlerin 15 gün içinde tamamlanması istenmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu koşullar nedeniyle meclis çalışmalarına başladıktan sonra seçimler tamamlanabilmiştir.⁹⁸

1920 seçimleri sonucunda seçilen TBMM üyelerinin farklı zamanlarda Ankara'da toplanması ve TBMM'nin ilk oturumunda yoklama alınmaması, seçilen TBMM üye sayısında karmaşıklığa neden olmuştur. Yapılan çalışmalarda farklı bilgiler verilmiştir.

Fahri Çoker, "*Türk Parlamento Tarihi*" adlı eserinde Livalarda yapılan seçimler sonunda 349 TBMM üyesi seçildiğini ve Meclis-i Mebusan'dan da 88 kişinin katılması ile birlikte 437 kişiye ulaşıldığını aktarmıştır. 34 TBMM üyesi çeşitli sebeplerle istifa etmiş ve Birinci TBMM'nin mevcudu 403 olarak belirtmiştir.⁹⁹

Mazhar Müfit Kansu'nun "*Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*" adlı eserinde Birinci TBMM'ye 451 üye seçildiğini fakat bunlardan 14 kişi farklı bölgelerden iki kez seçildiğini belirtmiştir. 1944'teki TBMM albümünde 437 TBMM üyesi verilmiştir. Seçilen 33 kişiden istifa edenler olmuş, mazbatasını onaylanmamış olanlar, devamsızlık sonucu ayrılanlar ve vefat edenler çıkarıldığında 399 TBMM üyesi olarak belirlemiştir.¹⁰⁰

Meclisi teşkil eden TBMM üyelerini üç grupta toplanmak mümkündür;

- 1- İstanbul'dan Meclis-i Mebusan'dan gelen 92 TBMM üyesi,
- 2- Birisi Yunanistan'dan olmak üzere, diğerleri Malta'dan gelen 14 TBMM üyesi,
- 3- 19 Mart 1920 tebliğine göre seçilmiş 232 TBMM üyesi

Bu suretle Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin birinci dönemi 337 üyeden oluşmuş ve bunlar 66 seçim çevresinden seçilmişlerdir.¹⁰¹

⁹⁸İhsan Güneş, *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekili Genel Seçimleri (1919-1935)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 117.

⁹⁹ Çoker, *a.g.e.*, s. 39.

¹⁰⁰ Kansu, *a.g.e.*, s. 574.

¹⁰¹ Tunaya, *a.g.m.*, s. 230.

Birinci TBMM'nin ilk gününde yoklama yapılmadığından dolayı toplantıda kaç TBMM üyesi olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Seçime katılabilecek nitelikte 15 ilde; 14'ü merkez livası, 35'i illere bağlı liva 17'si bağımsız liva olmak üzere 66 liva vardır. 19 Mart tarihli seçim tebliğinde her livanın 5 üye çıkarması istendiğine göre, 66 livadan 330 TBMM üyesi seçilmesi gerekmektedir. Kanun-i Esâsî hükümlerine göre, Milli Meclisler, mebus toplam sayısının yarısından bir fazlasının hazır bulunması ile açılmaktadır. Buna göre Birinci Büyük Millet Meclisi'nin açılabilmesi için ilk toplantıda 166 TBMM üyesinin bulunması gerekmektedir.¹⁰²

Birinci TBMM'nin ilk döneminde seçilen 339 TBMM üyesi ve Meclis-i Mebusan'dan belirlenen 87 TBMM üyesinin toplamıyla 426 TBMM üyesi seçilmiştir. Bunlardan bazıları Meclise gelmemiş, bazıları uzun süre zarfında, belli dönemlerde Mecliste bulunmuşlardır. Yeni seçilen TBMM üyeleri 69 kişi Osmanlı Meclisi Mebusanından gelenlerden oluşmaktadır. 7 TBMM üyesi toplantı yılı içerisinde ölüm istifa gibi nedenlerle meclise katılamamıştır. Meclis-i Mebusan üyesi olup tutuklu bulunan ya da Malta'ya gönderilen 14 kişinin mebuslukları da devam etmiştir. 23 Nisan 1920'de TBMM 104 yeni seçilen ve 23'te İstanbul'dan gelenler olmak üzere 127 TBMM üyesi ile açılmıştır. Seçimlerin yeniden yapılmasına karar verildiği üç yıl içerisinde TBMM üye sayısı sürekli değişmiştir. Yapılan seçimlerden sonra Başkanlık divanı şöyle tahsis edilmiştir:

Birinci Başkan: Mustafa Kemal Paşa (Ankara)

İkinci Başkan: Celalettin Arif Bey (Erzurum)

Birinci Başkanvekili: Abdülhalim Çelebi Efendi (Konya)

İkinci Başkanvekili: Cemalettin Çelebi Efendi (Kırşehir)

İdareci Üyeler: Atıf Bey (Balıkesir), Emir Paşa (Sivas), İbrahim Süreyya Bey (Manisa)

¹⁰² Yavuz Aslan, **TBMM Hükümeti Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan 1920-30Ekim 1923)**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, s. 18.

Kâtip Üyeler: Haydar Bey (Kütahya) Cevdet Bey (Kütahya), Refik Bey (Konya), Muhittin Baha Bey (Bursa), Rasim Bey (Sivas), Feyyaz Ali Bey'dir. (Yozgat)¹⁰³

Türkiye Büyük Millet Meclisi toplandığında birinci oturumunda 115 TBMM üyesi bulunmaktadır. Bu sayı mutlak çoğunluğun çok altındadır. Eklenen üyeler ile yükselmiş ve 365'e kadar çıkmıştır. Büyük Millet Meclisi'nin üye tam sayısı netlik kazanamamıştır. Meclis-i Mebusan'dan geleceklerin sayısının belli olmaması ve ölüm istifa izin gibi sebeplerden dolayı meclise katılamayanların olması kesin sayının belli olmasını engellemiştir.¹⁰⁴

¹⁰³ Tefik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, İmge Kitapevi, Ankara, 2019, ss. 209-210.

¹⁰⁴ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2022, ss. 231-232.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDE KONYA'YI TEMSİL EDEN ÜYELER

Birinci TBMM'nin Konya üyeleri: Abdülhalim Çelebi, Refik Koraltan, Saatçi Rıfat Efendi, Arif Baysal Bey ve Hulusi Göksu Konya'da yapılan seçim sonucunda Meclise katılmışlardır. Mehmet Vehbi Efendi, Yalvaçlı Ömer Vehbi Efendi, Musa Kasım Bey, Kazım Hüsnü Bey ve Hacı Bekir Bey ise Birinci TBMM'ye Meclis-i Mebusan'dan iltihak eden üyelere dir. Böylece Konya'dan katılan TBMM üye sayısı ona yükselmiştir. Meclis-i Mebusan üyelerinden olup da İstanbul'dan kaçıp Konya'ya gelen ilk üye, Mehmet Vehbi Efendi'dir. Ermenekli Hulusi Bey, 29 Mayıs 1920 tarihinde memleketine giderek rahatsızlığı sebebiyle üç ay izin istemiştir. İlk önce Meclis bu izni vermemiş olup daha sonra kabul etmiştir. Hulusi Bey'in üç aylık izni bittiği halde Meclis toplantılarına katılmaması sebebiyle 30 Nisan 1921 tarihinde istifa etmiş sayılmıştır. Böylece Konya'nın üye sayısı dokuza düşmüştür.¹⁰⁵

2.1. BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNE KONYA SEÇİMİ İLE KATILAN TBMM ÜYELERİ

2.1.1. ABDÜLHALİM ÇELEBİ EFENDİ (ERTÜZÜN)

2.1.1.1. Hayatı

Abdülhalim Çelebi, 1874 yılında Konya'da doğmuştur. Mevlana Celâleddin Rumi'nin on dokuzuncu kuşaktan torunudur.¹⁰⁶ Hz. Mevlana Dergâhı postnişlerinden Abdülvahit Çelebi Efendi ve Hacı Fatma Hanım'ın oğludur.¹⁰⁷ Abdülhalim Çelebi Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Osman Selahattin Efendi'nin kızı Kevser Hanım'la evlidir. Mehmet Bakır Çelebi, Şemsülvahit Çelebi, Nefer ve Rukiye Hanımlar olmak üzere dört evladı vardır.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Avanas, a.g.e., s. 99.

¹⁰⁶ **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1988, Cilt.1, s. 212.

¹⁰⁷ Ahmet Güner Sayar, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Portre Denemeleri**, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2020, s. 28.

¹⁰⁸ a.g.e., s. 61.

Konya Mevlana Dergâhı yanındaki ilk mektebe devam eden Abdülhalim Efendi akabinde Rüştiye'ye (ortaokul) kayıt olmuştur. On yaşında mezun olduktan sonra üç yıl Konya'daki Sultan Veled Medresesi'nde dergâhı için gerekli olan bilimleri öğrenmiştir. Daha sonra Mevlevilikte yetkili bir şahsiyet olması için ayrıca bir eğitime tutulmuştur. Bin bir gün çileden sonraki başarısında dergâhta hücre sahibi olmuş ve gereken bütün ilmi bilgileri bünyesinde toplamıştır.¹⁰⁹ Hz. Mevlana'nın torunu Abdülhalim Efendi; Çelebi ve Molla Hünkâr manevi rütbelerini almıştır. Hz Mevlana Molla Hünkâr terkihini de kullandığından bu unvan evlatlarına da verilmiştir. Molla, müderrislik derecesinde bir rütbedir. Çelebi, Türk dilinde "Efendim" manasına gelmektedir. Manevi rütbesi her okuryazara kolayca verilemeyecek özellik damgasıdır. Bilgi ve nezaketin timsallerine verilebilen bir paye, rütbe ifadesidir.¹¹⁰ Çelebi ifadesi, Mevlana soyundan gelenlere denmektedir ve isimden sonra söylenmektedir. Çelebi; kibar, soylu, boylu, zarif, efendi anlamında da ifade edilmektedir. Bu çeşit adamları Çelebi adam ifadesi de kullanılmıştır. XVI. yüzyıl sonlarına kadar Çelebi, bilgin ve soylu kişilere verilen bir sıfat olmuştur.¹¹¹

Abdülhalim Çelebi, babası Abdülvahit Çelebi'nin Manisa meşihatında bulunmasından dolayı Mekteb-i İptidai ve Rüştiye tahsillerini Manisa'da tamamlamıştır. Babası Abdülvahit Çelebi'nin, Manisa'dan Konya Postnişliğine tayin edilmesi üzerine kendisine on üç yaşındayken Konya Postnişliğine aday bir görev olan Manisa Postnişliği görevi verilmiştir. Manisa şeyhliği sadece Konya Postnişliğinin namzetlerine verilen bir vazifedir.¹¹²

Abdülhalim Çelebi, kibar, zarif, nazik, bilgin ve ediptir. Ney, keman, kudüm çalmıştır. Hattattır, güzel yazı yazmıştır.¹¹³ Mesnevi Han Hacı Kalender Efendi'den

¹⁰⁹ Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, **Milli Mücadeleden Günümüze Konya (1915-1965)**, Arı Ofset Matbaacılık, Konya, 1999, Cilt.1, s. 100.

¹¹⁰ Ahmet Atalay, **Milli Mücadele'de Konya Kuva-yı Milliyecileri (İlk Meclise Girenler)**, Damla Ofset, Konya, 1997, Cilt.1, ss. 138-139.

¹¹¹ Abdülbaki Gölpınarlı, **Mevlevi Adap ve Erkânı**, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2017, s. 21.

¹¹² Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi 1919-1923**, TBMM Vakfi Yayınları No:6, Ankara, 1995, Cilt.3, s.663., Sayar, **a.g.e.**, s. 28.

¹¹³ Atalay, **a.g.e.**, s. 139.

mesnevi okumuştur.¹¹⁴ Arapça ve Farsçayı da Türkçe kadar iyi bilmektedir. Ayrıca Fransızcada öğrenmiştir.¹¹⁵

Abdülvahit Çelebi'nin, 1907 yılında vefat etmesi üzerine Konya Mevlana Dergâh-ı Şerif'ine Postnişin olarak oğlu Manisa Mevlevihanesi Postnişine Abdülhalim Çelebi tayin olmuştur.¹¹⁶ Konya Mevlana Dergâhı'nın makam çelebisi olan Abdülhalim Çelebi'nin Postnişliğini, Ahmet Remzi Akyürek Dede on yedi beyitlik bir gazelle tebrik etmiştir. Böylece Mevlevi tarikatının reisi konumuna ulaşmıştır. Makam Çelebisi olarak yaptığı ilk icraat Mevlevihanelerde Mesnevi takririni ihtar etmesidir. 1908'de Ahmet Remzi Akyürek Dede'yi Kastamonu Mevlevihanesi şeyhliğine getirmiştir. Veled Çelebi İzbudak'ı Galata Mevlevihanesi şeyhliğine tayin etmiştir.¹¹⁷ Makam Çelebisi, görüldüğü üzere diğer Çelebilere başkanlık eden ve Konya Mevlana Dergâhındaki Çelebi olarak tarif edilebilir. Diğer şehirlerdeki Mevlevihanelerin şeyhleri Çelebi tarafından atanır ve Sultan Veled' ten beri kesinti olmadan bir silsile halinde günümüze kadar gelmiştir. Makam Çelebisi Konya'da oturur fakat Türkiye'de Tekke ve Zaviyelerin kapatılması ile 1944 yılına kadar Halep'te oturmuştur.¹¹⁸

Abdülvahit Çelebi'nin ölümü üzerine Abdülhalim Çelebi'nin makama talip olmasıyla diğer Çelebiyanların, Mevlevi ileri gelenlerinin, Abdülhalim Çelebi yerine Amil Çelebi'nin şeyh olmasını istemişlerdir.¹¹⁹ Fakat Abdülhalim Çelebi üç yıla yakın bir süre Çelebilik makamını devam ettirerek, hatta babası Abdülvahit Çelebi'ye mahsus olan maaşı da alarak bu göreve getirilmiştir.¹²⁰

Abdülhalim Çelebi'ye maaş tahsisine dair kanun Layihasının Meclis-i Mebusan riyasetine gönderilmesi ile ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivinde belgeler bulunmaktadır.¹²¹ Böylece Konya'da Mevlana Dergâhı Seccadenişinliğine tayin edilen

¹¹⁴ Sayar, **a.g.e.**, s. 29.

¹¹⁵ Kazım Öztürk, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-1973**, Önder Matbaa, Ankara, 1973, s. 47.

¹¹⁶ **BOA**, Yıldız, Mütenevvi Maruzat, Kutu.302, Gömlek. 153, NO.1/ 2.

¹¹⁷ Sayar, **a.g.e.**, ss. 30-32.

¹¹⁸ Hülya Küçük, **Arşiv Belgeleri Işığında İstiklal Harbi'nde Mevleviler ve Bektaşiler**, Nefes Yayınları, Ankara, 2019, s.72.

¹¹⁹ **BOA**, Yıldız, Arzuhal Jurnal, Kutu.53, Gömlek.19.

¹²⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, **Mevlana'dan sonra Mevlevilik**, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2018, ss. 170-171., **BOA**, Bab-ı Ali Evrak Odası, Kutu.3296, Gömlek.247183.

¹²¹ **BOA**, Meclis-i Vükela Mazbataları, Kutu.164, Gömlek.58, Sıra.1.2.3.

Abdülhalim Çelebi Efendi'ye maaş da tahsis edilmiştir.¹²² Abdülhalim Çelebi, Mevlana Dergâh-ı Şerifi Seccadenişi olduğu sırada aynı zamanda Konya'da Sultan Selim Hazretleri Şadırvanı Vakfi'nin Kaymakamlığını da yapmıştır.¹²³ Abdülhalim Çelebi'ye ayrıca birinci rütbeden Nişan-ı Mecidi de verilmiştir.¹²⁴

Abdülhalim Çelebi, ilk Postnişlik makamında bulunduğu sırada II. Abdülhamid ile aralarında bir takım sürtüşmeler söz konusu olmuştur. II. Abdülhamid tahta geçtiği sırada Osmanlı Padişahlarının devam ettirdiği padişaha kılıç kuşatma geleneğini Mevlevilerden almıştır. Bunun yerine Şazeli tarikatına girip, Şazeli Şeyh'i Sunusi'ye kılıç kuşattırarak geleneği bozmuştur.¹²⁵ Osmanlı padişahlarına kılıç kuşatan Mevlevi Postnişinleri Osmanlı Devleti'nde nüfusu ve şöhrete sahip olarak, Mevlevilik büyük bir mevcudiyet kazanmıştır. Abdülhamid'in bu geleneği değiştirmesi ile Mevlevi şeyhleri arasında tedirginliğe yol açmıştır. Bunun üzerine Saray ve Devlet erkânındaki söz sahibi olup, çoğunluğu teşkil eden Mevleviler, kendilerine ülke genelinde yaygınlaşan ve güçlü hale gelen Nakşibendi tarikatının Hamzeviyye Kutbu Seyyid Abdülkadir Belhi 'yi kutup tanınması II. Abdülhamid'i şaşırtmıştır. Bu kutbu tanıyanlar arasında Abdülhalim Çelebi de bulunmaktadır. II. Abdülhamid Konya'ya Vali tayin ettiği Mehmet Tevfik Bey aracılığı ile Abdülhalim Çelebi'yi dergâhta göz hapsine almıştır. Mehmet Tevfik Bey'in anlattıklarına göre; II. Abdülhamid, Abdülhalim Çelebi Konya'dan ayrılacak olursa kendisinin tahttan indirilmesi için bir teşebbüsün gerçekleştirileceği düşüncesine kapılmaktaydı. Ona göre Çelebi'ye ait olan Eyüp Sultan'da kılıç kuşatma vazifesi için Konya'dan ayrılmaktaydı. Sultan Reşat'ın da Mevlevi mensubu olarak bilinmesiyle, sıkı bir denetim altında tutulmuştur. Mevlevilerin Konya civarındaki mal varlıklarına haciz koyulmuştur.¹²⁶

1908'de ilan edilen ikinci Meşrutiyet ile birlikte Abdülhalim Çelebi II. Abdülhamid'i eleştirerek Terk-i Saltanata davet ettiği şiddetli bir telgraf çekmiştir. Bu telgrafa sebep, Konya'da sıkı bir denetim altında olmasıdır. II. Abdülhamid, Abdülhalim Çelebi'nin mevcudiyetinden dolayı Konya'ya ayrı bir önem vermiştir.¹²⁷

¹²² BOA, İrade, Evkaf, Kutu.47, Gömlek.18, Sıra.1,2.

¹²³ BOA, Şura-yı Devlet, Kutu.187, Gömlek.4.

¹²⁴ BOA, İ, Taltifat, Kutu.434, Gömlek.45.

¹²⁵ Atalay, a.g.e., s. 142.

¹²⁶ a.g.e., ss. 142-145.

¹²⁷ Sayar, a.g.e., s. 33.

Abdülhalim Çelebi, II. Abdülhamid'i tahttan indiren Hareket Ordusu kumandanlarına, Ayan ve Mebusan Reisleri Mebuslarına, nazırlara hitaben bir telgraf çekmiştir. Bu telgrafın nüshası Servet-i Fünun gazetesinde yayınlanmıştır. Telgrafta Abdülhamid'i tahttan indirenlere; kuvvet ve adaletlerine bütün dünya medeniyetleri hayran kaldığını, bütün milletin onlardan memnun olduğunu ve minnettar kaldıklarını yazarak, II. Abdülhamid'e, tevdi edilmiş olan Peygamberizişanının Seyfi'ni taşımaya layık olmadığını, bunu layık olanlara verilmesini teklif etmiştir ve cümlenin onların yanında olduğunu vurgulamıştır.¹²⁸

Konya'dan hususi olarak davet edilen Abdülhalim Çelebi, 10 Mayıs 1909 Pazartesi günü Eyüp Sultan'da Sultan Mehmet Reşat'a bir remz manası olan Hz. Ömer'e ait olan kılıcı kuşatmıştır.¹²⁹ Son kılıç kuşanan padişah Vahdeddin, Abdülhalim Çelebi'nin II. Abdülhamid'e sen benim ecdadımın taktığı kılıcı taşımaya layık değilsin diyerek Konya'dan çektiği telgraftan dolayı Abdülhalim Çelebi'nin kılıç kuşatmasına razı olmamıştır. O sırada Şeyh Sünûsî, İstanbul'a gelmesiyle padişah kılıcını ona kuşatmıştır.¹³⁰

Mevlevi tarikatına bağlı olan Sultan Mehmet Reşat döneminde Mevleviler açısından da kutlu bir hadise olmuştur. Dergâhlar tamirden geçerek yenileri yapılmıştır. Saray ile sürtüşmeleri kesilen Abdülhalim Çelebi'de bu durumu fırsata çevirerek Konya'ya bazı yenilikler getirmeye çalışmıştır.¹³¹ Buna örnek olarak Konya için önemli olan Konya Ovası Sulama Projesi için yaptığı çalışmalar gösterebiliriz.¹³²

2.1.1.2. Abdülhalim Çelebi'nin Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyesi Seçilmesi

Mustafa Kemal Paşa'nın, 19 Mart 1920 tarihli yayınladığı genelgeden sonra 28 Mart 1920 yılının pazar gününde Konya eşrafı Abdülhalim Çelebi'nin başkanlığında bir seçim düzenlemiştir. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinde Konya'yı temsil edecek TBMM üyelerini seçmek için kullanılan oylarda Konya

¹²⁸ Gölpinarlı, **a.g.e.**, 2018, ss. 255-256., **Mevlana Müze Arşivi**, Dosya.119, Belge.1.2.3.4..5.6.7.

¹²⁹ Sayar, **a.g.e.**, s. 34.

¹³⁰ Ali Fuat Türkgeldi, **Görüp İştiklerim**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2021, s. 174.

¹³¹ Atalay, **a.g.e.**, s. 150.

¹³² **Mevlana Müze Arşivi**, Dosya.119. B.6.

merkez ve kazalarda yapılan sayımlar sonucunda en yüksek oyu alan Abdülhalim Çelebi ilk sırada Konya TBMM üyesi olmuştur.¹³³

TBMM'nin açılışına katılmak üzere TBMM üyeleri Ankara'ya gitmelerine rağmen Abdülhalim Çelebi ile de irade gelsin diye ısrar ederek gitmemiştir. Mustafa Kemal Paşa'da bizzat telgraf çekerek iradeyi göndererek, özel bir tren tahsis edilmiştir. Ankara'ya törenle uğurlanmıştır. 21 Nisan 1920 çarşamba günü Konya'dan hareketini Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya ve Ankara Mevlevihanesi şeyhine bildirmiştir. İstasyonda törenle karşılanmayı beklemiştir. Fakat karşılama töreni yapılmamıştır.¹³⁴

23 Nisan 1920 yılında TBMM'nin açılışına Konya TBMM üyesi olarak katılmıştır. Mazbatası 24 Nisan 1920 birinci celse ikinci içtimada Mazbata Tetkik Komisyonu tarafından onaylanmıştır.¹³⁵ Yine 24 Mayıs tarihli ikinci içtima beşinci celsede Başkanlık Divanı seçiminde 91 oy alarak birinci Başkan Vekili seçilmiştir.¹³⁶

Bu görevini ikinci toplantı yılının başlangıcı olan 1 Mart 1921 tarihine kadar sürdürmüştür.¹³⁷ 25 Nisan'da on beş kişiden oluşan Layiha Encümenine seçilmiştir.¹³⁸ Mevlana Postnişi TBMM'nin açılışından sonra 6 Mayıs 1920 yılında Konya'ya dönerek Babalık Gazetesi'nin 9 Mayıs 1920 tarihli sayısında çıkan beyanata göre Milli Mücadele'yi överek zafere bağlılığını bildirmiştir. TBMM'deki üyelerin hepsinin fikirlerinin vatan sevgisi ile dolu olduğunu söylemiştir. Sivaslı Ali Kemali Hoca, Hacı Tahir Hoca Efendi, Müftü Ömer Vehbi Efendi ile birlikte yardım komitesi kurmuşlardır. Para, silah, asker, giyecek, giyecek gibi Milli Kuvvetlerin ihtiyaçlarını toplamışlardır.¹³⁹ 1922'de İrşat Komisyonu Başkanı seçilmiştir. Fakat TBMM'nin birinci döneminden sonra Konya Dergâhına dönmüştür.¹⁴⁰ Faaliyetlerinde ağırlık noktası olarak Mevlana Dergâhı üzerinde yoğunlaşmıştır. Abdülhalim Çelebi'nin Kurtuluş Savaşı'nda Milli Mücadele'nin yanında yer alarak TBMM çatısı altındaki

¹³³ Sayar, **a.g.e.**, s. 44.

¹³⁴ Atalay, **a.g.e.**, ss. 171-172.

¹³⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, **Zabıt Ceridesi**, Devre.1, Cilt.1, s. 6.

¹³⁶ TBMM, **ZC**, D.1, C.1, s.38.

¹³⁷ Çoker, **a.g.e.**, s. 663.

¹³⁸ Atalay, **a.g.e.**, s. 172.

¹³⁹ Kutay, **a.g.e.**, s. 84.

¹⁴⁰ Küçük, **a.g.e.**, s. 84.

faaliyetleri göz önünde bulundurularak içteki düşmanlara karşı gösterdiği tutum sayesinde yaptıkları unutulmayarak ona yeşil şeritli bir İstiklal Madalyası verilmiştir.¹⁴¹ Çelebi Efendi'nin gerek TBMM üyesi olarak gerekse Postnişin olarak içinde bulunduğu statünün hakkını teslim etmek için çabalamıştır. Din ayrımı yapmadan herkese yardımcı olmaya çalışmıştır.¹⁴²Buna örnek olarak Amerikalı Harrison'un Mevlana dergâhında film çekmek için Abdülhalim Çelebi'den izin istemesi üzerine Abdülhalim Çelebi'nin bu konuda yardımcı olması gösterilebilir.¹⁴³

2.1.1.3. Abdülhalim Çelebi'nin Delibaş Mehmet İsyanı İle İlişkisi

Abdülhalim Çelebi'nin, Delibaş Mehmet İsyanı'daki durumunu ele alacak olursak; Konya'da gerçekleşen Delibaş Mehmet İsyanı'nın daha önce de değindiğimiz gibi tertipçileri İstanbul'da yuvalanmış Kuva-yı Milliye karşıtlarıdır. Abdülhalim Çelebi'yi her defasında kendi taraflarına çekmeye çalışmışlardır.¹⁴⁴ İstanbul Hükümeti'nin gizli ajanları türlü kılıklarla halkın arasına sokularak vatanına bağlı olan kimseleri kandırmaya çalışmıştır. Bu amaçla da Said Molla'nın adamlarından Şakir Hoca saraya rapor etmek üzere Konya'da temaslarda bulunmuştur. Mevlana Postnişi ve TBMM üyesi olan Abdülhalim Çelebi'yi de ziyaret ederek ağzını aramak maksadıyla onu kendi taraflarına çekmeye çalışmıştır. Fakat aradığı cevabı alamayınca Iğın'a oradan da İstanbul'a geçmiştir.¹⁴⁵

Delibaş Çumra' yı basıp Konya üzerine yürüdüğü haberini alan Vali Ali Haydar Bey, 12. Kolordu Kumandanı Fahrettin Altay'a durumu bildirerek bir telgraf çektirmiştir. Fahrettin Bey'de bir Müfreze göndereceğini ve cephaneliklerin korunmasını söyleyerek bazı Konyalı eşrafın toplattırılarak birlikte müdafaa edilmesini emretmiştir. Vali Haydar Bey'de Abdülhalim Çelebi, Bakır Çelebi, Kadı Hilmi, Mazlum Zade Hacı Osman, Taşbaşı Hacı Hüseyin, Şehzade Rıfat Hoca, Mustafa Remzi gibi isimleri tespit ederek Vali konağında toplanmalarını istemiştir. Ardından Alâeddin Tepesi'nde alelacele savunmaya geçilmiştir.¹⁴⁶ Delibaş Mehmet,

¹⁴¹ M.M.A., D.219.07b.

¹⁴² Atalay, a.g.e., s. 192.

¹⁴³ M.M.A., D.105.01.

¹⁴⁴ Sayar, a.g.e., s. 48.

¹⁴⁵ Mehmet Önder, **Milli Mücadelede Konya Delibaş Hadisesi**, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1953, ss. 112-113.

¹⁴⁶ a.g.e., 1953, s. 135.

Vali Haydar Bey'e baskından üç gün sonra üç heyet göndermiştir. Buna karşılık Vali Haydar Bey'de Alâeddin Camii'nden karşı bir heyet gönderir. Bu heyetin içerisinde de Abdülhalim Çelebi Efendi, Zeynelabidin'in kardeşi Rıfat Efendi bulunmaktadır. Amaç asilere nasihat etmektir.¹⁴⁷ Abdülhalim Çelebi, Vali Haydar Bey ile Alâeddin Tepesi'nde bulunduğu sırada isyancılarla anlaşarak Kayıklı Kahve'ye gelirler asilere nasihatlerde bulunurlar, fakat kimse dinlenmiştir.¹⁴⁸ Abdülhalim Çelebi geri dönmeyince Vali Haydar Bey, bir mektup yazarak Bekçi İsmail'e elinde bir beyaz bayrakla mektubu, Vali konağında asilerin valisi olan Remzi Efendi'nin yanında olan Abdülhalim Çelebi'ye götürmesini istemiştir. Abdülhalim Çelebi'de Haydar Bey'e; “*Hükümet Dairesindeyiz. Müzakere için meydanda kimseler yok. Arattırıyoruz. Biraz sonra arkadaşlarla geleceğiz müsterih olunuz*” Cevabını yazarak kendi dâhil diğer Konya Mebusu Kazım Hüsnü, Müftü Ali Rıza Efendi ve İsmail Hakkı'ya imzalatarak göndermiştir. Abdülhalim Çelebi daha sonra oradan ayrılarak Alâeddin'e doğru gitmek için yola çıkmıştır. Ağazade Otelinin önünde teslim olan Vali Haydar Bey ile karşılaşınca biz de size geliyorduk maalesef konuşacak ve karara varacak bir kimseyi bulamadığını söylemiştir ve hep birlikte hükümeti doğru yol almışlardır.¹⁴⁹ Yollarda Vali ve maiyetindekileri taarruz ve hakaretler edilmiştir. Abdülhalim Çelebi ve maiyetindeki heyet taarruzlara karşı koymaya çalışarak, Vali Haydar Bey'i korumuş ve isyancılara nasihat etmişlerdir.¹⁵⁰Hükümet binasına geldiklerinde Çelebi Efendi ve arkadaşları Vali Haydar Bey'i teskin etmeye çalışmışlardır fakat hayatlarından emin olmadıklarını düşünerek Çelebi Efendi, “Fakiriniz henüz ağzına bir lokma koymadı, Müsaade ederseniz gidip lokma edeyim” demiştir. Müftü Efendi de namaz bahanesi ile ayrılmak istemiştir. Vali yakalarından tutarak “*gitmeyiniz yoksa beni öldürürler*” demiştir, bırakmamıştır.¹⁵¹Milli kuvvetler Horozlu Han civarına geldiği zaman Konya'dan Abdülhalim Çelebi'nin de başı olduğu on sekiz kişilik bir heyet oluşturulmuştur. Konya'nın Hadise ile alakası olmadığını bildirmek, aynı zamanda şehre bir düşman ülkesi gibi değil de bir baba ocağına girer gibi girilmesini söylemek için yola koyulmuşlardır. Yolda Delibaş Mehmet ile karşılaşmışlardır. Delibaş'ın

¹⁴⁷ Atalay, a.g.e., s. 174.

¹⁴⁸ Önder, a.g.e., 1953, s. 188.

¹⁴⁹ a.g.e., 1953, ss. 203-206.

¹⁵⁰ a.g.e., 1953, ss. 210-211.

¹⁵¹ a.g.e., 1953, ss. 213-214.

“Nereye gidiyorsunuz?” sorusuna Abdülhalim Çelebi musalaya cevabını vermiştir. Delibaş'ta “Musallaya mı oraya zaten geldiler” demiştir. Heyet bir kısım cephaneye ve silahla birlikte trene binerek Milli Kuvvetlere götürmüştür. Tren Horozlu Han istikametine gelince beyaz bayrakla işaret vererek öncülerle birleşmişlerdir. Heyeti, Mülazım Şevki Bey karşılamıştır. Abdülhalim Çelebi, Şevki Bey'e cephenin nasıl olduğunu sormuştur. Düşmanın onların buraya gelmesinden istifade ederek harekete kalkışmasından korktuğunu dile getirmiştir. Şevki Bey'de hiç merak etmeyiniz, her şey yolunda biz hem oranın hem buranın da hakkından gelebilecek vaziyetteyiz cevabını vermiştir. Verilen bu cevaba Abdülhalim Çelebi sevinerek rahatlamıştır.¹⁵² Abdülhalim Çelebi'nin isyana mani olmak için yaptığı bu samimi girişimler, kendisinin isyana kalkışanlarla işbirliği içerisinde bulunduğu iddiasına dönüşmüştür.¹⁵³

2.1.1.4. Delibaş Mehmet İsyânının Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinde Görüşülmesi

Delibaş Mehmet hadisesi sonucunda Abdülhalim Çelebi 20 Ekim 1920 günü toplanan Konya Divan-ı Harp mahkemesinde asılsız haberler ve yanlış yorumların etkisiyle isyan sırasında sergilediği tavrı değerlendirerek İhaneti Harbiye kanuna göre suçlu bulunup alıkoyulmasına karar verilmiştir. Divanı Harbin kararına göre Çelebi Efendi Erzurum'da oturmasına mahkûm edilmiştir.¹⁵⁴

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Delibaş Mehmet olayı ve Abdülhalim Çelebi'ye verilen karar Birinci TBMM üyeleri tarafından görüşülmüştür. Karahisar üyesi Şükrü Bey'in Konya olayları ile ilgili soru önergesine Dâhiliye Vekili Adnan Bey, Hıyaneti Harbiye kanununa göre tevfikân verilen hükümler tamamen yerinde ve askeri kumandanlığı tarafından icra edilmiş olduğu ve Abdülhalim Çelebi ile Kazım Hüsnü Bey'in bu meselede metal olduklarını yani suçüstü yakalandıkları görüşündedir.¹⁵⁵ Diyarbakır üyesi Hacı Hüsnü Bey: Kanun-ı Esasiye' nin maddesine göre cürmü meşhut halinde yani suçüstü yakalandıktan sonra tekrar Meclise gelmesi

¹⁵² a.g.e., 1953, ss. 238-241.

¹⁵³ Sayar, a.g.e., s. 48.

¹⁵⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, **Zabıt Ceridesi**, Devre.1, Cilt.6, s. 245.

¹⁵⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, **Gizli Celse Zabıtları**, Devre.1, Cilt.1, s. 198.

kabul edilir değildir, demiştir. Konya meselesinin yeni bir mesele olmadığını daha önce de Ferit Paşa hükümetini sükût ettiği zaman Çelebi Efendi Hazretleri o zaman İtalya mümessili ile muhaberata devam etmiş ve bir Selçuklu hükümeti teşekkülüne teşebbüs ettiğini ileri sürmüştür.¹⁵⁶Kângırı Milletvekili Tefvik Efendi meselenin ne Çelebi Efendi meselesi ne de mahkeme meselesi olduğunu savunarak meselenin Mebusların her birinin şahsi meselesi, Meşrutiyet meselesi olduğunu açıklamıştır. Meclis'te vekiller Konya olayı ile ilgili Kanun-i Esasi'nin 48 ve 79 maddeleri üzerinden tartışarak karara bağlamaya çalışmışlardır. 48. Maddesine göre suçüstü yakalananların vekilliği düşmektedir.¹⁵⁷Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey söz alarak konu hakkındaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir: Böyle bir Efendi hakkındaki istinat edilen suç hıyaneti Vataniye Kanunu'nun Dairesi şümulü dâhilindedir. Hıyaneti Vataniye Kanunu konusunda da son söz Meclis-i Ali'dedir. Aydın Mebusu Doktor Mazhar Bey konunun Hıyanet-i Vataniye diye iddia ettiğini söylemektedir.¹⁵⁸ Bolu Mebusu Doktor Fuat Bey Konya olayının Bolu isyanına nispetle pek ehven olduğunu, Çelebi Efendi'yi müdafaa etmek doğru olmadığını, hatta onun idam edilmesi gerektiği görüşündedir.¹⁵⁹

TBMM'de görüşülen bu konunun gizli celse olarak değil de açık celse halinde görüşülmesi için Abdülhalim Çelebi ve Kazım Hüsnü Beyler teklif vermişlerdir. Daha sonra konu açık celsede konuşulmaya devam etmiştir.¹⁶⁰

Konya İstiklal Mahkemesi'nin Abdülhalim Çelebi ile ilgili kararı Birinci TBMM'de okunmasından sonra Malatya üyesi Fevzi Efendi kararlar ilgili "Dehşetli bir karar. Adaletin yürümediği bir yerde yazılmış bir karar" ifadesini kullanmıştır.¹⁶¹

İstiklal Mahkemesi tutanaklarının okunmasından sonra Abdülhalim Çelebi söz alarak Divan-ı Harpte anlattıklarını açıklamıştır. Abdülhalim Çelebi evinde yatarken gece yedi buçukta Avni Beyefendi gelmiştir. Delibaş'ın memleketi basacağını, tedbir alınması için toplanılacağını söylemiştir. O zamana kadar Delibaş

¹⁵⁶TBMM, GCZ, D.1, C.1, s. 213.

¹⁵⁷TBMM, GCZ, D.1, C.1, s. 214.

¹⁵⁸TBMM, GCZ, D.1, C.1, ss. 216-217.

¹⁵⁹TBMM, GCZ, D.1, C.1, s. 209.

¹⁶⁰TBMM, ZC, D.1, C.6, s. 239.

¹⁶¹TBMM, Zabıt Ceridesi, D.1, Cilt.6, ss. 245-246.

ismini hiç duymadığını ve kim diye sorduğunda ise bir eşkıya reisi olduğunu öğrenmiştir. Daha sonra Avni Bey ile Vali Bey'in evine gelmiştir. Vali Bey'e Delibaş kimdir? Diye sorduğunda kendisine söz vermiş olduğu halde memleketi bastığını söylemiştir. Bu yüzden de Alâeddin Tepesine gidip şehri müdafaa edeceklerini söylemiştir. Alaeddin Tepesine çıktıklarında kurşunlar atılmaya başladığını ve kendisini korumak için camiye sığındığını aktarmıştır. Orada bir takım eşrafta bulunmaktadır. Onlara Delibaş'ı sorduğunda kimsenin bilmediğini ve hiç nasihat dinlemedikleri cevabını almıştır. Asiler kendilerine hükümetin teslim edilmesini istemiştir. Buna karşı da Vali Bey'in teslim etmeyeceğini söylemişlerdir. Abdülhalim Çelebi'den nasihat edilmesi istenmiştir. Şeyh Sünusi Efendi Hazretleri, Sertarik Efendi ile beraber Kayıklı Kahveye gelmişler, orada yüksek bir yere çıkarak maksatlarının ne olduğunu sormuştur. Jandarmaların asker toplamak bahanesiyle yapmadıkları rezalet, etmedikleri melanet kalmadığını söyleyip jandarmaları şikâyet etmişlerdir. Padişahı istediklerini aktarmıştır. Abdülhalim Çelebi'de "siz padişahı şimdi bilirsiniz, ben yedi yüz senedir tanırım, kendilerine sadakat ve ubudiyetim pek kadimdir. Nitekim biz de o gayeye hizmet ediyoruz. Padişahımızı kurtarmak için çalışıyoruz," demiştir. Bunun üzerine bu gelen ordu Yunan ordusu değilmiş, halife ordusuymuş diyen asiye, vallahi değil, billahi değil, sizi iğfal ediyorlar, kim iğfal ediyorsa günahdır demiştir. Hükümeti yakmak istemişler, engel olamayınca sürüklenerek Hükümet binasının önüne getirildiğini anlatmıştır. Daha sonra tekrar Kayıklı kahveye getirilmiştir. Delibaş ile karşılaşmış ve kendisini idamdan kurtardığı için Vali Bey'in teslim olmasını istemiştir. Abdülhalim Çelebi Vali Haydar Bey'e haber vermek istemiş fakat Delibaş sabahı beklemesini söylemiştir. Dergâha götürülen Abdülhalim Çelebi sabah hükümet binasına getirilmiştir. Orada bir vali seçileceği söylenmiş. Oradan birkaç kişiye teklif edilmiş fakat Mustafa Remzi Efendi'nin olmasına karar verilmiştir. Bazıları da aza olarak seçilmiştir. Daha sonra valiye gittiklerini anlatan Abdülhalim Çelebi valinin çoktan teslim olduğunu tekme tokat hükümet binasına sokulduğunu anlatmıştır. Abdülhalim Çelebi'nin Divanı harpteki ifadesidir.¹⁶²

Birinci TBMM tarafından Abdülhalim Çelebi ve Kazım Hüsnü Bey'in ifadeleri alındıktan sonra Birinci TBMM üyesi kabul edilerek haklarında bir suçlama

¹⁶²TBMM, ZC, D.1, C.6. ss. 249-250.

kararının olmadığına karar verilmiştir. Divan-ı Harp hükmü yok sayılmıştır. Böylece TBMM Abdülhalim Çelebi'yi aklamıştır. Haklarındaki tayin kararına da gerek kalmadığı sonucuna ulaşılmıştır.¹⁶³

2.1.1.5. Abdülhalim Çelebi'nin Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Çalışmalarına Örnekler

Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi Efendinin Lâyiha Encümeninden istifası

TBMM'nin 27 Nisan 1920 yılında yapılan oturumunda Abdülhalim Çelebi Efendi hem danışma kurulundaki görevini, hem de mazbata kurulundaki görevini aynı ayda yapamadığını bu nedenle danışma kurulundan istifasını talep etmiştir. Yapılan oylamada kabul edilmiştir.¹⁶⁴

Cemi iane hususunun derhal menine dair takriri

TBMM'nin 29 Nisan 1920 yılında yapılan oturumunda Abdülhalim Çelebi Efendi ve Konya üyesi Refik Bey ile Kuva-yı Milliye'nin giderlerini karşılamak için toplanan yardımların suiistimal edildiğini, bunun durdurulması gerektiğini beyan eden takrir vermişlerdir. Görüşülmek üzere Müdafaai Milliye ve Maliye Encümenine gönderilmiştir.¹⁶⁵

Meclisin 9 Mayıs 1920 yılında yapılan oturumunda takrir ile ilgili Müdafaai Milliye ve Maliye Encümeninden cevap gelmiştir. Kuva-yı Milliye'nin, asker toplanması, sevki, yeme içmesi, giydirilmesi gibi masraflarının belirli bir kurala göre yapılması için Riyaseti Celileye sunulmasına karar verilmiştir.¹⁶⁶

Evkaf Vekâleti ihdasına dair takriri

TBMM'nin 20 Aralık 1920 yılında yapılan oturumunda Abdülhalim Çelebi Efendi Evkaf Vekâleti'nin Şer'i vekâlete bağlandığını, umuru evkafın önemli

¹⁶³TBMM, ZC, D.1, C.6. s. 251.

¹⁶⁴ TBMM, ZC., D.1, C.1, s. 97.

¹⁶⁵ TBMM, ZC., D.1, C.1, ss. 146-147.

¹⁶⁶ TBMM, ZC., D.1, C.1, s. 237.

olduğunu ve bağımsız bir kurum olarak Heyeti Vekileye bağlı Umuru Evkaf Vekâleti'nin ortaya çıkarılmasını istemiştir. Oy çokluğu ile reddedilmiştir.¹⁶⁷

Muallimîn ve talebenin askerlikten tecilleri hakkındaki kanun münasebetiyle sözleri

TBMM'nin 3 Nisan 1921 yılında yapılan oturumunda Antalya üyesi Rasih Efendi ve Oltu üyesi Yasin Beyin, Dergâhı bulunan, önemli günlerde mukabele ile meşgul olan devlet tarafından onay belgesi almış şeyhlerin, askerlik hizmetlerinden muaf tutulması için kanun teklifinde bulunmuşlardır. Abdülhalim Çelebi, Çelebi Efendiler tarafından tayin edilen ve mahiyetleri altında bulunan şeyhlerin de askerlik hizmetlerinden muaf tutulmasının kanuna eklenmesini istemiştir. Abdülhalim Çelebi'nin yapmış olduğu kanun değişikliği teklifi incelenmek ve Müdafaa-i Milliye Vekilinin görüşü alınmak üzere Encümene gönderilmiştir.¹⁶⁸

Refikleri Şehit zâbitan ve efrat ailelerine ait vergi borçları ve âşar rûsumunun bu seneye aidolmak üzere tahsil edilmemesine dair

TBMM'nin 11 Nisan 1921 yılındaki oturumunda Abdülhalim Çelebi Efendi, şehit astsubay ve erlerin ailelerinin bir yıllık vergi borçlarının alınmamasına dair kanun teklif etmiş ve Layiha Encümenine görüşülmesi için gönderilmiştir.¹⁶⁹

Meclisin 18 Haziran 1921 tarihli oturumunda Layiha Encümeni tarafından konuya ilişkin açıklama yapılarak reddedilmiştir.¹⁷⁰

İhtikârın men'i için tedabir ittihazına dair

TBMM'nin 30 Nisan 1921 yılındaki oturumunda Abdülhalim Çelebi Efendi, vurgunculuk yapanlara ve haksız kazanç elde edenlere karşı tedbir alınarak bunun önüne geçilmesine dair tahrir vermiştir. Yozgat Mebusu Süleyman Bey vurgunculuk yapanların İstiklal Mahkemesine verilmesini istemiştir. Tahrir Heyeti Vekileye gönderilmiştir.¹⁷¹

¹⁶⁷ TBMM, ZC., D.1, C.6, s. 439.

¹⁶⁸ TBMM, ZC., D.1, C.8, s. 75.

¹⁶⁹ TBMM, ZC., D.1, C.9, s. 449.

¹⁷⁰ TBMM, ZC., D.1, C.10, s. 391.

¹⁷¹ TBMM, ZC., D.1, C.10, ss. 154-155.

Konya hâdisesini tahkik için Meclisten gönderilen heyet hakkında sözleri

TBMM'nin 25 Kasım 1921 yılındaki oturumunda Abdülhalim Çelebi Efendi Konya hadisesi olarak bilinen olayı araştırmak için gidecek olan heyete Çorum üyesi Ferit Bey ve Fuat Beyler ile Sinop üyesi Şevket Bey'in de eklenmesini istemiştir. Tartışmalar sonrasında tahrir Meclisteki oylama sonucunda kabul edilmiştir. Söz alan Abdülhalim Çelebi Efendi seçilecek heyetin meclis tarafından seçilmesini istemektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın da geniş bir şekilde ele aldığı tahrir Meclisteki oylama sonucunda kabul edilmiştir.¹⁷²

Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi Efendi'nin, şimendifer umuru hakkında Nafia Vekâletinden istizah tahriri ve Nafia Vekili Feyzi Beyin cevabı

TBMM'nin 30 Kasım 1922 yılındaki oturumunda Abdülhalim Çelebi Efendi, demiryolu ulaşımında halkın zor şartlarda yolculuk yaptığını, müdürlerin ise şartları iyi vagonlarda yolculuk yaptığını bunun sebebini sorduğu tahrir vermiştir. Abdülhalim Çelebi Efendi, Demiryolları İşletmesinin intizamsızlığına dikkat çekmiştir.¹⁷³

Meclisin 11 Aralık 1922 yılındaki oturumunda Abdülhalim Çelebi Efendi'nin vermiş olduğu tahrire Nafia Vekâletinden cevap gelmiştir. Düşman yolları ve vagonları tahrip ettiğini, bunların tamir edilmesi için biraz zamana ve paraya ihtiyaç olduğunu söyleyerek malzemelerin temini için Avrupa'daki fabrikalara sipariş verildiğini aktarmıştır. Bundan dolayı halkın yolculuk yaptığı vagonların şartları düzeltilmeye çalışılmaktadır. Müdürlerin, müfettişlerin servis vagonlarında kalması talimatnamede yer almaktadır. Servis vagonları müfettiş ve müdürlere aittir. Müdürlerin yolların ve vagonların tamiri için gece gündüz çalışmışlardır.¹⁷⁴

¹⁷² TBMM, ZC., D.1, C.6, s. 40.

¹⁷³ TBMM, ZC., D.1, C.25, s. 128.

¹⁷⁴ TBMM, ZC., D.1, C.25, ss. 327-328.

2.1.1.6. Abdülhalim Çelebi'nin Vefatı

Abdülhalim Çelebi Efendi, TBMM üyeliği sona ermesi ile Konya'daki Mevlana Dergâhına dönmüştür.¹⁷⁵ Mevlana Dergâhı kapatılmasından sonra da Konya'dan ayrılarak İstanbul'a gitmiştir. Beyoğlu'ndaki Emperyal Otel'in üst katlarındaki bir odaya yerleşmiştir. Torunu Celalettin Çelebi yerleştiği bu otel odasının balkonundan düşerek komaya girdiğini, götürüldüğü Yenikapı Mevlevihanesi'nde vefat ettiğini anlatır. Celalettin Çelebi, Şeker hastası olmasından dolayı baş dönmesi sebebiyle düştüğünü ya da siyasi sebeplerle suikaste uğradığı söylentileri karşısında hırsızlık için işlenmiş bir cinayete kurban gittiği kanaatindedir.¹⁷⁶ Ahmet Güner Sayar, Çelebi ailesi içerisinde yaptığı araştırmalar neticesinde otele geldiği sırada yanında gayrimenkul almak için para dolu bir çanta olduğunu ilk önceleri çantadan rahatsız olduğunu ve baldızı Münire Hanıma emanet ettiğini söylemektedir. Sonra çanta kendisine teslim edilmiştir. Sonucunda da çantayı ele geçirmek isteyen hırsızlarla giriştiği müsademe sonucunda otelin balkonundan düşmüştür. Çantada kayıplara karışmıştır.¹⁷⁷ Ocak 1925 yılında vefat eden Abdülhalim Çelebi Yenikapı Mevlevihane'sinde toprağa verilmiştir.¹⁷⁸ Abdülhalim Çelebi'nin ölmeden önce yazdığı vasiyetnamesi Mevlana Müze Arşivindedir.¹⁷⁹ Daha sonra ailesi Ertüzün soyadını almıştır.¹⁸⁰ Abdülhalim Çelebi'nin vefatı ile beraber Mevlana Postnişinliği de son bulmuştur.

¹⁷⁵ Çoker, **a.g.e.**, s. 664.

¹⁷⁶ Atalay, **a.g.e.**, s.201.

¹⁷⁷ Sayar, **a.g.e.**, s. 59.

¹⁷⁸ Çoker, **a.g.e.**, s. 664.

¹⁷⁹ **M.M.A.**, D.157.13a

¹⁸⁰ Çoker, **a.g.e.**, s. 664.

2.1.2. BEKİR REFİK KORALTAN

2.1.2.1. Hayatı ve Milli Mücadele'ye Katılışı

Bekir Refik Koraltan, 1891 yılında Sivas'ın Divriği ilçesinde doğmuştur. Divriği'nde Saraygiller adıyla anılan kökü Mengüceklilere dayanan eski bir aileye mensuptur. Babasının adı Ali, annesinin adı Hatice'dir. Ailenin en büyüğü babaanneleri Hanife Hanım, Refik Bey ile çok meşgul olmuş onun yaşamına etki etmiştir.¹⁸¹ Refik Bey ilk ve orta öğrenimini Divriği'de tamamladıktan sonra liseyi İstanbul Mercan İdadisinde okumuştur. 28 Temmuz 1910'da Darü'l Fünun'un hukuk şubesinden mezun olmuştur.¹⁸² İyi derecede Arapça bilen Refik Bey, Almanca ve Fransızca'yı da öğrenmiştir.¹⁸³

Refik Bey devlet hizmetine ilk olarak Bursa Bidayet Mahkemesi Savcı yardımcılığı ile girmiştir. 23 Kasım 1913 yılında Gelibolu Bidayet Mahkemesi savcılığına nakledilmiştir.¹⁸⁴ Refik Bey'in Mustafa Kemal ile ilk tanışması da bu görevi dolayısıyla gittiği Gelibolu'da olmuştur. Ordu kumandanı Esat Paşa, askeri işlere bakması için onu görevlendirdiği sırada Konak komutanı sıfatıyla 19. tümenin karargâhını hazırlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'da bu karargâhta kalmıştır. Refik Bey, hem Gelibolu'da hem 27. Alayın askerleri arasında takdir görmüştür. Refik Bey, askere heyecanlı hitabetlerde bulunarak bütün ordunun tanıdığı aradığı sevilen biri haline gelmiştir.¹⁸⁵

13 Nisan 1915 yılında Karaman İstinaf Mahkemesine Savcı olarak tayin edilmiştir.¹⁸⁶ Vazifesini en iyi şekilde yaptığı sırada böyle bir yere atanması kendisini, askerleri ve Gelibolu halkını üzmüştür.¹⁸⁷

Refik Bey, Birinci Dünya Savaşı sırasında bir süre Konya Fıkra Adli Müşavirliği ve Divan-ı Harbi Örfi Savcılığı yapmıştır. 2 Mart 1918'de Mersin Polis

¹⁸¹ Coşkun Ertepinar, *Bir Politikacının Anıları Refik Koraltan Her Şey Vatan İçin*, Hacettepe-Taş, Ankara, 1999, ss. 9-10.

¹⁸² Çoker, *a.g.e.*, s. 668.

¹⁸³ Ertepinar, *a.g.e.*, s. 3., *TBMM Albümü*, 1920-2010, s. 44.

¹⁸⁴ Çoker, *a.g.e.*, s. 668.

¹⁸⁵ Ertepinar, *a.g.e.*, s. 43.

¹⁸⁶ Çoker, *a.g.e.*, s. 668.

¹⁸⁷ *a.g.e.*, s. 45.

Müfettişliğine getirilmiştir.¹⁸⁸ 29 Mayıs'ta Trabzon Polis Müdürü olarak görevlendirilmiştir. Görevdeyken mütarekeden sonra bölgede faaliyete geçen Pontus Rum teşkilatına etkisiz hale getirmek için Müdafaa-i Hukuku Vatan Cemiyeti örgütünün kurulmasına öncülük etmiştir. Damat Ferit Hükümetinin kurulmasından sonra görevinden ayrılarak İstanbul'a gelmiş ve kısa bir süre avukatlık yapmıştır¹⁸⁹ Daha sonra Konya'nın Milli Mücadele'de yerini alması amacıyla Konya'ya gelerek avukatlığa burada devam etmiştir. Buraya gelmesinin bir sebebi de aile üyelerinin Birinci Dünya Savaşında, Rus kuvvetlerinin Kemah önlerine kadar gelmesiyle Sivas Divriği'nden Konya'ya ve Karaman'a göç etmiş olmasıdır.¹⁹⁰ Konya'ya geldiğinde Hasan Fehmi Bey'in Hükümet Konağı yanındaki küçük ofisinde çalışmaya başlamıştır.¹⁹¹ Refik Bey, daha sonra Konya Dava Vekilleri Barosu ikinci reisliğine seçilmiştir.¹⁹²

Refik Bey, Konya'da halk arasında güvendiği kişileri bularak fikirlerini açıp onlara Milli Mücadeleden bahsetmiştir. Şehirli, köylü bütün tanıdıklarından faydalanmaya çalışmıştır. Konya'nın köylerine giderek, halkı ile oturarak fırsat buldukça memleketin içine düştüğü felaketten bahsederek, bunun neticeleri hakkında bilgi vermiştir. Halkın üzerine düşen fedakârlığı yapmaya hazırlanmaları gerektiğini anlatmıştır. Konya halkı arasından güvenilir bir grup oluşturmuştur.¹⁹³

Konya, Garp Cephesi'nin ambarı sayılan bir yerdir. Bu bölgede Kuva-yı Milliye teşkilatının kurulması çok önem arz etmektedir. Konya'da bu teşkilatın kurulmasında en önemli engel Vali Cemal Bey idi. Refik Bey'de bunu biliyordu ve Vali Cemal'in Konya'dan uzaklaşması gerektiğini düşünmektedir.¹⁹⁴ Bu amaçla da Vali'nin Konya'dan uzaklaşması planının içinde yer alarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Konya'da kurulup, Kuvayı Milliye ruhunun yayılmasında katkı sağlamıştır.¹⁹⁵ Kuva-yı Milliye Konya Teşkilatı Merkez Kurulu üyeleri arasında

¹⁸⁸ TBMM Albüm, **a.g.e.**, s. 44.

¹⁸⁹ Çoker, **a.g.e.**, s. 668.

¹⁹⁰ Ertepinar, **a.g.e.**, ss. 105-106.

¹⁹¹ **a.g.e.**, s.107.

¹⁹² Atalay, **a.g.e.**, s. 203.

¹⁹³ **a.g.e.**, s. 109.

¹⁹⁴ **a.g.e.**, ss. 110-111.

¹⁹⁵ **a.g.e.**, s. 118.

anlaşmazlık çıkması sebebiyle yolsuzluk söylentileri yayılmıştır. Bu söylentileri Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal'de duymuştur. Bu durum karşısında teşkilatın üyesi olan Refik Bey, Eflatun Cem Güney'i ile birlikte, Konya 12. Kolordu Kumandanı Fahrettin Paşa'ya mektup yazmışlardır.¹⁹⁶ Bunun üzerine Fahrettin Paşa, teşkilatın yeniden kurulması gerektiğini Ankara'ya bildirmiştir. Müdafaa-i Hukuk Merkez Kurulu dağıtılarak yeniden kurulmuştur. Başkanlığını Sivaslı Ali Kemali Efendi'nin yaptığı Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İrşat ve Teftiş Heyeti Başkanı Dava Vekili Refik Bey olmuştur.¹⁹⁷

İstanbul'un işgal edilmesi üzerine Meclis-i Mebusan'ın dağıtılarak Türk büyüklerinin Malta Adasına sürülmesi ile bütün Anadolu sarsılmıştır. Bunun üzerine Anadolu'nun dört bir yanında protestolar mitingler tertip edilmiştir. 22 Mart 1920 yılında Konya'da da bu amaçla büyük bir miting yapılmıştır. Mehmet Vehbi Efendi'nin rahatsız olması nedeniyle Refik Bey mitingde halka hitap etmiştir. Böylece Refik Bey ve arkadaşları Zeynelabidin'in ve teşkilatının Konya'da saçtığı fesat tohumlarını önlemek gayretinde olmuşlardır.¹⁹⁸

2.1.2.2. Refik Bey'in Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyesi Seçilmesi

Birinci TBMM'nin Ankara'da kurucu meclis sıfatıyla olağanüstü yetkilerde kurulabilmesi için her vilayette olduğu gibi Konya'da da bir seçim gerçekleştirilmiştir. 28 Mart 1920 tarihinde yapılan seçimde Refik Bey, 17'si merkezden olmak üzere 51 oy alarak TBMM üyesi seçilmiştir.¹⁹⁹

Refik Bey, 21 Nisan 1920 çarşamba günü Konya mebusları Abdülhalim Çelebi ve Saatçi Rıfat Efendi ile beraber trenle Ankara'ya giderek 23 Nisan 1920 yılında Meclis'in açılışında hazır bulunmuşlardır.²⁰⁰ Mazbatasını ise 24 Nisan 1920 yılında 2. içtima 1.celsede almıştır.²⁰¹ Refik Bey, birinci TBMM'de Başkanlık Divanı

¹⁹⁶ Atalay, **a.g.e.**, s. 203.

¹⁹⁷ **a.g.e.**, s. 203.

¹⁹⁸ Ertepinar, **a.g.e.**, ss. 124-126.

¹⁹⁹ Erol Yüksek, **Bir Siyaset Adamı Olarak Refik Koraltan 1890-1974**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2016, s. 41.

²⁰⁰ Atalay, **a.g.e.**, s. 207.

²⁰¹ TBMM. **ZC. D.1, C.1, s. 6.**

oluşturulurken 25 Nisan'da Meclis Kâtipliğine seçilmiştir. Adalet, İçişleri, Tasarı ve Defteri Hâkîni(tapu kadastro) komisyonlarında çalışmıştır. 8 Eylül 1921'de Başkumandanlık emri ile kurulan Yozgat İstiklal Mahkemesi Başkanlığına getirilmiştir. Mahkeme asker kaçaklarının yanında özellikle Koçkiri ve Yozgat ayaklanmasında suçlu görülenleri yargılamıştır. 31 Temmuz 1922 tarihi ve 249 sayılı kanunla mahkemenin faaliyetlerine son verilmiş olup 3 Ağustos'ta Meclis'teki görevine geri dönmüş ve tekrar Divan Kâtipliğine seçilmiştir.²⁰²

Refik Bey, birinci TBMM'de en iyi hatip olarak bilinmektedir.²⁰³ Birinci TBMM'nin en genç üyesidir. Daha sonraları Mustafa Kemal'in de güvenini kazanarak 18 Ekim 1920'de kurulan Türkiye Komünist Partisi'nin üyesi olacaktır.²⁰⁴ Refik Koraltan TBMM'de iyi bir hatip olmasının yanında etkin de bir üyedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi dualarla açıldıktan sonra Riyaset Divanı seçiminin yapılması düşünülmüştür. O günkü şartlarda 115 Mebus ilk içtimaya katılabilmıştır. Refik Bey, bu konuda söz alarak kürsüye çıkmış ve ayaklarının tozuyla daha dün geldiklerini, henüz birçok mebusun katılmadığını söyleyerek Riyaset Divanı'nın mühim bir divan olduğunu birbirlerini tanımadığını, bu yüzden de seçimin ertelenmesini teklif etmiştir. Amacı Riyaset Divanına seçilecek kişinin günün anlam ve önemini idrak etmiş arkadaşlardan seçilmesini sağlamak ve Meclis Reis Vekilliğini tarihi bir ailenin son çocuğu olan Abdülhalim Çelebi'nin getirilmesi için zaman kazanmak, propagandalarda bulunmaktır. Riyaset Divanı'nın hemen seçilmesi konusunda görüş bildiren mebuslar olması üzerine Mustafa Kemal'in Meclis Başkanı olmaması için gizli olarak uğraşan mebusların olduğunu bilen Refik Bey, tekrar kürsüye çıkarak; Mustafa Kemal Paşa'nın daveti üzerine toplandıklarını, Meclis'in Başkanının zaten var olduğunu, bu konuda da kimsenin tereddüt etmemesini dile getirmiştir. Ardından Mustafa Kemal kürsüye çıkarak bütün kalpleri kendine bağlamıştır ve Refik Bey'in de teklifi üzerine Mustafa Kemal TBMM'nin başkanı seçilmiştir.²⁰⁵ Seçimi daha sonraya bırakılan Başkan Vekilliği ve Divan Kâtipliği görevleri için tasarladığı şekilde geniş

²⁰² Çoker, **a.g.e.**, s. 669.

²⁰³ Velidedeoğlu, **a.g.e.**, s. 138.

²⁰⁴ Atalay, **a.g.e.**, s. 211.

²⁰⁵ Ertepinar, **a.g.e.**, ss. 134-135.

çapta bir faaliyet göstererek Abdülhalim Çelebi Başkan Vekilliğine kendisinin de Riyaset Divanı Kâtipliğine seçilmelerini sağlamıştır.²⁰⁶

2.1.2.3. Refik Bey'in Bozkır İsyanına Bakışı

Refik Bey, Bozkır İsyanından sonra af kanununun çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Bursa'nın Yunanlılar tarafından 8 Temmuz 1920'de işgal edilmesi haberi duyulması üzerine Meclis'te gergin ve şiddetli bir hava hâkim olmuştur. Refik Bey, kürsüye çıkarak Meclisin bir İhtilal Meclisi olduğunu işaret ederek, Dâhiliye Vekili Cami Bey'in istifa etmesini, düşmanın neden karşılanmadığını söyleyerek Erkan-ı Harbiye'nin başındaki İsmet İnönü'yü işaret etmiştir. Arkasından Mustafa Kemal kürsüye çıkarak ordunun yeni kurulduğunu ve ona itimat edilmesi gerektiğini dile getirmiş, düşmanı yeneceğiz ifadelerini kullanarak Meclisi sakinleştirmeye çalışmıştır. Meclisteki tartışmaların devam etmesi üzerine, Mustafa Kemal Paşa cepheyi teftiş etmek için kura ile seçilerek oluşturulan bir heyetle seyahate karar vermiştir. Bu heyete 20 TBMM üyesi ayrılmıştır. Refik Bey'in ismi bu seçimde çıkmamıştır. Mustafa Kemal Paşa onu kura dışı bir 20 kişilik heyete dâhil etmiştir.²⁰⁷

Bu heyet Bilecik, Bursa, Uşak ve Afyon'a gitmiş olup Afyon'da Mustafa Kemal'in böbrek rahatsızlığı başlamıştır. Refik Bey'in amacı Mustafa Kemal'i Konya'ya götürmektir. Bozkır isyanı sonrasında Konyalılara Milli Kuvvetlerin amacını anlatırmak istemiştir. Refik Bey, Konya'daki arkadaşlarına Mustafa Kemal'in Konya'yı ziyaret edeceği haberini vererek karşılanmasını istemiştir. Aynı zamanda da Mustafa Kemal'in hastalığını buna mani olacağını düşünmüştür. Doktor Refik Saydam'da Konya'ya davet edilmesine karşı çıkmıştır. Kütahya istasyonunu geçip Konya toprağına girdikleri sırada Refik Bey, Mustafa Kemal'in yanına giderek Bozkır isyanına karışan asilerin affını istemiştir. İlk defa geldikleri Konya ziyaretlerinde bu affın söz konusu olması Konya halkı üzerinde büyük bir etki yaratacağını ve Konya'yı Milli İstiklal mücadelesinde aşılmaz bir kale haline getireceğini söylemiştir. Mustafa Kemal'de bunun üzerine Konya'ya varır varmaz bu konuyu Meclise bildirerek af kanununun çıkarılmasını sağlamıştır. Aslında bu af konusu daha Ankara'da seyahate

²⁰⁶ a.g.e., s. 135.

²⁰⁷ a.g.e., ss. 142-145.

çıkmadan önce Konya, Adana, İçel, Niğde, Antalya TBMM üyelerinin oluşturduğu bir toplantı sırasında dile getirilmiştir. Fakat Refik Bey, bu konuyu seyahatten sonra Mustafa Kemal'e açacağını söylemiştir.²⁰⁸

Af kanunu çıkmadan önce de Konya Mebusu Arif Bey Meclis'te bir takrir sunmuştur. Bu takrirden beş kişiden oluşan bir heyetin Konya'ya gönderilmesini teklif etmiştir. Heyetin, halkı aydınlatmasını, nasihat etmesini istemiştir. Bu konuda Refik Koraltan, 19 Mayıs 1920 yılındaki Meclis oturumunda uzun bir konuşma yapmıştır. Arif Bey'i destekleyerek; Konya'da bir buçuk milyon Türk ve Müslüman halkın bulunduğu, büyük bir memleket olduğunu her tarafta zaman zaman gerçekleşen cahil halktan oluşan bir isyan mahiyetindeki olaya Konya ahalisini oluşturan bir buçuk milyon Müslümanın tamamının katılmadığını dile getirmiştir. Bir heyet gönderilmesini istemiştir.²⁰⁹ Meclisteki görüşmeler sonuç vermiş olup 25 Mayıs 1920 yılında Mehmet Akif Ersoy, Hamdullah Suphi Bey, Ali Şükrü Bey ve Refik Bey'in de içinde bulunduğu bir heyet, halkı aydınlatmak amacıyla Konya'ya gönderilmiştir.²¹⁰

Konyalı TBMM üyelerinin çabaları sonucunda daha önce de belirttiğimiz gibi Mustafa Kemal'in 3 Ağustos 1920 tarihindeki ilk Konya gezisinde, Refik Koraltan'ın da etkisiyle ve Sivaslı Ali Kemali Hoca'nın Konya ziyareti sırasında Mustafa Kemal'den af kanununu özel olarak istemesi neticesinde, 4 Ağustos 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın Celâleddin Arif Bey'e Meclis'te okunması üzerine bir telgraf göndermiştir.²¹¹ 7 Ağustos 1920 tarihli Meclis gündeminde okunan bu telgraf sonrasında af kanununun çıkması kararlaştırılmıştır.²¹²

²⁰⁸ a.g.e., ss. 149-151.

²⁰⁹ TBMM, ZC, D.1, C.1. S.347.

²¹⁰ Atalay, a.g.e., s. 228.

²¹¹ a.g.e., s. 228.

²¹² TBMM, ZC, D.1, C.3, s. 96.

2.1.2.4. Refik Bey'in Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Çalışmalarına Örnekler

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri hakkında kanun tahrir münasebetiyle sözleri

Refik Bey, TBMM'nin 9 Mayıs 1920 yılındaki oturumunda: Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin yerel hükümetlere verilmesine dair tahrir vermiştir. Bununla ilgili milletin haksız yere maruz kaldığı vaziyet karşısında, Kuva-yı Milliye'nin idaresinin halkın verdiği yardımlar sonucunda ayakta kaldığını bununda suiistimallere uğradığını belirtmiştir. Bunun önüne geçebilmek içinde Kuva-yı Milliye'nin yardımlarla değil, doğrudan doğruya Müdafaa-i Milliye vazifesini yerine getirerek, yürürlükte olan Muvazene-i Umumiye Kanunu Harbiye ödeneğinden verilmesini teklif etmiştir. Refik Bey'in amacı fena düşünceli insanların yaptıkları propagandaların önüne geçmektir. Kuva-yı Milliye'nin masrafına karşılık olmak üzere Muvazene-i Umumiye Kanunundan para harcamayı kabul edilmesiyle önemli bir konunun ortadan kalkacağı düşünülmektedir.²¹³

Sevr Sulh Muahedesinin cebren tatbiki ihtimaline karşı hükümetçe ne gibi tedbir ittihaz edildiğinin bir celse-i hafiyede Meclise bildirilmesine dair.

TBMM'nin 24 Mayıs 1920 tarihli oturumunda: Dört tarafımızı sarmış düşmana özellikle İzmir, Adana vilayetlerimizdeki aylardan beri müdafaa eden kahraman kuvvetlerimize takviye gönderilmesi ve İzmir'in Yunanlılardan kurtarılması için her şeyin yapılması kararlaştırılıp, alınan tedbirlerden meclisinde haberinin olması istenmektedir. Sevr Antlaşmasının zorla gerçekleşmesine engel olunması ve tedbirli davranılmasını Mecliste belirtmiştir. Antlaşmanın maddelerinin ağırlığını göz önünde tutarak vatanın yok olmasına müsaade etmemiştir.²¹⁴

Konyalıların vazife-i vataniyelerini ifa ettiklerine dair mevcut telgraf münasebetiyle sözleri

TBMM'nin 20 Ağustos 1920 tarihli oturumunda: Konyalılar, vatanına olan vazifelerini yerine getirdiklerine dair meclise iki adet telgraf göndermeleri üzerine

²¹³ TBMM, ZC, D.1, C.1, s.237-238.

²¹⁴ TBMM, ZC, D.1, C.2, s.25-26.

Refik Bey, Konyalıların görevlerinin başlarında olduklarını belirterek, eşrafın, ulemanın, tüccarın bütün halkın faaliyetlerine devam ettiğini açıklamıştır. Konya'nın, bugünkü vaziyetin en iyi ve tek dayanağı olduğunu belirtmiştir. Konya'nın bir vali tarafından iyi bir şekilde idare edildiği takdirde Konyalıların çok şey yapacağını ve yapmakta da olduğunu savunmuştur. Yeni atanan vali ile halkın bütün sorunlarının ortadan kalkacağı kanaatindedir.²¹⁵

Refik Beyle rüfekasının, Akşehir kazasının livaya ifrağına dair teklifi kanunisi

Refik Bey ve arkadaşları ile beraber Meclisin 29 Ocak 1921 yılındaki oturumunda: Akşehir kazasında liva teşkiline dair 18 imzalı bir kanun teklifi vermiştir. Refik Bey, Konya'nın sorunlarını Mecliste gözetmiştir.²¹⁶

23 Nisanın Millî Bayram addine dair Kanun münasebetiyle sözleri

TBMM'nin 23 Nisan 1921 yılındaki oturumunda Refik Bey, bu tarihi ve önemli günü hatırlayarak gözünde canlandırmıştır. *“Düşmanlarımız bize istiklale layık değiller diyorlar. Bu sözü 23 Nisan'dan önce söylüyorlardı. Türkler asırlardan beri istiklale sahiptirler”* demiştir. *“Mevcudiyetini korumak için her fedakârlığı yapmaktan çekinmemişlerdir.”* Bugün bu sözü burada söyleten 23 Nisan'ın neticeleri olarak gördüğünü dile getirmiştir. 23 Nisan'ın Milli Bayram olmasını rica etmiştir. Bu Konuşmadan sonra yapılan oylama sonucunda Milli Bayram kabul edilmiştir.²¹⁷

2.1.2.5. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinden sonra Refik Bey

Refik Bey, ülkenin içinde bulunduğu olumsuzluklara çözüm yolu arayarak Meclis'te tepki göstermekten çekinmemiştir ve görüşlerini bildirmiştir. Dönem içinde dördü gizli oturumlarda olmak üzere kürsüde altmış dokuz konuşma yapmıştır. İki soru, bir gen soru önergesi vererek bir de kanun önergesi vermiştir.²¹⁸

Refik Bey, Meclis'in II. III. ve IV. dönemlerinde tekrar Konya TBMM üyesi seçilmiştir. 8 Aralık 1923, 5 Şubat 1924 arasında İstanbul İstiklal Mahkemesi

²¹⁵ TBMM, ZC, D.1,C.4, s. 218.

²¹⁶ TBMM, ZC, D.1, C.7, s. 409.

²¹⁷ TBMM, ZC, D.1, C.10, s. 74.

²¹⁸ Çoker, a.g.e., s. 669.

üyeliğine görevlendirilmiştir. İkinci dönem Milletvekilliği yaptığı sırada kürsüde devrimlerin hareketli bir savunucusu olmuştur. Şapka Devrimine arkadaşlarıyla beraber verdiği önerge kanunlaşmıştır. V. dönem seçimlerine katılmamıştır. 12 Mart 1936'da Çorum Valiliğine, 21 Temmuz 1938'de Trabzon Valiliğine, 7 Haziran 1939'da da Bursa Valiliğine atanmıştır. VI. dönemdeki ara seçimde 16 Mart 1942'de İçal Milletvekili seçilmekle Valilikten ayrılmıştır. VII. dönemde tekrar İçal milletvekili seçilmiştir. Tek Parti egemenliğine son verilmesi ve daha demokratik bir yönetimin kurulması için Celal Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes ile birlikte 7 Haziran 1945'te verdiği ve Dörtlü Takrir olarak anılan önerge nedeniyle Meclis grubu kararıyla CHP'den çıkarılmıştır. 7 Ocak 1946'da arkadaşlarıyla Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer almıştır. VIII. ve IX. dönemlerde Demokrat Parti'nin adayı olarak İçal'den Milletvekili seçilmiştir. IX. dönem Milletvekilliği yaptığı sırada 22 Mayıs'ta TBMM Başkanlığına seçilmiştir. Bu görevi X. ve XI. dönemlerde de seçilmek üzere 27 Mayıs 1960 ihtilaline kadar devam etmiştir.²¹⁹

Demokrat Parti'nin üst düzey yöneticileri ve Meclis grubu üyeleri ile birlikte Yüksek Adalet Divanı'ndaki yargılanmasında hüküm giydiği ölüm cezası 15 Eylül 1961'de Milli Birlik Komitesi tarafından ömür boyu hapis cezasına çevrilmiştir. Kalan cezası Cumhurbaşkanı tarafından Anayasanın 97. Maddesi 2. Fıkrasına göre affedilmekle 26 Eylül 1964'te serbest bırakılmıştır. 17 Haziran 1974'te İstanbul'da tedavi olduğu Amerikan Hastanesi'nde vefat etmiştir.²²⁰

²¹⁹ a.g.e., s. 669.

²²⁰ a.g.e., s. 669.

2.1.3. HACI ARIF BEY (BAYSAL)

2.1.3.1. Hacı Arif Bey'in Hayatı ve Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği

Hacı Arif Bey, 1861 yılında Konya Karaman'a bağlı olan önceki ismi Gaferiyat sonraki ismi Kazım Karabekir ilçesi adıyla anılan köyde doğmuştur.²²¹ Babası Sadık Efendi, annesi Şerife hanımdır.²²² Arif Bey'in ailesi, varlıklı olması sebebiyle aile ona özel bir eğitim öğretim aldirtmiştir. Karaman'da çeşitli memuriyetlerde bulunan Arif Bey, Mahkeme Başkâtipliği ve Reji Memurluğu yapmıştır.²²³ Reji Müdürü olduğu dönemde Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasıyla Karaman'da da Karaman Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı'nın oluşmasında öncülük yapmıştır. Karaman merkez binası Yunan Hükümeti'nin Başkanı sonradan Cumhurbaşkanı olan Karamanlis'in babasının boş duran evidir.²²⁴

Arif Bey, birinci TBMM üyesi olarak seçilmiş ve 26 Nisan 1920'de Meclis'e katılmıştır.²²⁵ Meclis'in ilk açılış gününde Mustafa Kemal'in balkondan yaptığı konuşmada hemen arkasında bulunmuştur.²²⁶

Arif Bey Meclis'te Maliye, Anayasa, Bütçe, Dilekçe, Sayıştay, Bayındırlık ve Defteri Hakani (tapu kadastro) komisyonlarında çalışmıştır.²²⁷

Meclis'e girmeden önce Hacca gittiği için Karaman'da Hacı Arif Baysal olarak tanınmaktadır., Meclis'te ise Arif Bey olarak bilinmektedir. Baysal soyadını almıştır.²²⁸ Meclis'te dönem içinde kürsüde beş konuşma yapmıştır. Bir soru önergesi, bir de kanun önerisi vermiştir. Birinci TBMM üyeliği sona erince Yeniceköy ve Beydilli'deki arazisinde çiftlikle meşgul olmuştur. Evli ve 3 çocuk babası olan Arif Bey 13 Ocak 1946'da Karaman'da vefat etmiştir.²²⁹

²²¹ Atalay, **a.g.e.**, s. 250.

²²² TBMM Albümü, 1920-2010, s. 44.

²²³ Çoker, **a.g.e.**, s. 665.

²²⁴ Atalay, **a.g.e.**, s. 250.

²²⁵ Çoker, **a.g.e.**, s. 665.

²²⁶ Atalay, **a.g.e.**, s. 252.

²²⁷ Çoker, **a.g.e.**, s. 665.

²²⁸ Atalay, **a.g.e.**, s. 262.

²²⁹ Çoker, **a.g.e.**, s. 665.

2.1.3.2. Hacı Arif Bey'in Bozkır İsyanı ile İlgili Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Tutumu

Hacı Arif Bey, Birinci Bozkır ayaklanması ile ilgili Meclis'te 17 Mayıs 1920 yılında bir takrir vermiştir. Konya'da İdareyi Örfiye ilanına sebep olan bu hadisenin yakından takip edilmesi ve faillerinin tahkik edilmesi için Meclis'ten seçilecek 5 kişinin Konya'ya gönderilmesini teklif etmiştir. Heyetin gönderilmesi konusunda Meclis'te ilk takrir veren Arif Bey'dir. Takrir de Karamanlı Arif Bey hadisenin Fahrettin Bey ve Vali Suphi Bey'in ilgisiz ve gevşek davranmalarından dolayı gerçekleştiğini dile getirmiştir.²³⁰

Hacı Arif Bey'in verdiği bu takririn karşısında Refik Şevket Bey ve Mehmet Şükrü Bey Konya hadisesi görüşmelerinin İdare-i Örfiye 'ye ait olan bir konunun gizli celsede konuşulduğunu, bu gibi takrir meselelerine dikkat edilmesi gerektiği söylemişlerdir. Gizli celseye ait olan bir takririn açık celsede okunmaması gerektiğini, bu takririn gizli celseye ait olduğunu söyleyerek Hacı Arif Bey'in dikkatini çekmek istemişlerdir.²³¹

Hamdullah Suphi Bey, Hacı Arif Bey'e destek çıkararak; İdare-i Örfiye 'nin gizli ilan edilmediğini söyleyerek, dünyanın her yerinde İdare-i Örfiye 'nin kullanıldığını söylemiştir. Bu nedenle de gizli celse ile alakasının olmadığını savunmuştur. Her tarafa ilan edilmiş bir konu olduğunu söyleyerek, meselenin takririn yalnız Heyeti Mahsusa 'ya gönderilip gönderilmemesi meselesidir, demiştir.²³²

Konuşmalar üzerine Meclis Başkanı Celalettin Arif Bey, konunun gizli celse de müzakere edilmesi için oylamaya sunmuştur, fakat kabul edilmemiştir. Arif Bey'de tekrar söz alarak konuşmasında; Konya'nın bir buçuk milyon nüfusa sahip olan bir vilayet olduğunu söyleyerek, Venizelos gibi adi bir şahıs olan Zeynelabidin'in bundan beş yıl önce İttihatçıların, İslamiyet'i kaldıracak şeklinde bir takım dini fesat söylentileri Konya'ya atarak halkı karıştırmıştır. Sonrasında da Vali Cemal Bey'in emellerini gerçekleştirmeye başladığını söylemiştir. Bundan altı ay önce Konya'ya

²³⁰ TBMM, ZC, D.1, C.1, s.334.

²³¹ TBMM, ZC, D.1, C.1, s.334.

²³² TBMM, ZC, D.1, C.1, s.334.

geldiğinde Bozkırlıların hiçbir kabahati yoktu demiştir. Arif Bey, konuşmasında Karaman kazasında Müdafaa-i Milliye Reisi bulunduğu sırada gönderilen şifreli telgraflardan haberdar olduğunu açıklayarak, bunlardan biri olan; Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'in yazdığı şifre üzerine Cemal Bey'in "Mustafa Kemal Paşa Sivas'a geldi. Başında üç beş komite vardır. Biz onları uzaklaştırmaya çalışıyoruz. Siz onları defediniz" diye şifre verdiğini söylemiştir. Cemal Bey'in altı ay Bozkır'dan Sivas'a kuvvet sevkiyle Mustafa Kemal'i uzaklaştırmak için çalışmıştır. Fakat muvaffak olamamıştır. Gerek bazı memurların suiistimali yüzünden yahut müsemması yüzünden ya da önemsememesinden dolayı birkaç adamın arz edilmesine karar verilmiştir. Bunlar Zeynel Abidin'in üç beş adamıdır. Eğer azimkâr bir Vali ve güçlü bir komutan olsaydı bir şey olmazdı. Bir buçuk milyon Müslüman bu lekeyi tarihte kabul etmemiş. Tarihte lekelenmiş olan Konya için söylenenleri reddediyorum. Rica ederim beş on adam gitsin, tahkikat yapsın. Tarihi bir memleket olan Konya, dünyaya karşı ne için böyle gösterilsin.²³³

Daha sonra Takrir hakkındaki görüşmeler 5 Mayıs 1920 yılındaki oturumda Dâhiliye Vekâleti Vekilinin katılımıyla devam etmiştir. Karamanlı Hacı Arif Bey tekrar söz alarak maksadının; bir İslam memleketi olmak üzere vilayet namına üç beş adamın Hıyanet-i Umumuna teşmil edilmemesidir. Bir heyet giderek tahkikatın yapılmasını istemesinin sebebi; âleme karşı Konyalıların ihanet etmediğini göstermektir. Amacının doğru yolu göstermek olduğunu söylemektedir. Hapsolunan kişilerin akrabalarının her hangi bir olay çıkarmasının önüne geçmek bütün gayretidir.²³⁴

Daha önce bahsettiğimiz gibi Refik Bey'de Meclis'te uzun bir konuşma yaparak Hacı Arif Bey'e katılmış olup bir heyet gönderilmesini teklif etmiştir.²³⁵ Elaziz birinci TBMM üyesi Hüseyin Bey'de, Konya'ya bir heyet gönderilmesini teklif etmiştir. Böylece 19 Mayıs 1920 tarihli oturumda oylamaya sunulan İrşat Heyeti gönderilmesi teklifi kabul edilmiştir.²³⁶ Görülüyor ki Karamanlı Arif Bey, birinci TBMM üyesi olarak Konya'nın adının lekelenmemesi için olayın etraflıca araştırılıp öyle karar

²³³ TBMM, ZC, D.1, C.1, s.335.

²³⁴ TBMM, ZC, D.1, C.1.s.346.

²³⁵ TBMM, ZC, D.1, C.1, s.337.

²³⁶ TBMM, ZC, D.1, C.1. s.349.

verilmesi konusunda büyük çaba harcamıştır. Sonucunda da heyetin gitmesini sağlamıştır.

2.1.3.3. Hacı Arif Bey'in Delibaş Mehmet İsyanındaki Tutumu

Hacı Arif Bey, baskın öncesinde Karaman'da bulunmaktadır. Durumun önemini Mustafa Kemal'e mektupla bildirmiştir.²³⁷ Eşkîyaların şehre sokulmasını önlemek için her gece iki yüz kişilik bir müfreze hazırlanarak eşkıyaların şehre girebilecekleri bölgelerde nöbet tutmuşlardır. Herhangi bir silah sesi duyulduğunda hemen harekete geçeceklerdir. Fakat alınan tedbirlere rağmen eşkıyalar Karaman'a girmiştir.²³⁸

Delibaş'ın eşkıyalarının, Karaman'a girdiği vakit şehrin içi karmakarışık hale gelmiş, evler basılıp, dükkânlar soyulmuştur. Asiler hapishaneyi boşaltmışlar ve jandarmaların elindeki silahları alarak sokağa fırlamışlardır. Yolda birinci TBMM üyesi Hacı Arif Bey'in ve heyet azalarının evlerine gidiyoruz diyerek çıkıp gitmişlerdir.²³⁹

Hacı Arif Bey'i, doğduğu Kazım Karabekir Kasabası ve çevresinde, eşkıyalar öldürmek için aramışlardır. Bu nedenle de Bey'in yakın dostları Kızılkuyu Köyü ileri gelenlerinden Hacı Mehmet Ağa ve kardeşi Hacı Ahmet Ağa çok endişelenmişlerdir. Hacı Arif Bey, yaşanan kuşkular nedeniyle Silifkeli birinci TBMM üyesi Hafız Emin İnankor'un misafiri olmak üzere Silifke'ye gitmiştir. Fakat Karaman'da Arapoğlu Camisi yakınındaki evine baskınlar yapılarak evi talan edilmiştir.²⁴⁰

Delibaş Mehmet ve yandaşları olayların Konya'ya sıçramasından sonra Refet Bey'in ve Türk kuvvetlerinin olaya müdahale etmesi sonucunda Yunan kuvvetlerine sığınmışlardı. Delibaş Mehmet, 57. Yunan Alayına Teğmen unvanıyla katılmıştı. Emrine de Müslüman esirleri vermişlerdir. Yunan Teğmeni Delibaş Mehmet ve yandaşları, emrindeki esir Türklerle Konya bölgesine girmişlerdir. Beraberinde getirdiği Türk esirler de fırsat buldukça kaçmaya çalışmıştır. Karaman dolaylarına

²³⁷ Ali Gülcan, **Kökenleriyle Konya'nın Delibaşı İsyanı Bu Olayın Karaman'a Sıçrayışı**, Uğur Ofset, Eskişehir, 1994, s. 68.

²³⁸ a.g.e., s. 61.

²³⁹ a.g.e., s. 64.

²⁴⁰ a.g.e., s. 68.

gelen Delibaş ve yandaşları köylülerden eskisi gibi ilgi ve yakınlık görememiştir. Delibaş'ın arkadaşları Çerkez Murat, Arzının Abdullah, Billeç Mehmet kendilerini Delibaş'tan kurtarmak gayesine düşmüşlerdir. Söylentiye göre; Arzının Abdullah sonu gelmeyen bu yaşantıdan kurtulmak için kıyafet değiştirerek Karaman'a gelmiş ve birinci TBMM üyesi Hacı Arif Bey'in evine gelerek görüşmüştür. Ona Kurtuluş'un çaresini sormuştur. Hacı Arif Bey, elebaşınızı öldürürseniz sizlerin kurtulmanıza yardım ederiz, demiştir. Nitekim eşkıyalar Delibaşı öldürmüştür ve yem torbasının içine koydukları kellesi ile tren istasyonuna gelerek telgrafla Karaman Kaymakamı Sait Bey'e durumu bildirmişlerdir. Telgrafta; kendilerine dokunulmazsa Delibaş'ın kellesini getireceklerini söylemişlerdir. Kanuni bir formalite olarak Vali'nin emriyle Çerkez Murat ve Arzının Abdullah tutuklanmıştır. Kurulan İstiklal Mahkemesi'nde incelemeler sonucunda yaptıkları o hizmet nedeniyle affedilmişlerdir.²⁴¹

2.1.3.4. Hacı Arif Bey'in Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Çalışmalarına Örnekler

Hıyanet-i Vataniye Kanunu münasebetiyle sözleri

TBMM'nin 27 Nisan 1920 tarihli oturumunda Arif Bey; isyana karışanların şiddetle ceza almasını herkesin olduğu gibi kendisinin de taraftar olduğunu belirtmiştir. Divan-ı Harplerde birçok örneğini görülen, halkın bazen cehaletten, bazen gafletten, bazen fırkacılıktan olmak üzere ya da daha önce aralarındaki husumetten dolayı olaya bu kişi de dâhildir diyerek, iki tane yalan şahit koyarak, suçsuz yere idam edildiğini dile getirmiştir. Bu amaçla suçsuz yere idam edilmelerinin önüne geçmeye çalışmıştır.²⁴²

1920 senesi Defter-i Hakani bütçesi münasebetiyle sözleri

27 Ocak 1921 tarihli Meclis oturumunda konuşmanın sonunda bir örnek vererek; geçen sene Meclis kapandıktan sonra Defter-i Hakaniye memurları ile birlikte Çumra'ya gittiklerini, nereye gidiyorsunuz? Sorusuna memurların; “Ne yapalım kış günü dokuz aydır Konya'daydık. Şimdi tahrire gidiyoruz.” cevabını verdiklerini anlatmıştır. Defter-i Hakaniye 'nin hazineye yılda 5-6 bin lira yahut 20.000 lira bir

²⁴¹ a.g.e., ss.86.

²⁴² TBMM, ZC, D.1, C.1, s.108.

zarara uğratmaktansa lağvedilmesini dile getirmiştir. Hacı Arif Bey'in Devletin bütçesinin idareli kullanılmasını her konuşmasında savunması dönemin şartlarının göz önüne alınmasını sağlamıştır.²⁴³

Anadolu ve Bağdat Demir Yolları Nakliyat tarifesinin 6 misline çıkarılmasına dair kanun münasebetiyle sözleri

TBMM'nin 9 Nisan 1921 yılındaki oturumunda Hacı Arif Bey, hesapta büyük bir yanlışlık olduğunu söyleyerek kendisinden de örnek vererek açıklamıştır. Değirmeni olan Arif Bey; Karaman'dan Silifke'ye gönderdiği malın daha evvel 165 lira olduğunu, şimdi 100 lira daha zam gelirse 265 lira olacağını ve bugün buğdayın kilosunun 5 kuruşa alıcısının olmadığını söyleyerek yapılan zamin yanlış olduğunu dile getirmiştir. Tren ücretlerinin 6 kat yapılmasını doğru bulmamıştır.²⁴⁴

2.1.4. SAATÇİZADE MEHMET RIFAT EFENDİ

2.1.4.1. Saatçizade Mehmet Rifat Efendi'nin Hayatı ve Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği

Mehmet Rifat Efendi, 1869 yılında Konya'nın Karatay ilçesinde doğmuştur. Babası Saatçizade Nuri Efendi ve annesi Sıdıka hanımdır. İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra Konya medresesinde eğitim görmüştür. Arapça ve Farsça öğrenmiş ve tasavvuf başta olmak üzere Nebati, Kimya, Matematik, İktisadi İlimler ve Bankacılık gibi bilimsel konular üzerinde incelemeler ve araştırmalarda bulunmuştur.²⁴⁵

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki fırkasında politikaya girmiş ve yerel teşkilatta aktif olarak çalışmıştır. Mehmet Rifat Efendi'nin ticarete ve bankacılığa olan ilgisi İktisad-ı Milli Bankası'nın ve Türk Ticaret Bankası'nın kurulmasında etkili olmuştur. Kurduğu bu bankaların yönetim kurulu başkanlıklarını yapmıştır.²⁴⁶

²⁴³ TBMM, ZC, D.1, C.8, s. 481.

²⁴⁴ TBMM, ZC, D.1, C.9, s. 438.

²⁴⁵ Çoker, a.g.e, s. 674., TBMM Albüm, a.g.e.,1920-2010, s. 45.

²⁴⁶ Çoker, a.g.e, s. 674.,TBMM Albüm, a.g.e.,1920-2010, s. 45.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Kuva-yı Milliye hareketine katılarak Milli Mücadeleye destek vermiş, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde görev almıştır. Konya'da bulunan İtalyan ve İngiliz askerlerinin uygun olmayan davranışlarına karşı diğer Kuva-yı Milliyecilerle birlikte tepki göstermiştir.²⁴⁷

Mebusan Meclisi'nin kapanması ile Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'da kurulacak olan Meclis için seçim kararı almasıyla yurdun her yerinde seçim hazırlıkları yapılmaya başlamıştır. Konya Valisi Suphi Bey ile Fahrettin Altay Paşa Konya'da yapılacak seçime engel olmak amacıyla karar almışlardır. Refet Bele bu konu üzerine Konya Sarayönü'ne gelerek Fahrettin Paşa'ya bir telgraf çekmiştir ve kendisinin, Belediye Başkanının, Vali'nin ve Müdafaa-i Hukukçuların, seçime karşı olan isimlerin Sarayönü'ne gelmesini istemiştir. Müdafaa-i Hukukçulardan; Abdülhalim Çelebi, Sivaslı Ali Kemali, Kara Hafzızade Mustafa ve Mehmet Rıfat Efendi'nin de bulunduğu heyet, Mustafa Kemal Paşa ile görüşürülmek üzere Refet Paşa tarafından Ankara'ya gönderilmiştir. Engellenmeye çalışılan seçimler, Konya'da 16-18 Mart 1920 tarihleri arasında yapılmıştır. Mehmet Rıfat Efendi de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına aday olmuş ve 18 Nisan 1920 tarihinde Konya'dan birinci TBMM üyesi olarak seçilmiştir. 21 Nisan 1920 tarihinde Ankara'ya gitmek üzere Abdülhalim Çelebi ve Refik Koraltan ile beraber yola çıkmışlardır. 23 Nisan 1920 Cuma günü de birinci TBMM'nin açılışında hazır bulunmuşlardır.²⁴⁸

Mehmet Rıfat Efendi İstanbul'dan Ankara'ya sızmış, Konya'ya ait olan haberleri Müdafaa-i Hukuk başkanı Ali Kemal'i Hoca ile görüşmek üzere Konya'ya gelmiş ve görüştüktan sonra beraber Vali Haydar Bey'i ziyaret etmişlerdir. Delibaş konusunda Vali Haydar Bey'e uyarıda bulunmuşlardır. Fakat Vali Haydar Bey, Delibaş'ın kendisine söz verdiğini söyleyerek onları teskin etmeye çalışmıştır.²⁴⁹

İstiklal Mahkemesinde incelenen evraklar arasında Kuva-yı Milliyecileri hain olduğunu belirten, yazan kişinin belli olmadığı bir el yazısı ile on yedi kişinin ismi yazılmış ve öldürülmelerine karar verilmiştir. İlk sırada Ali Kemali Efendi'nin bulunduğu bu isimler arasında Abdülhalim Çelebi, Mehmet Rıfat Efendi, Yalvaçlı

²⁴⁷ Atalay, a.g.e., s. 245.

²⁴⁸ a.g.e., ss. 246-247.

²⁴⁹ a.g.e., s. 247.

Ömer, Vehbi Efendi, Hadimli Mehmet Vehbi Efendi, Gilisralı Hacı Tahir Efendi gibi Kuva-yı Milliyeciler bulunmaktadır.²⁵⁰

Nitekim bu emellerini gerçekleştirmek isteyen asiler, Mehmet Rıfat Efendi'nin evini basmışlardır. Komşusu Fahrettin Efendi, onları karşılayarak Rıfat Efendi'nin bir gün önce Ankara'ya gittiğini söylemiş ve onlara engel olmuştur. Asiler gittikten sonra Fahrettin Efendi, Mehmet Rıfat Efendi'yi isyanın bastırılmasına kadar kendi evinde saklayarak hayatını kurtarmıştır.²⁵¹

Mehmet Rıfat Efendi, Meclis'te Şer'iyeye - Evkaf ve Mali Kanunlar Komisyonlarında çalışmıştır. Ayrıca 24 Ekim 1920 tarihinde memur ve emeklilerin durumlarının düzeltilmesi ve düzenlenmesi için Meclis kararı ile kurulan komisyonda çalışmıştır. Milletvekilliği sona erince Konya'ya dönerek ticaret ile uğraşmıştır. 8 Nisan 1936 yılında da vefat etmiştir.²⁵²

Konya'nın Milli Mücadele safalarında en önde yer alan isimlerden biri olsa da birinci TBMM'de aynı oranda etkinliğinden söz edemeyiz. Meclis'te daha önce de görüşülen Akşehir Kazası'nın Liva olması konusunda kanun teklifi vermiştir. Teklif mebuslar tarafından daha önce reddedildiği söylenerek tekrar reddedilmiştir.²⁵³

2.1.5. HULUSİ BEY(GÖKSU)

2.1.5.1. Hulusi Bey'in Hayatı ve Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği

Hulusi Bey, 1873 yılında Karaman'ın Ermenek ilçesinin Taşbaşı Mahallesi'nde doğmuştur. Babası Hacı İbrahim Efendi ailesinden Rıza Efendidir. Hulusi Bey'in babası İstanbul'da Beşir Ağa ve Nişancı Medreselerinde dini bilgilerini tahsil ederken aynı zamanda yeni açılan Mülkiye Mektebini bitirmiş olup Ermenek'e döndükten sonra yıllarca İdare Meclisi üyeliğinde bulunmuş, Mut kaymakamlığından emekli olmuştur. Dedesi Hacı İbrahim Efendi ise ilmiyeden birisi olup Sultan

²⁵⁰ a.g.e.,s.248., Kutay, a.g.e., s. 88.

²⁵¹ Kutay, a.g.e., s. 88.

²⁵² Çoker, a.g.e., s. 674.

²⁵³ TBMM, ZC., D.1, C.8, ss. 326-327.

Abdülmeçid devrinde yeni kurulmuş olan Asakir-i Mansure teşkilatında subay sınıfından Kâtip olarak hizmet vermiştir.²⁵⁴

Hulusi Bey ise ilk ve orta öğrenimini Sıbyan Mektebinde ve Ermenek Rüştiyesinde tamamlamasıyla beraber Medrese öğrenimini de yaparak Arapça, Farsça'nın yanında Edebiyat ve Tarih de öğrenmiştir.²⁵⁵

Gençliğinde Ermenek'te Muhabere memurluğu yapan Hulusi Bey daha sonra memurluktan ayrılarak uzun bir süre Ziraat ve Ticaretle uğraşmıştır. 1903 senesinde 30 yaşında Belediye seçimlerine katılmış ve Ermenek Belediyesinin kuruluşundan bu yana on birinci başkan olarak seçilmiştir. Seçilmesiyle beraber yöre halkının idari ve sosyal alandaki hizmetleri ile kendini göstererek sevdirmiştir. İlk Belediye Başkanlığı görevi 1906 yılına kadar devam etmiştir. Daha sonra İl Genel Meclisi ve Daimi üyeliğine seçilmiştir.²⁵⁶

İl Genel Meclisi Daimi Encümeni üyesi iken 17 Nisan 1920 tarihinde Konya birinci TBMM üyesi olarak seçilmiştir. 26 Nisan 1320 tarihinde de Meclis'e katılmıştır. 15 Mayıs 1920 tarihinde mazbatasını Heyeti Umumiye tarafından tasdik edilmiştir.²⁵⁷

27 Nisan'daki komisyon seçimlerinde Adalet, İçişleri, PTT komisyonlarına seçilmiştir. Daha sonra bu görevlerinden ayrılmıştır. 29 Mayıs'ta 25 gün izin alarak memleketine gitmiştir. İzni 24 Haziran'da bitmesine rağmen Meclis'e dönmemiştir.²⁵⁸ Müstafi duruma düşmüş iken 8 Temmuz 1920 tarihinde 20 gün müddetle izninin uzatılması talebi hakkındaki müracaatı Heyeti Umumiye'nin 8 Temmuz 1920 yılındaki kararıyla kabul edilmemiştir.²⁵⁹ Ancak Konya Valiliği'nin 27 Ekim 1920 yılındaki yazısıyla kendisinin Ermenek'ten ayrılması o sırada çıkan Delibaş İsyanının Ermenek'e de sıçrayacağı korkusuyla yörenin durumuna göre uygun olmayacağını bildirerek Meclis'in 28 Kasım 1920 tarihli birleşiminde izninin 3 ay daha uzatılması

²⁵⁴ Halit Bardakçı, **Bütün Yönleriyle Ermenek**, Çaba Matbaası, Konya, 1976, s. 349.

²⁵⁵ a.g.e., s. 349., Çoker, a.g.e., s. 672.

²⁵⁶ Atalay, a.g.e., s. 264.

²⁵⁷ a.g.e., s. 265.

²⁵⁸ Çoker, a.g.e., s. 672.

²⁵⁹ Atalay, a.g.e., s. 265.

kararlaştırılmıştır.²⁶⁰ Meclis kararının kendisine tebliğ edilmesine rağmen 24 Eylül 1920 tarihinden itibaren 7 ay izinsiz Meclis dışında kalması sebebiyle Nisab-ı Müzakere Kanunu Hükümlerine göre TBMM'nin 30 Nisan 1921 yılındaki birleşiminde istifa etmiş(müstavi) sayılmasına karar verilmiştir.²⁶¹

1944 yılında ikinci kez Ermenek Belediye Başkanlığına seçilmiştir. Bu görevi sırasında 21 Mart 1946 yılında vefat etmiştir. Hulusi Bey son derece vatansever ve yardımsever bir kimse olup medeni cesareti ile çevresinde tanınmış ve sevilmiştir. Her fırsatta gençlerin tahsiline ve okumaya teşvik etmiştir.²⁶² Ailesi soyadı kanunu çıkınca Göksu nehrinden dolayı Göksu soyadını almıştır.²⁶³

2.1.5.2. Hulusi Bey'in Delibaş Mehmet İsyanındaki Tutumu

Delibaş İsyanı'nın Ermenek'e sıçrayışına baktığımızda: Hilafet ordusu adı altında 3-6 Ekim 1920 yılında Bozkır'ı işgal eden asiler Hadim ve köylerini de işgal ettikten sonra Ermenek'i işgal etmeye karar vermişlerdir. Başlarında Delibaş'ın bulunduğu asiler Hadim'in Bolay Köyünü işgal etmiş olup Hadim sınırına yakın bir Ermenek Köyü olan Dindebol-Katranlı Köyünü de işgal ederek Ermenek merkezine doğru ilerlemişlerdir. Aslan Mehmetoğlu adındaki asi Delibaş'ın adamlarını da yanına alarak Ermenek merkeze doğru harekete geçmiştir. Halk asilerin geldiğini duyması üzerine parasını, altınını, ziynet eşyasını saklayarak, baskına karşı hazırlanmıştır. Tepebaşı Nahiyesine kadar gelen asiler Ermenek merkeze gelmek üzere olduğu öğrenilmiştir.²⁶⁴ Ermenek'in ileri gelenleri TBMM üyesi Hulusi Bey'in başkanlığında toplanıp, alınacak tedbirleri görüşmüştür. Hulusi Bey, telgrafhanede bizzat makine başında Silifke mutasarrıfı Hilmi Bey ile temas kurarak durumun ciddiyetini anlatmış, kuvvet istemiştir ve bu isteği kabul edilmiştir. Bu sırada Konya telgraf hattı kesik olduğundan devamlı olarak Silifke ile temas halinde bulunmuştur. Hulusi Bey'in başkanlığında Silifke'den yeterli kuvvet gelinceye kadar oyalamak amacıyla bir heyet oluşturulup asilere karşı göndermeye karar verilmiştir. İleri gelenlerden olmak üzere beş kişiden meydana gelmiş bir nasihat heyeti kurulmuştur. Gönderilen bu nasihat

²⁶⁰ Çoker, **a.g.e.**, s. 672.

²⁶¹ **a.g.e.**, ss. 672-673.

²⁶² Bardakçı, **a.g.e.**, ss. 349-350.

²⁶³ Atalay, **a.g.e.** s. 272.

²⁶⁴ Bardakçı, **a.g.e.**, s. 63.

heyeti asiler tarafından işkenceye maruz kalmıştır. Nasihat heyeti üyeleri Dindebol, Katranlı Köyü'nde işkencelere göğüs gererken 16 Ekim 1920 tarihinde İçel mutasarrıfı Hilmi Bey yanındaki Silifkeli kuvveti ile beraber Mut'a gelmiştir. İki yüz kişinin katıldığı gönüllüler Ermenek'e gitmek üzere yola çıkmıştır. Ermenek'te Hulusi Bey'e Göksu "mahrem" olarak bildirilmiştir. Tekeçatı Mevkinde Mut'tan çekilen telgraf üzerine Ermenek'ten müdür Mehmet Efendi, Ahmet Bey ve Ermenek Reji memuru karşılayıcı olarak gelen kuvvetle buluşmuştur. Milli kuvvetlerin Ermenek'e giriş şekli görüşülüp karar verilmiştir. Ermenek'in savunma şekli Belediye dairesinde ele alınmıştır. Ermenek'in Keben Yöresine, Bağlar Bölgesine, Batısı'ndaki geçit yollarına müfrezeler gönderilmiştir. Halkın içinden de savunmaya katılanlar olmuştur. Çatışmaların başlaması ile eşkıya hiç beklemediği bu kuvvet karşısında adım adım geri çekilmeye başlamıştır. Asiler dayanamayacaklarını anlayınca Gargara köyüne kadar kaçarak geri dönmüştür. Aladağ taraflarına çekilip gitmişlerdir. Gece boyunca kasaba içinde askeri emniyet sağlanmıştır.²⁶⁵

Böylece Hulusi Bey, izinde bulunduğu sırada ortaya çıkan Konya İsyanı diye adlandırılan bu olayın Ermenek'e sıçraması sonucunda yapılan doğru yönlendirmeler ve alınan kararlarla bastırılıp İçel'e sirayet etmesini önlemede büyük bir rol oynamıştır.²⁶⁶ Bu olaydan sonra Hulusi Bey'e Milli Mücadele'ye olan katkısından dolayı Mustafa Kemal Paşa, bir mektup göndererek övmüş ve teşekkür etmiştir.²⁶⁷

1944'te ikinci defa Ermenek Belediye Başkanlığına seçildiğinde de Ermenek'e sayısız hizmetlerde bulunmuştur.²⁶⁸

2.2. MECLİS-İ MEBUSAN'DAN BİRİNCİ TBMM'YE KATILAN KONYA TBMM ÜYELERİ

²⁶⁵ Bardakçı, **a.g.e.**, ss .64-66.

²⁶⁶ **a.g.e.**, s. 350.

²⁶⁷ Atalay, **a.g.e.**, s. 269.

²⁶⁸ **a.g.e.**, ss. 270-271.

2.2.1. MEHMET VEHBİ EFENDİ (ÇELİK)

2.2.1.1. Hayatı ve Milli Mücadele'ye Katkıları

Mehmet Vehbi Efendi, 1862 yılında Hadim'in Kongul köyünde doğmuştur. Babası, Ulama'dan Çelikzade Hüseyin Efendi, annesi Şerife hanımdır. Kongul Köyü mektebinde Ambarlı Zade Mehmet Efendi'den Kur'an-ı Kerim'i hatim etmiştir. Tefsir ve ilmihal okuduktan sonra 1876'da Toronzade Mehmet Efendi'den Emsile ve Binâ dersleri almıştır. Daha sonra Hadi Medresesine kaydını yaptırarak burada Hafız Ahmet Efendi'den Arapçanın grameri olan sarf ve nahiv öğrenmiştir. Bozkır'ın Belviran Nahiyesi Bardas Köyü Medresesine Müderris olan hocasıyla oraya giderek derslerine devam etmiştir. 1882 yılında Konya'daki Şirvaniye Medresesine kaydolmuştur. Burada Konya Müftüsü Hacı Hüseyin Efendi'den, Molla Camii Tavashlı Osman Efendi'den de fıkıh ve usul dersleri almıştır. İstanbul'a giderek Darü'lhilafe Medresesinden iyi derece ile icazet almıştır.²⁶⁹

Mehmet Vehbi Efendi, artık kendisi de ders vermeye başlayarak 1899'da Konya Valisi Ferit Paşa'nın yeniden tertip ettirdiği Mahmudiye Medresesine Müderris tayin edilmiştir. 1901'de Konya Hukuk Mahkemesi üyeliğine seçilerek Konya'da açılan Hukuk Mektebinin, Veraset ve İntikal bölümü öğretim üyeliğine getirilmiştir.²⁷⁰

Mahmudiye Medresesi Anadolu Selçuklularının ilk zaviye tiplerinden olup bugünkü Kız Lisesi, Adalet Sarayı ve Konya Müftülüğü arasındaki bir alandadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki Vali Ferit Paşa eski adı Ali Gav Zaviyesi olan Mahmudiye Medresesini, Mehmet Vehbi Efendi'ye vermiştir. Mehmet Vehbi Efendi, buranın ihyası için çok çabalamış olup tamirini yaptırıp, özel çalışmalarda bulunmuş, Medrese haline getirmiştir.²⁷¹

Din bilginleri arasında zamanın üstadı olarak tanınan Mehmet Vehbi Efendi, din duygusu ile millet duygusunu gönlüne birleştirmiş bir âlimdir.²⁷² Karakterli bir din

²⁶⁹ Mehmet Vehbi Efendi, **Hülasat'ül Beyan Fi'tefsiril Kur'an**, Şehzadebaşı Evkaf-ı İslamiye Matbaası, İstanbul, 1341-1343, C.15, s. 605.

²⁷⁰ Vehbi Vakkasoğlu, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Âlimleri**, Cihan Yayınları, İstanbul, 1987, s. 112.

²⁷¹ Atalay, **a.g.e.**, ss. 9-10.

²⁷² İrmak, **a.g.e.**, s. 175.

adamı olan ve başkalarına benzemeyen Vehbi Efendi, yalnız din işleriyle değil dünya işleri ile de yakından takip etmiştir.²⁷³

II. Meşrutiyet'in 1908'de ilanı ile açılan İstanbul Meclis-i Mebusanına Konya Milletvekili olarak katılmıştır. Mehmet Vehbi Efendi hiçbir partiye katılmamış ve kayıt olmamıştır. Bir partiye katılmanın meşrebine uygun olmadığını dile getirmiştir. 1911'de Meclis'in dağılması üzerine de Konya'ya dönerek siyasetle meşgul olmamaya özen göstermiştir. Konya'ya döndükten sonra bir yandan ders vererek bir yandan da Hülaset'ül Beyan fi Tefsiri'l Kur'an adlı tefsirini yazmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle seferberlik ilan edilip medreseler tatil ettirilmiştir. Bu nedenle de çalışmalarını tefsir üzerinde yoğunlaştırarak 15 cilt olarak 1915'te tamamlamıştır. Fakat mali imkânsızlığı nedeniyle bastıramamıştır.²⁷⁴

Meclis-i Mebusan'da Konya Sulama Projesi için Ereğlili Salim Efendi ve Mehmet Emin Efendi ile birlikte çalışmalarda bulunmuş, fakat sonuç alamamıştır. Beyşehir Gölü suyunu kanallarla Konya'ya akıtmak için çaba harcamıştır. Hatta Abdülhalim Çelebi Efendi'de onun çalışmalarını desteklemiştir, fakat sonuçsuz kalmıştır.²⁷⁵

Mondros Mütarekesi'nden sonra yurdun işgallere uğraması sonucunda Milli Mücadele'ye katılarak vaazları ve konuşmaları ile Kuvay-i Milliye hareketini desteklemiştir.²⁷⁶ Vatanın düştüğü büyük tehlike karşısında siyasete karışmama azmini bir kenara bırakarak halkı Milli Mücadele'ye destek vermesi için teşvik etmiştir. Gizliden gizliye de bazı subaylarla irtibat kurarak Milli Kuvvetlere istihbarat toplamıştır.²⁷⁷

İnancı ve kanaati hiçbir yerde sarsılmayan eski medrese ulemasının o devirdeki canlı bir timsali olan Mehmet Vehbi Efendi, Vali Cemal Bey'in şehri terk etmesinden sonra Valilik makamının boş kalması sebebiyle Konya eşrafının Yalvaçlı Ömer Vehbi'nin başkanlığında toplanması ve isteği üzerine Vali Vekilliğine seçilmiştir. Müderris Vali Vekili Mehmet Vehbi Efendi'nin o güne kadar gizli saklı yürüttüğü

²⁷³ Mahir İz, *Yılların İzi*, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2022, ss. 80-81.

²⁷⁴ Vakkasoğlu, *a.g.e.*, ss. 112-113.

²⁷⁵ Atalay, *a.g.e.*, s. 11.

²⁷⁶ Çoker, *a.g.e.*, s. 675.

²⁷⁷ Vakkasoğlu, *a.g.e.*, s. 113.

Kuvayi Milliye hazırlığı açığa çıkmıştır. Şehirdeki İngiliz, Fransız Mümessilleri ile görüşerek asayişin temin edileceğini fakat şehrin işgaline girilirse silahla karşı konulacağını anlatmıştır.²⁷⁸

Sivas Kongresi'nde alınan kararların Konya'da da uygulanması amacıyla 1919 yılı Ekim ayı başında 15 Ocak 1920'de yapılan Konya mitinginde düşman işgalini protesto eden konuşmalar yapmıştır, Konya'nın eşrafını hükümet binasına çağırarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Konya Heyeti Merkeziyetini, katılanlar arasından on kişi seçilerek oluşturdu. ²⁷⁹ Mehmet Vehbi Efendi'nin Vali Vekilliği sırasında meydana gelen önemli olay I. ve II. Bozkır Ayaklanmasıdır. 11 Kasım 1919'da yeni Vali göreve başlamasıyla Mehmet Vehbi Efendi Vali Vekilliği görevinden ayrılarak yerine Suphi Bey atanmıştır.²⁸⁰

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin 13 Aralık 1919'da yapılan seçimiyle tekrar Konya Mebusu olarak Meclis'e katılmıştır.²⁸¹ Meclisin Başkan Vekilliğini yaparak görevindeki himmeti önemli şekilde kullanmış olup Misak-ı Milli'nin bu Meclisçe kabulünde şahsi otoritesi ile rol oynamıştır. 15 Ocak 1920 yılında yapılan Konya mitinginde düşman işgalini protesto eden konuşmalar yapmıştır.²⁸²

Mebusan Meclisi'nin İngiliz Kuvvetleri tarafından 16 Mart 1920 işgal günü sabahı Rauf Orbay, Balıkesir Mebusu Müderris Abdülaziz Mecdi Efendi ile birlikte Mehmet Vehbi Efendi'de Mebusan Meclisi heyeti olarak Padişah Vahdettin'i ziyaret etmişlerdir. Görüşme sırasında Mehmet Vehbi Efendi ve Vahdettin arasında geçen konuşmalarda Mehmet Vehbi Efendi; Padişaha Milletin azimli olduğunu, vatani ve Padişahı kurtaracaklarını söylemiştir. Padişah ise; sözlerinize dikkat ediniz. Bu adamlar isterlerse yarın Ankara'ya girerler, karşılığını vermiştir. Abdülaziz Mecdi Efendi araya girerek; sarayın penceresinden gözükten düşman donanmasını işaret ederek bu kâfirlerin kudreti şu denizdeki toplarının menzili içindedir. Millet de demir gibidir. Onu yıkamayacaklardır, cevabını vermiştir. Millet yurdunun son damla kanına kadar müdafaa edecektir. Buna itimat ediniz Padişahım. Cümlesi karşısında Sultan

²⁷⁸ İz, **a.g.e.**, s. 81., Kutay, **a.g.e.**, s. 75.

²⁷⁹ Erdeha, **a.g.e.**, s. 278.

²⁸⁰ **a.g.e.**, ss. 278-280.

²⁸¹ Çoker, **a.g.e.**, s. 676.

²⁸² İrmak, **a.g.e.**, s. 175.

Vahdettin; Bu Millet koyun sürüsü, bir çoban lazım o da benim diyerek görüşmeye son vermiştir. Mehmet Vehbi Efendi sarayı terk ederken arkadaşlarına; bu adam nefisini ıslah etmezse akıbeti fenadır demiştir. Nitekim Mehmet Vehbi Efendi, nefisini asla ıslah etmeyen Sultan Vahdettin'in tahttan indirilme fetvasını Şeer'iyye Vekili olarak 1 Kasım 1922 tarihinde verme vazifesine eriştirmiştir.²⁸³

Konya'da Milli Mücadele'ye maddi ve manevi büyük katkı sağlamış olanların başında Mehmet Vehbi Efendi gelir.²⁸⁴ Mahir İz, onu kelimenin bütün manasıyla Millet'in Vekili olduğunu, Hürriyet-i Fikriye ve kanaati vicdaniyesini hiçbir menfaat karşısında feda etmeyecek derecede karakterli biri olarak görmekte ve hiçbir kimsenin tesiri altında kalmadığını hiçbir bloka katılmadığını anlatmaktadır.²⁸⁵

Milli Mücadele'ye her zaman destek veren Vehbi Efendi evine gelen Hadimli hemşerilerine Kuvayi Milliye'ye ve Mustafa Kemal'e destek vermelerini söyleyerek ülkeyi başka kimsenin kurtaramayacağını anlatmıştır.²⁸⁶

2.2.1.2. Mehmet Vehbi Efendi'nin Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği

İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edilmesi ile Meclis'in kendi aralarından seçtikleri bir heyet Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere Ankara'ya gönderilmiştir. Bu heyetin içinde, Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal, Sinop Mebusu Rıza Nur ve Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi ve Konya mebusu Mehmet Vehbi Efendi bulunmaktadır. Heyet Ankara'da Mustafa Kemal ile görüşmüştür. O sırada İstanbul'dan kaçan diğer Mebuslar peyderpey Ankara'ya gelmeye başlamışlardır. Heyetteki arkadaşları Ankara'da kalmış olup Mehmet Vehbi Efendi, Refet Paşa'nın Konya'dan getirdiği heyetle birlikte izinli olarak memleketine dönmüştür. Daha sonra da 23 Nisan 1920'de açılması kararlaştırılan birinci TBMM'ye katılmak üzere Ankara'ya gitmiştir.²⁸⁷

²⁸³ Kutay, **a.g.e.**, s.76-77.

²⁸⁴ Irmak, **a.g.e.**, s. 176.

²⁸⁵ İz, **a.g.e.**, s. 82.

²⁸⁶ Atalay, **a.g.e.**, s. 13.

²⁸⁷ Vakkasoğlu, **a.g.e.**, s. 114-115.

Mehmet Vehbi Efendi, Meclis Reisi Celalettin Arif Bey'in iki ay izin alarak Erzurum'a gitmesi üzerine Meclis tarafından ikinci Reis Vekilliği görevine getirilmiş ve Celâleddin Arif Bey gelene kadar görevini sürdürmüştür.²⁸⁸

Birinci TBMM'de sarıklı hocaların sayısının çok olduğu bilinmektedir. Birinci TBMM Konya üyesi Mehmet Vehbi Efendi çok saygı duyulan üyelerden olmuştur.²⁸⁹

Milli Mücadele'de Batı Cephesi'nin erzak ihtiyacını karşılamak üzere Mehmet Vehbi Efendi, Ordu Mübayaat Müfettişliği görevine getirilmiştir. 24 Ocak 1922 tarihinde ordunun erzak teminini Konya'dan karşılanması amacıyla bu göreve getirilmiştir.²⁹⁰ Ordu Mübayaat Konya Mıntıkası Müfettişi olarak erzak denetimi, nakliye işlemleri ile uğraştığı sırada tütün ekme isteyen bazı tarla sahiplerinin isteklerini İktisat Vekiline, Reji Umum Müdürlüğüne ve Maliye Vekâletine bildirmiştir. Aynı zamanda Konya'daki memurların problemleri ile de ilgilenmiştir.²⁹¹ Şer'iyeye Vekili olduğu sırada Medreselerin yeniden düzenlenmesi ve ders programları ile ilgili bir reformu getirerek kanun teklifi hazırlayıp İcra Vekilleri Heyetine sunmuştur.²⁹²

5 Mart 1921'de Şer'iyeye ve Evkaf Komisyonu başkanlığına atanmıştır. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk grubunun kurulmasında bu gruptan istifa ederek muhalefetteki ikinci gruba katılmamış tarafsız kalmıştır. 3 Haziran 1922'de Birinci Başkan Vekilliğine, Kasım 1922'de Şer'iyeye ve Evkaf Vekilliğine seçilmiştir.²⁹³

Kütahya Bozgun'undan sonra Sakarya Vadisi'ne kadar geri çekilen orduyu ziyaret ederek moral vermiştir. Ordunun durumunu Meclis'e bildirmek üzere Mehmet Vehbi Efendi'nin de içinde bulunduğu heyet görevlendirilmiştir. Sakarya Vadisi'ne gelmiş olan bütün askeri birlikleri dolaşarak nasihat etmişlerdir. Meclis'in Sakarya Vadisinde savaşılmaması düşüncesini desteklemek üzere Ankara'ya dönerek bilgi vermiştir. Sakarya Savaşının başlaması ile de 22 gün sonra zafer kazanılmıştır.²⁹⁴

²⁸⁸ Atalay, **a.g.e.**, s. 28.

²⁸⁹ Velidedeoğlu, **a.g.e.**, s. 154.

²⁹⁰ Atalay, **a.g.e.**, s. 29.

²⁹¹ Atalay, **a.g.e.**, s. 42.

²⁹² Atalay, **a.g.e.**, s. 46.

²⁹³ Çoker, **a.g.e.**, s. 676

²⁹⁴ Vakkasoğlu, **a.g.e.**, s. 115.

Mehmet Vehbi Efendi milli devletin kuruluşunda önemli hizmetlerinden biri de ilk anayasayı 1921 anayasasını hazırlayanların arasında bulunmuştur.²⁹⁵

Şer'iyeye Vekili olduğu dönemin en önemli konusu Padişah Vahdeddin'in İngiliz savaş gemisi ile İstanbul'u terk etmesidir. 18 Kasım 1922 günü Meclis'in gizli oturumunda konu görüşülmüştür. Şer'iyeye Vekili Mehmet Vehbi Efendi'de bu oturumda: Halife makamında oturan adamın bir yabancı düşman himayesine girerek fiilen halifelikten feragat ettiğini, ikinci bir halifenin seçimi Müslümanlar üzerinde vacip olduğunu, Müslümanların bugün hal ve akdine bugün memur olan Yüce Meclis'in olduğunu söylemiştir. Bütün İslam âleminin gözünün Meclis'te olduğunu ve bir fetva istendiğini dile getirerek, eskiden beri geleneğin böyle olduğunu savunmuştur. Onun üzerine Mehmet Vehbi Efendi Sultan Vahdeddin'i halifelikten çıkaran bir fetva yayınlamıştır.²⁹⁶

Mehmet Vehbi Efendi, Meclis'te vakıflarla da ilgili ciddi anlamda bir çalışma yapmıştır. Reform düzeyinde bir düzenleme ile bugün bile vakıfların düzgün yürütülmesinde katkı sağlamıştır. Bütün Vakıflar Gayri Müstakil Vakıflar ve Müstakil Vakıflar olarak ikiye ayrılmıştır. Gayri Müstakil Vakıflar; medrese, mektep, kütüphane, İmaret, hastane, tekke, çeşme gibi hayır yerleridir. İkinci Vakıflar ise ev, arsa, para türünden vakıflardır. Bunlarla birincilerin giderleri karşılanmıştır. Mehmet Vehbi Efendi, her iki vakfı da belediyeye ait vakıflar ve umuma ait vakıflar olmak üzere ikiye ayırarak İslam dini esaslarına göre yönetilmesi sağlanmıştır.²⁹⁷

Mahir İz, Mehmet Vehbi Efendi ile ilgili hatıralarında Meclisteki bir konu hakkındaki etkin davranışını şöyle anlatmaktadır: “Bir gün yine askeri Eytam ve Erâmiline ait bir kanun görüşüldüğü sırada hükümetin bir an önce çıkarmak istediği bir kanun vardır. Mustafa Kemal Paşa ve bütün vekillerin hazır bulunduğu Meclis'te, Paşa ön sırada kürsüye yakın bir yerde ayakta durmaktadır. O esnada görüşülen kanunun müzakeresinin kifayetine dair bir tahrir verildi. Reis tahriri reye koydu. Mehmet Vehbi Efendi söz isteyerek Reis, kifayeti müzakere tahririnin reye konulduğunu ondan dolayı söz veremeyeceğini bildirince Mehmet Vehbi Efendi,

²⁹⁵ Irmak, **a.g.e.**, s. 176.

²⁹⁶ Vakkasoğlu, **a.g.e.**, s. 134.

²⁹⁷ Atalay, **a.g.e.**, ss. 53-54.

dâhili nizamname mucibince kifayet aleyhinde söz istedi. Büyük salon kapısının yanından hareket ederek kürsüye yaklaşırken Mustafa Kemal Paşa, eliyle yolunu kesip; "hocam mühim işimiz var. Sözümden vazgeç" dedi. Mehmet Vehbi Efendi Paşa'nın kolunu tutarak; "bu beytülmal-ı meselesidir. Konuşacağım Paşam" dedi ve kürsüye çıkararak maksadını söylemiştir.²⁹⁸

Mustafa Kemal Paşa CHP'nin oluşumu için Ankara tren garındaki toplantıya İcra Vekilleri heyetinin tamamını çağırmıştır. Toplantıda İcra Vekili Heyeti olan Mehmet Vehbi Efendi'de katılmıştır. Rauf Orbay'ın Başkan Vekilliğinde bütün üyeler toplantıya hazır bulunmuştur. Sabaha kadar süren toplantıda taslak tamamlanıp, Parti kurulmuş olup Mehmet Vehbi Efendi'nin imzasını istemişlerdir. Ben partici olamam diyerek imzalamayıp bu fırkacılıktır biz din adamıyız ayırıcı olamayız sözlerini sarf etmiştir. Bu olay üzerine Mustafa Kemal Paşa istifasını isteyince o sizin bileceğiniz iş değildir. Cevabını almıştır. Karar Meclisindir, ancak Meclis indirir, demiştir.²⁹⁹

14 Nisan 1923 yılında genel kurulda görüşülmesi sonucunda 68'e karşı 128 güvensizlik oyu ile Mehmet Vehbi Efendi Şer'îye Vekilliğinden düşürülmüştür.³⁰⁰ Vekillikten düşürülmesinin sebebine baktığımızda Isparta üyesi Hüseyin Hüsnü ve arkadaşlarının yine aynı tarihte Meclis genel kurulunda verdikleri takrirdir. Bu takrirden birinci konu; Mehmet Vehbi Efendi ilmiye tahsisatını Konya hocalarına vermiş olması, kendi çevresinden olmayan hocaları mağdur etmesidir. İkinci konu ise; kayınbiraderini Şurayı Evkafa Âza getirmiş olması bunun da Gayr-i Kanuni olduğunu savunmalarıdır.³⁰¹

Mehmet Vehbi Efendi TBMM'de üzerine atılan suçlamaları cevaplamış olup fakat yeterli bulunmamıştır. Şer'îye Vekilliği düşürülmüştür. Meclis'te Mebuslara teşekkür ederek; "Ben Kula kul olmam, Allah'a kul olayım, kâfidir" cümlesi ile son noktayı koymuştur.³⁰²

Suçlamalardaki Mehmet Vehbi Efendi'nin kayınbiraderi Müderris Arif Topçu Efendi'yi Darü'l hilafe Medresesine müdür tayin etmiştir. Medreselerde yetişen ve

²⁹⁸ İz, a.g.e., s.81.

²⁹⁹ Atalay, a.g.e., s.59.

³⁰⁰ Çoker, a.g.e., s.676.

³⁰¹ TBMM, ZC, D.1, C.29, ss.107-108.

³⁰² TBMM, ZC, D.1, C.29. ss. 107-123.

başka eğitim görmeyen diğer hocalar gibi, bu hocanın da Türkçe okuyup yazması biraz zayıftır. İdare işlerindeki yetersizliği de dikkate alınarak, aynı müessesede çalıştıkları Aksekili Ahmet Hamdi Efendi, Hoca'nın değiştirilmesi konusunda müracaatta bulunmuştur. Buna karşılık Mehmet Vehbi Efendi'de cevaben: "Senden ders Vekili benden de Şeyhülislam olduktan sonra o Hoca Efendi neden bir müdür olmasın" demiştir. Fakat çok geçmeden hocayı değiştirmiştir.³⁰³ Şer'iye Vekâletinden indirilmesi ile yerine yine Konya üyesi Musa Kazım Efendi Seçilmiştir.³⁰⁴

Mehmet Vehbi Efendi, Birinci TBMM'nin feshinden sonra II. dönem Meclis seçimlerine katılmamıştır. Meclis'teki görevi bittikten sonra tefsirinin basım işlerini kontrol etmek için İstanbul'a geldiği bir sırada eski Canik birinci TBMM üyesi Nafiz Bey ile karşılaşmıştır. Birlikte Erzurum birinci TBMM üyesi Hüseyin Avni Bey'in Karaköy'de bulunan yazıhanesine gitmişlerdir. Orada İzmir suikastının tertipleycisi olan birinci TBMM üyesi Ziya Hurşit ile karşılaşmış ve sohbet etmiştir. Bu tesadüfi olaydan sonra Mehmet Vehbi Efendi'nin 1927 İzmir suikastinde ismi geçmektedir. Konya'da bir hafta kadar polis odasında gözüaltına alındıktan sonra bir emirle ilmiye kisvesinden tecrit edilerek Ankara'ya gönderilmiştir. On gün kadar nezarete kaldıktan sonra yapılan incelemeler sonucunda suikast ile hiçbir alakası olmadığı anlaşıl原因 olarak İstiklal Mahkemesine sevk edilmeden serbest bırakılmıştır.³⁰⁵ Mustafa Kemal Paşa, İzmir suikastine karışanların listesinde Mehmet Vehbi Efendi'nin ismini gördüğünde Hoca Efendi'nin onu öldürmeye teşebbüs etmeyeceğini söyleyerek derhal bırakılmasını emretmiştir. Üç gün sonra da serbest kalmıştır.³⁰⁶

Mehmet Vehbi Efendi, dönem içinde otuz dokuzu gizli oturumlarda olmak üzere kürsüde iki yüz otuz bir konuşma yapmıştır. İki soru ve bir gen soru önergesi vermiştir. Yaptığı dört kanun önerisinden Kazım Hüsnü Bey ile birlikte olanı 28 Ocak 1922'de 187. sayılı kanun olarak kabul edilmiştir. Birinci dönem TBMM üyeliği sona erince Konya'ya dönmüş ve dini araştırmalar üzerinde çalışmıştır.³⁰⁷

³⁰³ Vakkasoğlu, a.g.e., s. 118.

³⁰⁴ Atalay, a.g.e., s. 65.

³⁰⁵ Vakkasoğlu, a.g.e., s. 119.

³⁰⁶ Atalay, a.g.e., s. 71.

³⁰⁷ Çoker, a.g.e., s. 676.

Hem milli hem de dini duygularla, milli devletin kuruluşunda önemli hizmetleri olan Mehmet Vehbi Efendi dinimizi ve kurallarını açıklamak üzere ilk Türkçe yazılmış olması bakımından önem arz eden Hülaset'ül Beyan Fi Tefsir'il Kur'an adlı tefsir kitabını yazmıştır. 8.400 sayfalık bu eser Cumhuriyet'in ilan yıllarında Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'ye çevrilmesi ve tefsiri üzerindeki yarışta en önde olanlardandır. Ayetler ayrı ayrı ele alınarak, sade bir dil kullanılmıştır.³⁰⁸

Evli ve beş çocuk babası olan Mehmet Vehbi Efendi 1949 yılı Kasım ayında 88 yaşında vefat etmiştir. Mezarı Konya'nın Musalla kabristanlığındadır.³⁰⁹ Vefatından sonra Mehmet Vehbi Efendi için gazetelerde şiirler ve ağıtlar yazılmıştır.³¹⁰

2.2.1.3. Mehmet Vehbi Efendi'nin Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Çalışmalarına Örnekler

Konya Valisi Haydar Bey hakkında takibatı kanuniye icra edilmesine dair

TBMM'nin 16 Aralık 1920 yılındaki oturumunda Mehmet Vehbi Efendi, Konya isyanında etkisi olan Vali Haydar Bey hakkında soruşturma açılmasını teklif etmiş ve tartışmalar sonrasında oy çokluğu ile açık celsede okunmasına karar verilmiştir. Mehmet Vehbi Efendi, Delibaş İsyanının aydınlatılması için Vali'nin de sorgulanmasını istediği görülmektedir.³¹¹

Takrirle ilgili söz alan Hasan Fehmi Bey, Haydar Bey ile ilgili takririn şikâyetname olduğunu ve usulün şubeler üzerinde kura çekilerek, hangi şubeye verilirse incelemeyi o şubenin yapması gerektiğini söyleyerek kararı kurula bırakmıştır. Bu sebeple usulün kura çekilmek olduğunu söylemiştir.

Söz alan Niğde TBMM üyesi Vehbi Bey, konunun şubeye yollanmasına gerek olmadığını, Konya meselesinin sadece Konya'nın değil tüm Anadolu'nun meselesi olduğunu ve incelenerek neticeye varılması gerektiğini belirtmiştir.

³⁰⁸ Atalay, a.g.e., s. 69-70.

³⁰⁹ Vakkasoğlu, a.g.e., s. 120.

³¹⁰ Atalay, a.g.e., s. 73.

³¹¹ TBMM, ZC., D.1, C.11, ss. 387-388.

Mehmet Şükrü Bey, Konya'da ki olaylarda Haydar Bey'in de sorumlu olduğunu fakat kendisinin mecliste bulunmadığını bundan dolayı müzakere açılmasının doğru olmayacağını Şube'nin tahkikat yapmasının uygun olacağını düşünmüştür. Takrir, yapılan kura sonucunda Birinci şubeye araştırılmak üzere gönderilmiştir.³¹²

Konya isyan hâdisesini idare edenlerin Ankara İstiklâl Mahkemesince muhakeme edilmelerine dair takrir münasebetiyle

TBMM'nin 25 Haziran 1921 yılındaki oturumunda, Konya olaylarına katılan ve idare edenlerin yerel mahkemelerde cezalarının verilmesinin zor olmasından dolayı olaya karışanların cezalarının Ankara İstiklal Mahkemesinde görüşülmesine dair bir takrir verilmiştir. Vehbi Efendi söz almış ve Konya olaylarına katılanların bir kısmı cezalandırıldığını, bir kısmını da polis müdürünün yakaladığını söylemiştir. Ankara İstiklal mahkemesine taşınırsa buraya şahitlerin gelmesi gerektiğini, yatacak yer ve yol masraflarının olacağını buna gerek olmadığını yerel mahkemelerde davaların görülebileceğini söylemiş ve takririn reddini istemiştir. Mehmet Vehbi Efendi, suçluların cezalandırılmasının yanında gereksiz yere masraf yapılmasına da karşı çıktığı görülmektedir.³¹³

Askerlerin firarının izalesi için alınması lâzım gelen tedbirlere dair kanun teklifi münasebetiyle sözleri

TBMM'nin 26 Haziran 1921 yılındaki oturumunda Afyon TBMM üyesi Mehmet Şükrü Bey askerlerin firar etmesini engellemek için tedbirler alınması gerektiği ile ilgili kanun teklifinde bulunmuştur. Mehmet Vehbi Efendi, kanun teklifi ile ilgili söz alarak ordudaki rütbelilerin ve erlerin birbirlerine saygı göstermeleri gerektiğini, her kurumda olduğu gibi orduda da bazı ahlaksızların olduğu görüşündedir. Bunların düzeltilmesi için gerekli özenin gösterildiği kanaatindedir. Takririn mecliste görüşülmesine gerek olmadığını söylemiştir.³¹⁴

³¹² TBMM, ZC., D.1, C.11, ss.390.

³¹³ TBMM, ZC., D.1, C.11, ss. 35-36.

³¹⁴ TBMM, ZC., D.1, C.11, ss. 48-49.

Konya vilâyeti dâhilinde Çekil namiyle bir nahiye teşkili hakkındaki lâyiha münasebetiyle

TBMM'nin 8 Eylül 1921 yılındaki oturumunda Argıthanı bucağını kaldırarak yerine Çekil adıyla yeni bir bucak kurulmasına dair görüş ortaya atılmış ve Mehmet Vehbi Efendi söz alarak Argıthanı bucağının çok eski olduğunu, kaldırılmasının doğru olmadığını, Çekil adı ile yeni bir bucak kurulabileceğini ama çok gerekli olmadığını söylemiş ve reddini istemiştir³¹⁵

Lord Curzon'un Lozan Sulh Konferansındaki beyanâtı münasebetiyle sözleri

TBMM'nin 25 Ocak 1923 yılındaki oturumunda Lord Curzon'un Lozan Konferansındaki beyanâtı üzerine Bitlis TBMM üyesi Yusuf Ziya Bey görüş bildirmiş ve ardından Mehmet Vehbi Efendi de söz almıştır. Kürt halkının ilhakı üzerinden yapılan İngiliz propagandasından bahsetmiştir. Toplumun içinde ayrılmış kimsenin olmadığını ve İslam içinde birlik olduğunu söylemiştir. İngilizler, bölgeyi Ermenilere vermek için yardımda bulduklarını ve bu amaçla propaganda yaptıklarını vurgulamıştır. İlhak için çok uğraşılsa da halkın buna taviz vermediğini dile getirmiştir. İngiliz propagandası artık etkisini kaybetmiştir ifadelerini kullanarak İngilizlere olan tavrını göstermektedir.³¹⁶

2.2.2. YALVAÇLI ÖMER VEHBİ EFENDİ

2.2.2.1. Ömer Vehbi Efendi'nin Hayatı ve Milli Mücadele'ye Olan

Katkısı

Ömer Vehbi Efendi 1870 yılında Yalvaç'ta dünyaya gelmiştir. Babası Çolak Hafızade Mustafa Efendi'dir. Yalvaç kazasında Sıbyan mektebinde kelim, mantık, sarf, nahiv, belagat gibi ilimleri okumuştur. Ardından Kur'an, hadis ve fıkıh gibi yüksek din bilgilerini Yalvaç Müftüsü Hacı Ahmet Rıza Efendi Hoca'dan öğrenmiştir. Daha sonra Konya'ya gelerek Konya Müftüsü eski Kadınhanlı Merhum, Hacı Hüseyin Hoca'dan icazetname almıştır. Ömer Vehbi Efendi Türkçe, Arapça ve Farsça kitabet ile yüzü geçkin icazetname vermeye muvaffak olmuştur. Arapça ve Farsçayı, Türkçe

³¹⁵ TBMM, ZC., D.1, C.12, ss.160.

³¹⁶ TBMM, ZC., D.1, C.26, ss. 510.

kadar iyi bilen müderris Ömer Vehbi Efendi'nin okuttuğu talebeler müftülük yapmıştır.³¹⁷

İrfaniye Medresesi'nde yıllarca müderrislik yaparak öğrenciler yetiştirmiştir. 1901 yılında Konya Bidayet Mahkemesi Hukuk Bölümü üyeliği yapmıştır. 1904 yılından itibaren İstinaf Mahkemesi üyeliğinde bulunmuştur. Konya İstinaf Mahkemesi üyesi olduğu sırada ikişer yıl olarak atanan ve dört yıllık azalık müddetini tamamlayan bir kişinin İstinaf Mahkemesi üyeliğinden ayrılması üzerine İstinaf Mahkemesine tayin edilmiş olup burada dört sene hâkim olarak 400 kuruş maaşla çalışmıştır. II. Abdülhamit'in Alâeddin Camii Şerifi'nde ders vermesi için mazbata yollaması üzerine iki görevi de birden yürütmüştür. Konya'da Hukuk Mektebi'nin açılmasından sonra 600 kuruş maaşla Mecelle Müderrisliği ve bir süre sonra maaşı 1200 kuruşa çıkartılarak aynı anda Usul-i Hukuk Müfettişliği yapmıştır.³¹⁸

II. Meşrutiyet'in 1908'de ilanından sonra İttihat ve Terakki Fırkasında politikaya girerek İstanbul Mebusan Meclisi'nin II. dönemine Konya Mebus olarak katılmıştır. Mebusan Meclisi'nin Balkan Savaşı ve sıkıyönetim nedeniyle Temmuz 1912'de feshedilmesinden sonra Konya'ya dönmüş ve müderrisliğini sürdürerek Hukuk Usulü, Fıkıh ve Mecelle derslerini okutmaya devam etmiştir.³¹⁹

Milli Mücadele saflarında olan Ömer Vehbi Efendi Konya'da Müftü olarak görevliken kurulması kararlaştırılan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti geçici kurulunun ilk reisi olmuştur. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti başkanlığını yürütürken teşkilatın yaşaması için maddi imkânların temin edilmesi gerekliliği Muavenet-i Milliye Teşkilatı'nın (Milli yardım) kurulmasını sağlamıştır. Halktan yardımların toplanması ile Milli Teşkilatın yayılmasını sallayarak ordunun her türlü ihtiyacının Konya'dan karşılanması amaçlanmıştır. Bu kurum Anadolu'da ilk olma özelliğini taşımaktadır.³²⁰

³¹⁷Mehmet Ali Uz, **Konya Alimleri ve Velileri**, Meram Belediyesi Kültür Yayınları, Konya, 2017, s.537., TBMM Albümü, **a.g.e.**,1920-2010, s. 44.

³¹⁸ Çoker, **a.g.e.**, s. 679., Atalay, **a.g.e.**, ss.81-82., Uz, **a.g.e.**, s. 537.

³¹⁹ Çoker, **a.g.e.** s. 679.

³²⁰ Kutay, **a.g.e.**, s.73., Önder, **a.g.e.**, 1953, s. 67.

Konya Valisi Cemal Bey'in, İtalyan ve İngiliz işgalleri karşısında halka olan baskıları gittikçe arttığı bir sırada Sivaslı Ali Kemali Efendi kendisi gibi vatanperver Müftü Ömer Vehbi Efendi, Gilisıralı Hacı Tahir Efendi ile toplanarak İtalyan işgalini protesto edilmesi konusunda karar almışlardır. Kararlılık ve cesaret ile hareket edip dost ahbab ve en önemlisi yetiştirdikleri talebeler vasıtasıyla halka gerçekleri anlatmayı hedeflemişlerdir. Vali Cemal Bey'in makamı terk etmesi üzerine Ömer Vehbi Efendi'nin başkanlığında Konya eşrafi Vali Vekili seçmiştir. Daha önce de değindiğimiz üzere Mehmet Vehbi Efendi'nin Vali Vekili olarak seçilmesinde Ömer Vehbi Efendi'nin etkisi olmuştur.³²¹

İstanbul Hükümeti, Mondros Mütarekesi'nin hükümlerine karşı gelmenin imkânsızlığını anlatmak üzere muhtelif şehirlere nasihat heyetleri göndermekteydi. Konya'ya gelen nasihat heyetinin başında Ali Rıza Paşa ve Fahri Reis Sultan II. Abdülhamid'in oğlu Şehzade Abdürrahim Efendi bulunmaktadır. Rıza Paşa kimseyle görüşmeden önce Damat Ferit Paşa ile aralarındaki telgraflaşma neticesinde Damat Ferit Paşa'nın Ali Rıza Paşa'ya üç kişinin ismini vermiş ve onlardan hangisini bulursa görüşmesini ve fikirlerini öğrenmesini istemiştir. Bu üç isim Sivaslı Ali Kemali, Ömer Vehbi Efendi ve Mehmet Vehbi Efendi'dir. Ali Rıza Paşa üçüyle de yaptığı görüşmeler neticesinde Konya'nın yabancı işgallere karşı varlığını müdafaa edeceği görüşünde olduklarını aktarmıştır.³²² Ömer Vehbi Efendi, Konya halkı diğer vilayetler ahalisi gibi devletin mevcudiyeti ve şerefiyle bağdaşmayan hiçbir anlaşmayı kabul etmeyecektir diyerek Anadolu halkının bağımsızlık ve özgürlük yolundaki kararlılığını açıklamıştır.³²³

13 Aralık 1919 tarihinde Meclis-i Mebusan seçimlerine Kuva-yı Milliye adına katılarak 129 oyla üçüncü sıradan seçilmiştir.³²⁴ Mehmet Vehbi Efendi ve Ömer Vehbi Efendi 11 Ocak 1920 yılında Alâeddin Tepesi'nde yapılan mitingten sonra 12 Ocak 1920 yılında İstanbul'a hareket ederek Meclis-i Mebusan'ın toplantısına katılmıştır. 16

³²¹ Kutay, **a.g.e.**, ss. 74-75.

³²² Atalay, **a.g.e.**, s. 84., Kutay, **a.g.e.**, s. 72.

³²³ Çoker, **a.g.e.**, ss. 679-680.

³²⁴ Atalay, **a.g.e.**, s. 86.,

Mart 1920 yılında İstanbul'un işgal edilmesi ile Meclis-i Mebusan 18 Mart 1920 yılında dağıtılmıştır.³²⁵

Temsil Heyeti'nin talimatlarına uyarak Ankara'ya giderek Meclis'in açılışında bulunmuştur. 2 Haziran 1920'de Konya birinci TBMM üyesi olarak Meclis'te takdim edilmiştir. Ömer Vehbi Efendi Meclis'te Şer'îye ve Evkaf komisyonunda çalışmış olup ikinci ve üçüncü toplantı yıllarında komisyonun başkanlığını da yapmıştır.³²⁶

2.2.2.2. Ömer Vehbi Efendi'nin Delibaş Mehmet İsyanındaki Tutumu

Birinci TBMM, Kütahya Bozgunu 'nu incelemek, askere moral aşılama için yolladığı on beş kişilik heyetin içinde Ömer Vehbi Efendi'de bulunmaktadır. Cepheyi ziyaretten döndükten sonra Vali Haydar Bey'i ziyaret ettiklerinde Delibaş'ın Konya'yı basacağına dair bir kâğıtta yazılı olduğunu söylemiştir. Nitekim bu konuşmanın gecesinde Ömer Vehbi Efendi evinde silah sesleri ile uyanmıştır. Sabah namazını kılıp kapıyı açtığı anda bir çocuktan Delibaşın Konya'yı bastığı haberini almıştır. Dava Vekil Eyüp Sabri Efendi telaş için de gelerek meseleyi anlattığı sırada birkaç adamın Ömer Vehbi Efendiyi Alâeddin Tepesi'ne Vali Haydar Bey'e götürmek üzere almaya geldiklerini söylemişlerdir. Yolda kendisini götüren adamlara sizin reisiniz kimdir, maksadınız nedir? Diye sormuştur. Onlar da "gelen Yunan askeri değil Hilafet ordusuymuş. Siz bize bunu anlatmıyorsunuz" cevabını vermiştir. Hükümete geldiklerinde "Ehli İslam arasında böyle muharebe olmaz. Bir icabına bakılsın yoksa Vali ben çekileyim de Delibaş vali olsun demez" demiştir. Ömer Vehbi Efendi, Vali Haydar Bey'e Alâeddin tepesine teslim olması için gönderildiğinde: "Elçiye zeval olmaz. Benim buraya gelişim sizin teslim olmanızı gerektirmez. Beni ziyaretçi olarak kabul ediniz esir olmayınız" demiştir. Vali Haydar Bey ise Ömer Vehbi Efendi'ye: "Şehri sıyanet etmek istiyoruz. İki tarafta şehrin dışına çıksın müsademe edelim, kim galip gelirse şehre girsin" demiştir. Ömer Vehbi Efendi bu mesajı ilettikten sonra Bityemez'e giderek Ali Efendi'nin evinde saklanmıştır.³²⁷

³²⁵ a.g.e., s. 88.

³²⁶ Çoker, a.g.e., s. 680.

³²⁷ Atalay, a.g.e., ss. 89-91.

Bu olaydan sonra 6 Mayıs 1922 tarihinde Meclisten üç ay izin alarak Konya'ya döndüğü sırada başkanlığa 17 Haziran 1922 tarihli telgraf ile Millet ve Hükümetin amaçlarının gerçekleşmesi duasıyla Konya Müftülüğünü üstlendiğini Milletvekilliğinden istifasını istediğini yazmıştır. Bu isteği Meclis'in 22 Haziran 1922 birleşiminde okunarak kabul edilmiştir.³²⁸Cumhuriyet döneminin ilk Konya Müftüsü olan Ömer Vehbi Efendi Milli Mücadele'deki katkılarından dolayı İstiklal Madalyası ile onurlandırılmıştır.³²⁹

Meclis kürsüsünde 80 konuşma yapıp 6 kanun önerisinde bulunan Konya Müftüsü görevini sürdürdüğü sırada 13 Mayıs 1927 tarihinde vefat etmiştir. 9 kız çocuk babası olan Ömer Vehbi Efendi'nin Ailesi Büyükyalvaç soyadını almıştır.³³⁰

2.2.2.3. Ömer Vehbi Efendi'nin Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Çalışmalarına Örnekler

Darümuallimlerin lağvıyla medreselerle tevhidine dair

Meclisin 30 Ocak 1921 yılındaki oturumunda, Ömer Vehbi Efendi toplum içinde ikiliği kaldırmak ve masraflardan tasarruf etmek amacıyla Darümuallimlerin kapatılarak medreselerde eğitimin devam etmesine dair teklif sunmuştur. Konu Layiha Encümenine gönderilmiştir. Ömer Vehbi Efendi'nin yıllarca müderrislik yaparak medreselerde eğitim vermesi bu konudaki görüşlerinde etkili olduğunu göstermektedir.³³¹

Cuma tatili hakkındaki teklif münasebetiyle sözleri

Meclisin 24 Şubat 1921 yılındaki oturumunda, Ömer Vehbi Efendi, Erzurum TBMM üyesi Nusrat Efendi'nin, cuma tatilleri hakkında kanun teklifinden sonra söz almıştır. Konuyu Ayetler ile açıklamaya çalışmış, tatilin bir saatten ibaret olduğunu ezanın başlaması ile birlikte camiye gitmek için kullanıldığını, "Feiza kudiyetüsselâte

³²⁸Çoker, a.g.e., s. 680.

³²⁹Uz, a.g.e., s. 537.

³³⁰Çoker, a.g.e., s. 680.

³³¹TBMM, ZC., D.1, C.7, s. 455.

fenteşiru filardi." Cenabı Mevlâ cuma namazı eda olunduktan sonra yeryüzüne dağılımız buyuruyor. Ayetini açıkladıktan sonra teklifin reddini istemiştir.³³²

Kazalarda birer şûrayı evkaf teşkili hakkında

Meclisin 20 Mart 1922 yılındaki oturumunda, Ömer Vehbi Efendi kazalarda bir danışma kurulu kurulmasına dair kanun teklifi vermiş ve Evkaf Encümenine gönderilmiştir.³³³

İstiklâl mahkemelerinden sudur edecek idam hükümlerinin Meclisten tasdikine dair

Meclisin 20 Mart 1922 yılındaki oturumunda, Ömer Vehbi Efendi'nin, İstiklâl mahkemelerinde verilecek olan idam hükümlerinin Meclis'ten onaylanmasına dair kanun teklifi vermiştir. Bu konuyla ilgili Adliye Encümeninden çıkmış ve Heyeti Umumiye'ye sevk edilmiş evrak olması dolayısıyla aynı evrak ile birleştirilmiştir. Ömer Vehbi Efendi bu kanun teklifi ile suçsuz yere yargılanmaların önüne geçmeye çalıştığı görülmektedir.³³⁴

2.2.3. HACI KURRAZADE BEKİR EFENDİ(SÜMER)

2.2.3.1. Hayatı

Hacı Bekir Efendi, 1867 yılında Akşehir'de doğmuştur. Babası Hacı Osman Efendi, annesi Arife Hanımdır. Öğrenimini Akşehir Sıbyan Mektebinde ve Akşehir Rüştiyesinde tamamladıktan sonra 1886 yılında İstanbul'a gelerek Fatih Medresesinde iki yıl eğitim aldıktan sonra Akşehir'e dönüp altı yıl medrese öğrenimi görmüştür.³³⁵

Akşehir Müftüsü Hacı Beyzade Serkurra Mehmet Efendi'nin torunudur. Orta dereceli tahsil gördükten sonra ticaret sahasına atılmıştır. Daha sonra da bilindiği gibi İstiklal Savaşı'nın başlangıcında siyasi hayata katılmıştır.³³⁶

³³² TBMM, ZC., D.1, C.8, s. 393.

³³³ TBMM, ZC., D.1, C.18, s. 418.

³³⁴ TBMM, ZC., D.1, C.18, s. 419.

³³⁵ TBMM Albümü, a.g.e., 1920-2010, s. 44., Çoker, a.g.e., s. 666.

³³⁶ Selçuk Es, **Konya Büyükleri**, Şehir Postası, 29 Kasım 1965, No:333, Sayı.4.

Akşehir'de Ticaretle uğraşmaya başlamasıyla Belediye ve Ticaret Odası üyeliğinde bulunmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Partisine üye olarak politikaya girmiştir. Liva İdare Meclisi üyeliği yapmıştır.³³⁷

Hacı Bekir Efendi memleketin bayındır hale gelmesi için çok çalışmıştır.³³⁸ Hacı Bekir Efendi, devrin uyanık ve aydın tüccarlarından olup Akşehir halkının krediye olan ihtiyaçlarını karşılamak için Osmanlı Bankası'nın nasıl büyük kazançlar elde ettiğini gördükten sonra Kurrazade Hacı Mehmet ve Akağazade Abdullah Efendilerle beraber milli bir müessese kurmaya karar vermişlerdir. 1909 yılında Akşehir İktisadı Osmani Anonim Şirketini (Akşehir Bankası) kurmuşlardır. Bu şirket daha sonra 1916 yılında Akşehir İktisadı Osmaniye Bankası adını almıştır. Ticari zekâyâ sahip olan Hacı Bekir Efendi, Akşehir halkının azınlık tefecilerden para alma sorununu bu banka sayesinde gidermeye çalışmıştır.³³⁹

1916'da Akşehir'de Elektrik ve Mensucat Şirketini meydana getirmiştir. İstanbul'da iflas etmiş zor durumda olan Şark Değirmenleri Anonim Şirketine ortak olarak faaliyetlerini devam ettirmiştir. Şirketin Yönetim Kurulu Başkanlığını yapmıştır. İstanbul Mahmutpaşa'da Hacı Bekir Ahmet Ata adı altında bir ticarethane açmış ve Anadolu tüccarlarının İstanbul'daki alışverişlerine aracılık etmiştir.³⁴⁰

13 Aralık 1919'da yapılan Osmanlı Mebusan Meclisi'nin son dönem seçimlerinde Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına katılarak seçimi 87 oy alarak 5. sırada kazanmıştır. Meclis'in feshinden sonra Heyeti Temsiliye'nin talimatına uyarak Ankara'ya gelmiştir. Ömer Vehbi Efendi, Musa Kazım Efendi ve Kazım Hüsnü Beyler 2 Haziran 1920'de TBMM'nin 22. içtimasına katılmışlardır. Hacı Bekir Efendi, Meclis'e 14 Ağustos 1920'de birinci TBMM Konya üyesi olarak genel kurulda takdim edilmiştir.³⁴¹

Meclis'te İktisat, Bütçe, Mali konular ve Sayıştay Komisyonlarında çalışmıştır. İkinci toplantı yılında İktisat Komisyonunun Başkanlığını yapmıştır. 2 Mart 1921

³³⁷ TBMM Albüm, a.g.e., 1920-2010, s. 44.

³³⁸ Çoker, a.g.e., s. 666.

³³⁹ Yaşar Yıldız, **Milli Yerel Bir Banka Örneği Akşehir Bankası T.A.Ş.**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s. 16-25.

³⁴⁰ Çoker, a.g.e., s. 666.

³⁴¹ A.g.e., s.667., Atalay, a.g.e., s. 25.

yılında İdare Amirliğine seçilmiştir. Üçüncü toplantı yılında da bu görevi devam etmiştir. Onu gizli oturumlarda olmak üzere kürsüde on iki konuşma yapmıştır. Dört soru önergesi, dört kanun önergesi sunmuştur. İkinci ve üçüncü dönemde de birinci TBMM Konya üyesi olarak seçilmiştir.³⁴²

Akşehir'e birçok hizmetleri geçmiş olan Hacı Bekir Efendi, 1928 yılında Konya Mebusu olduğu sırada vefat etmiştir. Akşehir'de Nasrettin Hoca kabristanlığına gömülmüştür.³⁴³ Evli ve dört çocuk babası olan Akşehirlî Kurrazade ailesi Sümer soyadını almıştır. Meclis'te Hacı Bekir Efendi olarak anılmıştır.³⁴⁴

2.2.3.2. Hacı Bekir Efendi'nin Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Çalışmalarına Örnekler

Akşehir'in liva olması konusundaki görüşlerini açıklamıştır.

Hacı Bekir Efendi, bölgenin telgraf merkezi ve posta merkezinin Akşehir olduğunu, gönderilen emirlerin telgraf ile Akşehir'de toplanılıp dağıtıldığını, Dünyu Umumiyesi, Reji Dairesi, askere alma şubesi, hükümetçe alınan kararların devlet dairelerine dağıtılması bunların hepsinin Akşehir'den sağlandığının üzerinde durmuştur. Akşehir'in kaza olmasına rağmen devlete vermiş olduğu vergiler göndermiş olduğu para, liva olan Burdur'dan daha fazladır diyerek eklemiş ve insafli hareket edilip hak ve adaletli olunup ona göre karar verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Kendisinin de Akşehirlî olması Hacı Bekir Efendi'nin Birinci TBMM'de Akşehir'i etkili bir şekilde savunmasına neden olmuştur.³⁴⁵

Maliye Vekili İstanbul Mebusu Ferit Bey Bütçe açığını kapatmak için koyundan vergi alınmasını talep ettiği tavrı

Hacı Bekir Efendi bu tavrın reddedilmesini istemektedir. Davarı olan halkın masrafını hesap ederek açıklamıştır. Halkın zorluklarla geçindiği bir dönemde bu konudaki tavrını ortaya koyarak Mecliste halkın yanında olduğu görülmektedir. Mebuslar bu konuşma üzerine teklifi reddetmiştir.³⁴⁶

³⁴² Çoker, a.g.e., s. 667.

³⁴³ Es, a.g.e., s. 2.

³⁴⁴ Çoker, a.g.e., s. 667.

³⁴⁵ TBMM, ZC, D.1, C.6, s. 409.

³⁴⁶ TBMM, ZC, D.1, C.6, s. 60.

Bir aylık maaş ve tahsisatın kat'ı hakkında

Meclisin 25 Nisan 1922 yılındaki oturumunda, bütçe açığında bir aylık maaş kesintisinin memurlardan mı? TBMM üyelerinden mi? Kesilmesi konusunda TBMM üyeleri görüş bildirmişlerdir. Hacı Bekir Efendi'de söz alarak; önce TBMM üyelerinin vermesi gerektiğini daha sonra memurların vermesinin doğru olduğunu savunmuştur. Zira bu millet bizi bir gün gelip buradan kovacaktır. Yalnız kendimizi düşünmeyelim. İfadelerini kullanmıştır. Meclisteki bu tavrıyla millete karşı sorumluluklarının farkında olduğunu göstermiştir.³⁴⁷

Karadeniz limanlarına ithal olunacak mısır ve mısır unları ile İzmit Sancağına gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarının gümrük resminden istisnası hakkında İktisat Encümeni mazbatası münasebetiyle.

TBMM üyeleri, ziraat memurlarının raporlarına göre yüzde on yedi, yirmi nispetinde ekim yapıldığını fakat araştırmalar neticesinde arazilerin yüzde yirmi ekilmiş, yüzde seksen boş bırakılmış olduğunu tespit edilmesi üzerine ziraat memurları eleştirilmiştir. Milletın parasının, milletın aleyhinde kullanan memurlara ihtiyacın olmadığını savunmuşlardır. Hacı Bekir Efendi'de bu konuda İktisat Vekilini eleştirerek ziraat memuru olarak bu kişilere para verilmemesi gerektiğini söylemiştir. Hacı Bekir Efendi daha önce kendisinin de İktisat Encümenliği yaptığını her bölgenin ne kadar ürün ihtiyacı olduğunu belirlemesi gerektiğini ve ihtiyacı olmayan bölgelere ürün gönderilmemesini savunmuştur. Hacı Bekir Efendi, Mecliste ticari bilgisiyle hükümetin buğdayı farklı şehirlerden farklı fiyatlarda almasını eleştirmiştir. Konya'nın da bu yüzden buğday vermediğini açıklamıştır. Hükümetin müşteri olduğunu milletinde bayii olduğunu belirtmiştir. Çiftçinin ekinini satacak başka kimsesi olmadığını söyleyerek çiftçinin yaptığı maliyeti anlatmıştır. Bir insanın ancak ticareti için yaşadığı görüşünde olup zararına kimsenin bir iş yapmayacağını vurgulayarak hükümetin çiftçinin giderlerini hesap edip ona göre fiyat vermesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Meclis'te belirttiği bu görüşleriyle çiftçinin hakkını koruduğu görülmektedir.³⁴⁸

³⁴⁷ TBMM, GCZ, D.1, C.2, s. 893.

³⁴⁸ TBMM, GCZ, D.1, C.2. s. 685.

2.2.4. HALİL KAZIM HÜSNÜ BEY

2.2.4.1. Halil Kazım Hüsnü Bey'in Hayatı ve Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği

Halil Kazım Hüsnü Bey, 1883 yılında Konya'nın Piri Mehmet Paşa Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Konya şairlerinden Meclis İdare Vilayet Baştabibi Hüsnü Efendi'nin oğlu İsmail Mülazım Halil Ağa'nın torunudur.³⁴⁹

İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra 1900'de Konya İdadisinden mezun olmuştur. 1901'de Sanayi Mektebi'nde Türkçe Öğretmenliğine atanmıştır. Konya Gazetesi Başyazarlığı ve İl Basımevi Müdürlüğü yapmıştır. 1907'de açılan Konya Hukuk Mektebinde bir yıl devam edip sağlık sorunları nedeniyle ayrılmıştır. 1910 yılında sınavla İl Mektupçuluk Kalemine Müsevvit olarak girmiştir. 1914 yılında da Memuriyetten ayrılarak Ticaret yapmaya başlamıştır.³⁵⁰ İttihat ve Terakki Fırkasında politikaya girerek İl Genel Meclisi üyeliğine seçilmiştir. Daimi Encümen üyeliği yapmıştır.³⁵¹

Yeğeni Selçuk Es, dayısı Kazım Hüsnü'yü münevver, milliyetçi, teceddütperver, hayırsever bir zat olarak anlatmaktadır. Türk Milliyetçisi, vatansever Kazım Hüsnü Bey Milli Mücadele döneminde Kuvayi Milliye saflarında yer tutmuş olup Müdafaa-i Hukuk adına gizli propagandalarda ve çalışmalarda bulunmuştur. Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Merkez Heyetinin oluşturulması için vilayet konağında yapılan seçimde Kazım Hüsnü Bey'de aza olmuştur. Birinci seçimde Refik Koraltan'ın deyimiyle usulsüzlüğün meydana gelmesinden dolayı Fahrettin Altay seçimi iptal etmiştir. Tekrar ikinci bir yönetim oluşturulmuştur. Kazım Hüsnü Bey tekrar görev alan Müdafaa-i hukukçulardandır.³⁵²

Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'da 13 Aralık 1919'da yapılan seçimlerde Konya Milletvekili olarak Meclis'e katılmıştır. 12 Nisan 1920'de Meclis'in feshedilmesi üzerine Heyet-i Temsiliye'nin talimatına uyarak Türkiye Büyük Millet Meclisine katılmak üzere Ankara'ya gelmiştir. 2 Haziran 1920'de Türkiye Büyük

³⁴⁹ Atalay, a.g.e., s. 110.

³⁵⁰ Çoker, a.g.e., s. 670.

³⁵¹ TBMM Albüm, a.g.e., 1920-2010, s. 44.

³⁵² Atalay, a.g.e., ss. 110-112.

Millet Meclisi genel kurulunda Konya TBMM üyesi olarak takdim edilmiştir. Halil Kazım Hüsnü Bey Meclis'te Bütçe, Milli Eğitim ve Bayındırlık Komisyonlarında çalışmıştır.³⁵³

Kazım Hüsnü Bey, Konya halkının TBMM'ye olan güvenini kazanmaya çalışmıştır. Birinci Bozkır Ayaklanması üzerine Konya Milletvekilleri ile beraber Konya'ya giderek olaylar hakkında incelemeler yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın 4 Ağustos 1920 yılındaki Konya ziyareti sırasında eşrafın olaya adı karışanların affını istemesi üzerine Mustafa Kemal Paşa Celalettin Arif Bey'e bir telgraf göndererek affın çıkmasını istemiştir. Kazım Hüsnü Bey ve Mehmet Vehbi Efendi'de af konusunda bir takrir vermişlerdir. Celalettin Arif Bey olayı Dâhiliye ve Adliye Encümenine havale ederek tetkik edilmesini teklif etmiştir.³⁵⁴ Kazım Hüsnü Bey, Celalettin Arif Bey'in bu teklifine karşı Meclis'te olaya karışanların birçoğunun kusursuz olduğunu, olayın tetkik edilmesinin insanları daha çok mağdur edeceğini, daha önce Mustafa Kemal Paşa'nın Bursa olayının affını istediği telgrafi bir yere havale etmeden hemen kabul ettiklerini söyleyerek Konyalı hemşehrilerinin de affını rica etmiştir. Canik Mebusu Nazif Bey, af meselesinin üzerinde iyi bir etki edeceğini Meclis'in maksadının da Konya'da olumlu bir tesir elde etmek olduğunu söyleyerek alkışlarla af kanunu kabul edilmiştir.³⁵⁵

2.2.4.2. Halil Kazım Hüsnü Bey'in Delibaş Mehmet İsyaniyla olan ilişkisi

Halil Kazım Hüsnü Bey'e, Delibaş Mehmet İsyânında Abdülhalim Çelebi ile beraber Konya İstiklal mahkemesinde yargılanarak Erzurum'a sürgün edilme kararı verilmiştir. Kazım Hüsnü Bey ile Abdülhalim Çelebi bu konuyu Meclis'e taşıyarak haklarında verilmiş olan Divan-ı Harp kararının tekrar müzakere edilmesini on dokuzuncu içtimanın ikinci celsesinde teklif etmişlerdir. Bunun üzerine Divan-ı Harp evrakının tekrar okunması için oylamaya sunulmuştur ve onaylanmıştır.³⁵⁶

Kazım Hüsnü Bey'in Divan-ı Harp ifadesine göre üzerine gelen suçlamaları reddederek açıklamaya çalışmıştır. Bir korku ve heyecan içinde olduğunu dile

³⁵³ Çoker, a.g.e., s.. 670.

³⁵⁴ TBMM, ZC, D.1,C.3. ss. 104-105.

³⁵⁵ TBMM, ZC, D.1, C.3, s. 105.

³⁵⁶ TBMM, ZC, D.1, C.6. ss. 239-241.

getirmiştir. Bu olaya zorla getirildiğini asilerle daha önce şehir içinde veya şehir dışında hiç görüşmediğini söylemiştir. Kazım Hüsnü Bey'e asiler tarafında Umuru Tahririye vazifesi verilmiş Meclis'te bu görevi dolayısıyla hükümet memurluğuna bazı kişileri atayıp atamadığını ve bir mektup yazdırıp yansıtmadığını sormuşlardır. Kazım Hüsnü Bey ise menfaati için ufak yazılar yazmış olabileceğini söyleyerek sadece hastanede yatan hastaların aç olduğunu düşünerek belediyeye bir kâğıt yazılmasını hastaların iaşesinin temin edilmesini istemiştir. Kimseyi de tayin etmediğini dile getirmiştir. Vali yardımcılığına tayin edilenler arasında kendisinin kabul etmediğini söylemiştir.³⁵⁷ Kazım Hüsnü Bey ifadesinde asilerin teşkilat halinde olduklarını, akıl ve mantık üzerine hareket etmediklerini, muhalif, muvafık herkesi topladıklarını zorla getirdiklerini, ölümle tehdit edildiklerini anlatmıştır. Kazım Hüsnü Bey'in Divan-ı Harp Mahkemesine verdiği bu ifadenin sonucunda mahkeme fiili müdahalesi sabit görülerek Erzurum'a sürülmesine ve servetinin bir kısmının Zayıat Komisyonuna, bir kısmının Teçhizatı Askeriye'ye verilmesine karar verilmiştir. Malatya TBMM üyesi Feyzi Efendi, Divanı Harp kararı okunması üzerine Meclis'te dehşetli bir karar olduğunu adaletin yürümediği yerde yazılmış bir karar olduğu söylenmiştir.³⁵⁸

Kazım Hüsnü Bey'in Meclis'teki ifadesi de şu şekildedir: Konya'dan Meclis'e dönecekleri sırada Vali Haydar Bey'in Musa Kazım Efendi ile kendisini iane ve at toplamak üzere alıkoymuş olup, Mustafa Kemal Paşa'ya bildireceğini söylemiştir. Bunun üzerine Konya'da kaldıklarını ve 20.000 lira iane ve 60 at topladıklarını, 12. Kolordu Kumandanı Fahrettin Paşa'nın cepheyi ziyaret etmek üzere bir heyet gönderilmesini istemiştir. Daha sonra gönderilen 30-40 kişiden ibaret olan ikinci heyetin içerisinde Vali Haydar Bey'in isteği üzerine Ordu'ya hediyeler olarak gitmişlerdir. 14 gün süren cephe gezisinden 30 Eylül 1920 yılında Konya'ya dönmüştür. Döndüğünde Vali Haydar Bey'e cephe hakkında bilgi vermişlerdir. Kazım Efendi ile beraber Vali Haydar Bey'i tekrar ziyarete gittiklerinde Yalvaçlı Ömer Efendi'de daha sonra onlara katılmıştır. Vali Haydar Bey'e Karaman, Sultaniye Kaymakamlarından isyan başladığını söyleyen telgrafların olduğunu söylediklerinde Vali, Kaymakamların korkak adamlar olduğunu söyleyerek, bir şey yoktur rahatınıza

³⁵⁷ TBMM, ZC, D.1, C.6, ss. 242-244.

³⁵⁸ TBMM, ZC, D.1, C.6, s. 245.

bakınız demiştir. Kazım Hüsnu Bey, bu olay üzerine Vali Haydar Bey'in hükümete muhalif olan Derviş Bekir Bey'i çağırarak Ali Bey Höyüğüne gitmesini Delibaş'a Konya'yı basacaksa bas haberini göndermesini istemiştir. Derviş Bekir Bey'in Delibaş'a bu haberi göndermesi üzerine Delibaş bütün haşaratını toplayarak Konya'yı bastığını olayın başlangıcının bu olduğunu anlatmıştır. Delibaş'a giden haberden ayanın, eşrafın haberinin olmadığını memleketteki polisin, zabitanın bile haberinin olmadığını dile getirmiştir. Kazım Hüsnu Bey gece saat 10.30 civarında evine gelen polis tarafından karakola götürülmüştür. Karakolda telefonda Konya mektupçusu eniştesi olan Kazım Gürel Efendi ile konuşmuş kendisine Vali ile Alâeddin Tepesinde bulduklarını kız kardeşini korumasını istemiştir. Daha sonra telefona Abdülhalim Çelebi çıkmış Kazım Hüsnu Bey'den ailesine haber vermesini isteyerek kendisinin de Alaattin Tepesi'nde olduğunu söylemiştir.³⁵⁹

Kazım Hüsnu Bey, Rıza Bey ve İsmail Hakkı Bey ile beraber Alâeddin'e gitmek üzere yola çıktıklarını anlatmıştır. Fakat yolda Feridiye Karakolunun yanına geldikleri sırada isyancı bir gruptan korkup Kara Hafızların Mustafa Efendi'nin evine sığındıklarını ve burada pazar gününe kadar kaldıklarını anlatmıştır. Kaldıkları Bu evin daha sonra basılarak kendilerinin derdest edilerek Kayıklı Kahveye götürüldüğünü söylemektedir. Kazım Hüsnu Bey asilere Vali'yi ve kumandanı serbest bırakmalarını memleketin başına felaketler getireceklerini söyleyerek af dilemelerini istemiştir. Fakat çeşitli hakaret ve tehditlere maruz kalmıştır. Saat beşe kadar yalvardıklarını beşten sonra da yanlarına verilen adamlarla evlerine götürüldüklerini aktarmaktadır. Ertesi gün evlerinden kendilerini silahlarla aldıklarını ve hükümet dairesine getirildiklerini söylemiştir. Hükümet dairesine girdikleri zaman birkaç kişiye verilen görevlendirmeler söz konusu olmuştur. Mustafa Remzi Efendi Vali, Sadık Efendi Jandarma kumandanı, Musa Kazım Efendi, Eyüp Sabri Efendi vesair sekiz kişi de aza olarak yazıldığını fakat kimsenin bunu kabul etmeyerek itiraz ettiğini anlatmıştır. Netice itibarıyla kapıda dikilen iki süngülü asinin kâğıdı imzalamadan kimsenin çıkmasına izin verilmemesi ile tehdit edilerek zorla imzalamışlardır.³⁶⁰ Vilayet odasına götürüldükleri sırada Alâeddin'den, Vali Haydar Bey ve Abdülhalim

³⁵⁹ TBMM, ZC, D.1, C.6. s.246.

³⁶⁰ TBMM, ZC, D.1, C.6. ss.246-247.

Çelebi Efendi'den bir tezkere geldiğini söylemektedir. Daha sonra gitmelerine izin vermişler ve ellerine aldıkları beyaz bayraklarla yedi sekiz kişiye ayrılarak yürümüşlerdir. Alaattin Tepesi civarına vardıklarında Tevfik Efendi'nin Oteli denen bir yere gelmişlerdir. Alâeddin teslim olmuş. Vali serbest bırakılmıştır. Otelin önünde Vali ile karşılaşmışlar ve Vali'yi çember içine alarak korumaya çalışmışlardır fakat Çelebi Efendi, Musa Kazım Efendi ve Kazım Hüsnü Bey dayak yiyerek hakarete uğramışlardır. Vali Haydar Bey'i Hükümet dairesine götürdükleri sırada asiler Kazım Hüsnü Bey'i ianeyi toplayan sendin diyerek dövmüşlerdir. Orada bulunanlar Kazım Hüsnü Bey'i kurtararak Hükümet binasına sokmuştur. Asilerden Vali Bey'in gönderilmesini istemişlerdir. Fakat asiler Vali'nin gönderilmesine izin vermeyip Vali'nin adına kuvvetin Konya'ya girmemesi için mektupçudan bir mektup yazmasını emretmişlerdir. Nazım Hüsnü Bey, daha sonra mektupçuyu çağırarak Vali'nin kuvvetin girmemesi konusunda mektubu yazmasını eğer kendi buradan çıkamayacak olursa, güvendiği bir adamı göndererek, kuvvetin buraya girmesini söylemesini, askerın Konya'ya girmezse taş üstüne taş kalmayacağını dile getirmiştir. Kazım Hüsnü Bey daha sonra asiler tarafından süngülülerle başka bir eve götürüldüklerini ifadesinde anlatmaktadır.³⁶¹

Kazım Hüsnü Bey Meclis'teki ifadesinde en son olarak on iki senelik siyasi hayatının, çamaşır değiştirir gibi değişmeyeceğini söyleyerek isyandan bir gün önceye kadar mücadelemizin lehinde çalıştığını vurgulamıştır.³⁶²

Yeğeni Selçuk Es, Kazım Hüsnü Bey'in üzerine yöneltilen damgaların hala üzerinde olduğunu ve Kazım Hüsnü Bey'i bilenlerin haklarında yapılan suçlamaların dürüst bir dimağdan çıkmadığını hemen anlayabileceklerini köşe yazısında yazmıştır.³⁶³

Yapılan görüşmelerden sonra Divan-ı Harbin sürgün ve mallarının müsaderesi hakkında verdiği hüküm 6 Aralık 1920 tarih ve 79 sayılı Meclis kararı ile geçersiz sayılmıştır. Konya olayını soruşturmak üzere Meclis tarafından kurulan komisyonca

³⁶¹ TBMM, ZC, D.1, C.6, ss. 247-248.

³⁶² TBMM, ZC, C.6, s. 249.

³⁶³ Selçuk Es, **Konya'ya Sürülen Kara Leke Delibaşı Mehmet Olayı**, Yeni Konya Gazetesi, 7 Ekim 1980, s. 3.

da suçsuz sayılmıştır. Dönem içinde kürsüde altı konuşma yapmış on sekiz de soru önergesi vermiştir.³⁶⁴

TBMM'de Konya Darü'l-eytam için bütçeye 10.000 lira ilavesine dair kanun teklifi vermiştir.³⁶⁵ Bu teklif 28 Ocak 1922'de 187 sayılı kanun olarak kabul edilmiştir. Nüfus kaydında Halil Kazım ismi yazsa da Meclis'te Kazım Hüsnü olarak anılmıştır. Evli ve bir çocuk babasıdır. II. III. IV. Dönemlerde de tekrar Konya TBMM üyesi seçilen Kazım Hüsnü Bey, 1934 yılında İstanbul'da vefat etmiş. Büyükkada kabristanlığında toprağa verilmiştir.³⁶⁶

2.2.4.3. Halil Kazım Hüsnü Bey'in Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Çalışmalarına Örnekler

Kazım Hüsnü Bey ile arkadaşlarının, 1921 senesi aşarın son taksitinin tecili hakkında teklifi kanunisi. Kâzım Hüsnü Bey ile arkadaşları aşar vergisinin son taksitinin 1921 yılına kadar ertelenmesine dair kanun teklifi vermişlerdir. Lâyiha Encümenine havale edilmesine karar verilmiştir.³⁶⁷

Kazım Hüsnü Bey'in Konya'da meydana gelen depremde dolayı açıkta kalan ahalinin Hükümet tarafından ne muamele ifa kılındığına dair soru sormuştur. Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey tahrir vermiştir.

Konya'da 26 Eylül 1921 yılında saat 12'de aşamalı bir şekilde deprem meydana gelmiştir. Yaşanan deprem sonrasında Kazım Hüsnü Bey, Dâhiliye Vekâletine ne gibi tedbir alındığı, yardım yapılmış mı, açıkta kalan ahalinin durumu hakkında soru sorulmasını istemiştir. Konya ahalisinin durumunu yakından takip etmiştir. Dâhiliye Vekili Fethi Bey, TBMM üyelerini bir takrir ile bilgilendirmiştir. Merkez vilayette bir hasar olmadığını, artçı olarak dört kez sallanan Konya'da, Ilgın'ın Kasap Ali Mahallesinde bir binanın yıkıldığını, bir kadın, iki çocuğun, enkaz altında kaldığını, birçok evin duvarlarının yıkıldığını açıklamıştır. Altı yüz üç haneli Argıthanı

³⁶⁴ Çoker, a.g.e., ss. 670-671.

³⁶⁵ TBMM, ZC, D.1, C.24, s. 303.

³⁶⁶ Çoker, a.g.e., s. 671.

³⁶⁷ TBMM, ZC, D.1, C.8. s. 397.

kasabasının beş yüz üç binası yıkıldığını, yüz on dört haneli Çavuşçu köyünün altmış hanesi iskân edilmesi imkânsız halde olduğunu aktarmıştır.³⁶⁸

Konya TBMM üyesi Kâzım Hüsnü Bey'in, Konya hareketi arzından mutazarrır olanların Müsakkafat vergilerinin affına ve kendilerine meccanen kereste itasına dair kanun teklifi

Konya'da meydana gelen depremden dolayı hasara uğramış olanların ev, dükkân gibi vergilerden affını isteyerek, kendilerine ücretsiz olarak kereste verilmesini teklif etmiştir. Konya halkının deprem sonrası toparlanması için Meclis'te çalışmalarda bulunmuştur. Konya Mebusu Kâzım Hüsnü Bey'in kanun teklifi Lâyiha Encümenine gönderilmiştir.³⁶⁹

Konya sulama sahasındaki araziden alınacak ücret hakkında kanun teklifi

Kâzım Hüsnü Bey, Konya Ovasının sulanmasına önem vermiş, Konya ovasının sulama ücretine dair kanun teklifi vermiştir. Teklif Lâyiha Encümenine gönderilmiştir.³⁷⁰

Kâzım Hüsnü Bey, Konya için su borularının Gümrük Resminden geçerken istisnasına dair kanun teklifi vermiştir. Bunun üzerine Muvazenei Maliye Encümeni müzakere edilmesini teklif etmiştir.

Konya'ya yardım etmek için gümrük resminden geçecek su borularının istisnasına dair Muvazene-i Maliye Encümeni müzakere edilmesini teklif etmiştir. Meclis müzakere edilmesi kabul etmiştir. Kazım Hüsnü Bey'in verdiği teklif okunarak, Konya halkının sıhhatini düşünerek teklifin kabul edilmesini istemiştir. Konya'da Çayınbağı su komisyonu tarafından ahalinin yardımıyla getirilen su için Belçika'dan getirilen üç yüz ton borunun gümrük resminden istisna edilmiştir. Konuyla Maliye Vekili ilgilenmiştir. TBMM'nin Erzurum üyesi Salih Efendi Konyalıların bu gayretine ve Kâzım Hüsnü Bey'in düşüncesine teşekkür etmiştir. İnsanların sıhhati, temizliği

³⁶⁸ TBMM, ZC, D.1, C.14, s. 47.

³⁶⁹ TBMM, ZC, D.1,C.14. s. 11.

³⁷⁰ TBMM, ZC, D.1, C.16. s.11.

ve içecekleri suyun temiz olması için böyle bir kanunun uygun olduğunu düşünmüştür.³⁷¹

Konya Mebusu Kâzım Hüsnü Bey'in, mamulâtı dâhiliyeden elbise istimali hakkında teklifi

Kâzım Hüsnü Bey'in yerli dokuma kumaşların kullanılması için bir kanun teklifi vermiştir. Kazım Hüsnü Bey'in bu kanun teklifi ile yerli malı kullanımına önem verdiği görülmektedir. Konu görüşülmeden İktisat encümenine havale edilmiştir.³⁷²

Kâzım Hüsnü Bey'in, yerli kumaşlardan elbise kullanımı hakkındaki kanun teklifi İktisat Encümeni tarafından reddedilmiştir.³⁷³

2.2.5. MUSA KAZIM (ONAR) EFENDİ

2.2.5.1. Musa Kazım Efendi'nin Hayatı ve Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği

Musa Kazım Efendi, 1882 yılında Karaman ilinin Hadim ilçesinde aşağı Hadım Köy 'ünde doğmuştur. Müderris Musa Hoca Zade Ahmet Zühtü Efendi'nin oğludur. İlköğrenimini Hadim'in İptidai Mektebinde yaptıktan sonra Konya'ya gelerek İrfaniye Medresesinde orta öğrenimini tamamlamıştır.³⁷⁴ İrfaniye Medresesi'nde Yalvaçlı Ömer Vehbi Efendi'den, sarf, nahiv, mantık, mâânî, beyan, bedî, usul-ı fıkıh, usul-ı kalam, hâdis ilimleri öğrenerek icazet almıştır.³⁷⁵

Konya Hukuk Mektebini birincilikle bitirerek 1911'de mezun olmuştur. Selanik Hukuk Mektebi Fıkıh Usulü ve Mecelle öğretmenliğine atanarak 13 Nisan 1912'de göreve başlamıştır. Balkan Savaşı'nda Selanik'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine oradan ayrılarak Konya'ya dönmüş ve avukatlığa başlamıştır.³⁷⁶ Musa Kazım Efendi, arkadaşları ile beraber Konya Barosu'nu kurmuş olup bir sürede başkanlığını yapmıştır.³⁷⁷

³⁷¹ TBMM, ZC, D.1, C.29. ss. 206-207.

³⁷² TBMM, ZC, D.1, C.6. s. 356.

³⁷³ TBMM, ZC, D.1, C.7. s. 97.

³⁷⁴ Çoker, a.g.e., s. 677.

³⁷⁵ Uz, a.g.e., s. 405.

³⁷⁶ Çoker, a.g.e., s. 677.

³⁷⁷ Atalay, a.g.e., s. 102.

İstanbul Meclisi Mebusan'ın son dönemine Konya mebusu olarak seçilmiştir.³⁷⁸Seçime Müdafaa-i Hukuk adına katılan Musa Kazım Efendi 135 oy ile Mehmet Vehbi Efendi'nin ardından ikinci sırada kazanmıştır. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesi ile Mebusan Meclisi'nin feshedilmesi üzerine Ankara'da kurulacak olan Büyük Millet Meclisi'ne Konya TBMM üyesi olarak iltihak etmiştir. 2 Haziran 1920 yılında Meclis'in 22. içtimasına Konya TBMM üyesi olarak takdim edilmiştir.³⁷⁹

Musa Kazım Efendi, Meclis'te TBMM üyelerinden çok saygı gören sarıklı hocalardandır.³⁸⁰Meclis'te Bütçe, Milli Eğitim ve Adalet Komisyonlarında çalışmıştır. 28 Kasım 1921'de birinci Başkan Vekilliğine seçilmiştir.³⁸¹

Meclis tarafından Kütahya bozgunluğunu incelemek üzere askere moral vermek adına, cepheye giden heyette bulunmaktadır. Musa Kazım Efendi diğer Konyalı TBMM üyeleri gibi Ankara'dan Konya halkına ümit verici haberler göndermiştir.³⁸²

Meclis'te üçüncü ve dördüncü toplantı yıllarında ikinci Başkanvekili olarak seçilmiş ve Başkanlık Divanı'ndaki görevini sürdürmüştür.³⁸³

Birinci TBMM'deki en çok söz alan üyeler denilince Konya TBMM üyeleri akla gelmektedir. Musa Kazım Efendi'de birinci dönem içinde altısı gizli oturumda olmak üzere kürsüde doksan bir konuşma yapmıştır, bir kanun önerisi vermiştir.³⁸⁴ 15 Nisan 1923 yılında Mehmet Vehbi Efendi'nin yerine Şer'îye ve Evkaf Vekâleti görevine getirilmiştir. Bu görevinden 1923 yılında dönem sonunda istifa etmiştir. Milli Mücadele'nin ilk yıllarında çıkarılan Men-i Müskirat (alkollü içeceklerin yasaklanması) kanununun kaldırılması için teklif verilmiştir. Teklifin TBMM sevk edilmesi için vekil olarak Şer'îye Vekili Musa Kazım Efendi'nin imzalaması gerekmektedir. Bu kanuna imza atması onun inandığı değerlere karşı çıkması

³⁷⁸ Çoker, **a.g.e.**, s. 677.

³⁷⁹ Atalay, **a.g.e.**, s. 102.

³⁸⁰ Velidedeoğlu, **a.g.e.**, s. 154.

³⁸¹ Çoker, **a.g.e.**, s. 677.

³⁸² Atalay, **a.g.e.**, s. 103.

³⁸³ Çoker, **a.g.e.**, s. 677.

³⁸⁴ **a.g.e.**, s. 678.

demektir. Bu düşünce ile çekimser kalması teklifini de reddederek görevinden istifa etmiştir. Hoca'nın istifasından sonra da bu bakanlık tamamen kaldırılmıştır.³⁸⁵

Milli Mücadele yıllarında bozulan Ziraat Bankası, TBMM'nin ikinci döneminde Musa Kazım Efendi'nin İdare Meclisi Başkanı olarak göreve getirilmesi ile tekrar düzene konmuştur. Başkanlık dönemi memleket için en hayırlı hizmet yılıdır.³⁸⁶

Musa Kazım Efendi'yi TBMM'de güçlü hitabeti ve cana yakınlığı ile bilgisi ile çokça dosta sahip olmuştur. Mustafa Kemal'de onu çok sevmiştir. Mustafa Kemal'in Meclis Başkanı olduğu dönemde o günkü imkânlarını aşacak şekilde maaşının yükseltilmesi için TBMM'ye teklif gelmiştir. Birçok Mebus teklifi onaylayacağı sırada Musa Kazım Efendi söz alarak; memleketin yiyecek ekmeği, giyecek giysiye muhtaç olduğunu söyleyerek maaşına zam yapacağınız zat Meclistedir. Belki de kendisi zamma taraftar değildir, demiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa yanındakilere “Hoca Efendi çok zeki” demiştir ve konuşma yaparak zammı reddetmiştir.³⁸⁷ Rauf Orbay'ın, İzmir suikastı dolayısıyla arandığı sırada Musa Kazım Efendi'nin evinde saklanmıştır. Evden ayrılırken bir imzalı resim, bir tabanca ve büyük kızına pırlanta tek taş yüzük olmak üzere üç hatıra eşya bırakmıştır. I. II. III. IV. dönemlerde TBMM üyesi olarak Meclis'te bulunan Musa Kazım Efendi muhaliflerin yakın dostu olarak Meclis'te kalabilen birkaç sarıklıdan birisidir. 1929 yılında tedavisi için Viyana'ya gönderilmiştir. 1930 yılında kendini iyi hissederek Türkiye'ye dönmek üzere olduğu bir anda Viyana garında fenalaşarak vefat etmiştir.³⁸⁸ Cenazesi İstanbul'a getirilmiş ve Edirnekapı şehitliğinde toprağa verilmiştir. Ailesi Onar soyadını almıştır.³⁸⁹

Ölümünden bir yıl sonra Konya TBMM üyesi Kazım Hüsnü Bey ve Tevfik Fikret Sılay Bey bir kanun tasarısı hazırlamışlardır. Bu tasarı ile Musa Kazım Bey'in çocuklarının ülke genelinde istedikleri okulda bedava okumalarına izin verilecektir. Kanun kabul edilerek Türkiye'de çıkarılan ilk özel kanun olmuştur. 1786 Sayılı kanun olarak 1764 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Bu kanunun imkânlarından oğlu

³⁸⁵ Uz, **a.g.e.** s. 404.

³⁸⁶ Atalay, **a.g.e.**, s. 105.

³⁸⁷ **a.g.e.**, ss.105-106.

³⁸⁸ Uz, **a.g.e.**, s. 406.

³⁸⁹ Çoker, **a.g.e.**, s. 678.

Avukat İhsan Onar ve eski Anayasa Mahkemesi Başkanı Orhan Onar istifade etmiştir.³⁹⁰ Oğullarından Ahmet Onar 1961-1966 dönemi Cumhuriyet Senatosu Konya üyesi olarak Parlamentoda bulunmuştur.³⁹¹

2.2.5.2. Musa Kazım Efendi'nin Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Çalışmalarına Örnekler

İstiklâl mahkemesi âzasının dörde iblâğı hakkındaki kanun münasebetiyle sözleri

TBMM'nin 28 Kasım 1920 tarihli oturumunda, Adana Mebusu Zekai Bey'in İstiklal Mahkemeleri azalarının dörde çıkarılması teklifi üzerine söz alan Musa Kazım Efendi, İstiklal Mahkemelerini üç aza ile teşekkül edildiğini, dördüncü aza kabul edilirse azanın yerine ulaşınca kadar İstiklal mahkemeleri işlerini yapamayacaklarını düşünmüştür ve üç aza olarak kalmalarını savunmuştur.³⁹²

Şehit zâbitan ailelerine mafevk rütbe üzerinden maaş tahsisine dair Kanun münasebetiyle sözleri

TBMM'nin 29 Aralık 1920 yılındaki oturumunda, şehit subayların ailelerine en üst rütbe üzerinden maaş bağlanması, bununda 12 Temmuz 1920 yılından itibaren yürürlüğe girmesi için kanun teklifi verilmiştir. Bunun üzerine söz alan Musa Kazım Efendi, en küçükten en büyük rütbeliye kadar bütün askerlerin amacının vatani düşmana karşı korumak olarak görmüş ve bu hizmetin kutsallığını savunarak yapanların değerini maddi olarak hiçbir zaman veremeyeceklerini belirtmiştir. Musa Kazım Efendi, bu görevin kutsiyetinin yanında ülkenin mali gücünün de göz önünde bulundurulması gerektiğini düşünmüştür. Belirtilen tarihten öncesinde vefat edenler ile bu tarihten sonra vefat edenleri ayrı kanunlara koymayı doğru bulmamıştır. Bu konudaki çözümü ise; ayrımcılık yapmadan, eğer maaş verilecekse hepsine verilmelidir. İmkân yoksa hiçbirine verilmemesi gerektiği görüşündedir.³⁹³

³⁹⁰ Atalay, a.g.e., s. 107.

³⁹¹ Çoker, a.g.e., s. 678.

³⁹² TBMM, ZC., D.1,C.6, s. 80.

³⁹³ TBMM, ZC., C.7, ss. 88-89.

Tarik bedeli nakdîsi hakkındaki Kanun münasebetiyle sözleri

TBMM'nin 19 Şubat 1921 yılındaki oturumunda, Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin, 1330 senesinden önceye ait yol vergilerinin kaldırılmasına dair teklifi sonrasında söz almıştır. Musa Kazım Efendi, kanunların istikbal için ortaya konulduğu söyleyerek, bireylerin durumu o kanunun hükmüne göre hazırlanması gerektiğini düşünmektedir. Bütçesi de ona göre dengelenmelidir. Bireylerin zamanında parayı ödemekle yükümlü olduğunu belirtmektedir. 1336 senesinin bitmesine on gün kaldığını söyleyerek bu kanunun yürürlüğe girinceye kadar zamanın dolacağını, bu yüzden 1336 senesi için yükümlü tutmayı doğru bulmamıştır. Önergenin düzenlenmesini teklif etmiştir.³⁹⁴

İhtikârın men'ine dair kanun teklifi münasebetiyle

TBMM'nin 19 Ocak 1922 yılındaki oturumunda, Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi efendi ile arkadaşları tarafından vurgunculuk, stokçuluk yapanların durdurulmasına dair teklifinden sonra Musa Kazım Efendi söz almıştır. Lâhiya' da geçen konunun vurgunculuk yapanlara ceza verilmekten ibaret olarak görmüştür. Hâlbuki memlekette vurgunculuk yapanların olmadığını, serbest ticaretin olmamasından dolayı bazı yerlerde bazı eşyanın fiyatının yükseltildiğini düşünmektedir. Bu durumun arz talep neticesinin bir sonucu olarak görmektedir. Nüfusun yoğun olduğu yerlerde eşyanın fiyatının yükseltildiğini, eğer serbest ticaret yapılmazsa, karaborsacılık oraya çıkacağını ve o zaman ihtiyacımız olan eşyaya ulaşamayacağı belirtmiştir. Musa Kazım Efendi'ye göre, olaylar kanunlar yaparak yürütülmemelidir. Daha önce de tecrübe edildiği üzere faya sağlamamıştır. Ona göre serbest ticaret yapılmadıkça olaylar karşısında kanun yapmak meseleyi düzeltmez. Bu yüzden de encümenin teklifi olan bu layihanın reddini talep etmiştir.³⁹⁵

Rusya'da aç kalan İslâm çocuklarının bir kısmının Türkiye'ye getirilmelerine dair

TBMM'nin 3 Nisan 1922 yılındaki oturumunda, Burdur TBMM üyesi İsmail Suphi Bey'in, Rusya'da açlığa mahkûm edilen İslam çocuklarından bir kısmının

³⁹⁴ TBMM, ZC. D.1, C.8, s. 306.

³⁹⁵ TBMM, ZC., D.1, C.16, ss. 84-85.

Türkiye'ye getirilmesi ve gelen çocukların da vilayetlerde, kazalarda, köylerde ailelerin yanına yerleştirilebileceğini düşünerek, bu konuda hükümetin harekete geçmesi ve komisyon kurulmasını teklif etmiştir. Konu Encümene mi devredilsin ya da Heyeti Vekile'ye mi gönderilsin tartışmalarından sonra Musa Kazım Efendi söz almış ve Encümenin bu konuyla ilgisinin olmadığını savunmuştur. Himaye-i Eftal Cemiyet'inin bu konuya hâkim olduğunu, Meclis tarafından maddi yardım verildiğini, teklifin müzakereye gerek olmadığını, Heyeti Vekileye gönderilmesi gerektiğini söylemiştir.³⁹⁶

³⁹⁶ TBMM, ZC., D.1,C.18, ss. 480-481.

SONUÇ

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisine iki şekilde üye seçilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün, 19 Mart 1920 yılında yayınladığı tebliğ sonucunda Konya'da yapılan genel seçimle belirlenen Birinci TBMM'nin Konya'yı temsil eden üyeleri: Abdülhalim Çelebi, Refik Koraltan, Saatçizade Mehmet Rıfat Efendi, Hacı Arif Baysal ve Hulusi Göksu'dur. 1919 seçimleri ile belirlenen Meclis-i Mebusan üyelerinin temsil heyetinin çağrısı üzerine Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisine intikal etmesiyle seçilenler ise: Mehmet Vehbi Çelik, Ömer Vehbi Efendi, Halil Kazım Hüsni Bey, Musa Kazım Efendi ve Hacı Bekir Sümer Efendi'dir. Konya'nın Birinci TBMM üyeleri Meclis'te sarıklılar grubu içinde yer alan ve en çok konuşan üyelerdir. Aynı zamanda Birinci TBMM'de önemli görevlerde bulunmuşlardır.

Abdülhalim Çelebi, Başkanlık Divanı seçiminde 91 oy alarak birinci Başkan Vekili seçilmiştir. Layiha Encümeni üyesi ve İrşat Komisyonu Başkanı olarakta görev almıştır. Türk milliyetçiliği doğrultusunda ilerleyerek, Milli iradenin yanında olmuştur. Konya halkını da aynı gaye etrafında toplamıştır. Bu amaçla da yaptıkları unutulmayarak Birinci TBMM tarafından yeşil şeritli İstiklal Madalyası verilmiştir. Birinci TBMM'nin en iyi hatibi olarak bilinen Refik Koraltan, Meclisin en genç üyesidir. Birinci TBMM'de Divan Kâtipliğine seçilmiştir. Adalet, İçişleri, Tasarı ve Defteri Hakani komisyonlarında çalışmıştır. 1921 yılında Başkomutanlık emri ile kurulan Yozgat İstiklal Mahkemesi'nin başkanlığına getirilmiştir. Görevi bittikten sonra 1922 yılında Birinci TBMM'deki görevine geri dönerek tekrar Divan Kâtipliğine seçilmiştir. Hacı Arif Bey ise; Birinci TBMM'de Maliye, Anayasa, Bütçe, Dilekçe, Sayıştay, Bayındırlık ve Defteri Hakani komisyonlarında çalışmıştır. Hacı Arif Bey, Birinci Bozkır İsyanı ile ilgili Meclis'te bir takrir vermiştir. Konya'da İdare-i Örfiye ilanına sebep olan hadisenin yakından takip edilmesi için Meclis'ten seçilecek beş kişilik bir heyetin Konya'ya gönderilmesini teklif etmiştir. Bu konuda ilk takrir veren Hacı Arif Bey, Konya'nın adının böyle bir hadise ile anılmasını istememiştir. Refik Koraltan da bu konuda Arif Bey'i desteklemiştir. Nitekim Meclis'teki tutumu etkili olmuş ve Birinci TBMM üyeleri Konya'ya heyetin gönderilmesine karar vermiştir. Hacı Arif Bey, aynı zamanda Delibaş Mehmet'in arkadaşları tarafından öldürülmesinde etkili olan da bir isimdir. Birinci TBMM'de konuşmalarıyla, verdiği

önergelerle aktif olan üyeler olsa da Saatçi Rıfat Efendi gibi Hulusi Gökso gibi daha az etkili olan üyeler de bulunmaktadır. Milli Mücadele'deki faaliyetlerinden, Kuva-yı Milliye'ye desteğinden dolayı asiler tarafından öldürülmesine karar verilen Abdülhalim Çelebi, Ömer Vehbi Efendi ve Mehmet Vehbi Efendi'nin isimlerinin bulunduğu 17 kişilik listenin içinde Saatçi Rıfat Efendi'nin de ismi bulunmaktadır. Birinci TBMM'de Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti, Mali konular komisyonlarında çalışmıştır. Hulusi Bey, Birinci TBMM'nin Adalet, İçişleri, PTT komisyonlarına seçilmiştir. Daha sonra bu görevlerinden ayrılarak 25 gün izin alarak memleketi Ermenek'e gitmiştir. İzni bitmesine rağmen Meclise dönmemiştir. Müstavi duruma düşmüşken 20 gün daha izin talebinde bulunmuştur. Fakat kabul edilmemiştir. Bu sırada çıkan Delibaş Mehmet İsyanının neticesinde Hulusi Bey'in Ermenek'ten ayrılmasının isyanın Ermenek'e sıçrayacağı korkusuyla ve yörenin durumunu etkileyeceğini düşünerek izninin 3 ay daha uzatılması kararlaştırılmıştır. Meclis kararının kendisine tebliğ edilmesine rağmen 7 ay izinsiz Meclis dışında kalmasından dolayı müstavi sayılmasına karar verilmiştir. Hulusi Bey, Delibaş İsyanının Ermenek'e sıçraması sonucunda yaptığı doğru yönlendirmeler ile hadisenin İçel'e sıçramasına engel olmuştur.

Mehmet Vehbi Efendi, yurdun işgallere uğraması sonucunda siyasete karışmama azmini bir kenara bırakıp Milli Mücadele'ye katılarak vaazları ve konuşmaları ile Kuva-yı Milliye hareketini destekleyerek halkı teşvik etmiştir. Vali Cemal Bey'in, Konya'yı terk etmesinden sonra geçici vali vekilliğine seçilmiştir. Birinci TBMM'de Şer'iyeye ve Evkaf Komisyonu başkanlığını yaptığı sırada önemli bir göreve imza atmıştır. Sultan Vahdeddin'in hal fetvasını yayınlamıştır. İlk anayasa olan 1921 Anayasasının hazırlayanları arasında bulunmuştur. Birinci TBMM'de vakıflarla da ilgili bir çalışma yapmıştır. Reform düzeyinde bir düzenleme yaparak vakıfların bugün bile yürütülme şekline katkı sağlamıştır. Mehmet Vehbi Efendi, ordunun erzak ihtiyacının Konya'dan karşılanması için Ordu Mübayaat Konya Mıntıkası Müfettişi görevine getirilmiştir. Birinci TBMM'nin Konya'yı temsil eden üyeleri devletin mevcudiyeti ve şerefiyle bağdaşmayan hiçbir antlaşmayı kabul etmemiştir. Bağımsızlık ve özgürlük yolundaki kararlılıkları doğrultusunda ilerlemişlerdir. Ömer Vehbi Efendi de bu gaye ile hareket etmiş olup Konya müftüsü olarak görevliken

kurulması kararlaştırılan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin geçici kurulunun ilk başkanı olmuştur. Başkanlığı sırasında ordunun ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, Anadolu da ilk olma özelliği taşıyan, Muavenet-i Milliye (Milli Yardım) teşkilatının kurulmasını sağlamıştır. Birinci TBMM'de Şer'iyeye ve Evkaf Komisyonlarında çalışmıştır. Ömer Vehbi Efendi, Birinci TBMM tarafından Kütahya Bozgununu incelemek üzere görevlendirilen, Musa Kazım Efendi'nin de yer aldığı 15 kişilik heyetin içinde bulunmaktadır. Ömer Vehbi Efendi, Delibaş İsyanında asiler tarafından valinin teslim olması için Alâeddin Tepesine gönderilen bir elçidir. Asilere nasihat ederek, onları durdurmaya çalışsa da etkili olamamıştır. 1922 yılında Birinci TBMM üyeliğinden istifa ederek Konya müftülüğünü üstlenmiştir. Böylece Cumhuriyet döneminin ilk Konya Müftüsü olmuştur ve Milli Mücadele'deki katkılarından dolayı İstiklal Madalyası ile onurlandırılmıştır. Temsil Heyeti'nin talimatlarına uyarak Ankara'ya gelip Birinci TBMM üyesi olan bir diğer isim de Hacı Bekir Efendi'dir. Mecliste İktisat, Bütçe, Mali konular, Sayıştay komisyonlarında çalışmıştır. Aynı zamanda İktisat komisyonunun başkanlığını yapmıştır. Akşehir Bankası kurucusu olan Hacı Bekir Efendi, Birinci TBMM'de bütçe ve ekonomi konularında konuşmaları bulunmaktadır. Musa Kazım Efendi, Birinci TBMM üyelerinden çok saygı gören sarıklı hocalardandır. Mecliste Bütçe, Milli Eğitim, Adalet komisyonlarında çalışmıştır. 1921 yılında birinci Başkan vekilliğine seçilmiştir. En çok söz alan Konya üyelerinden biridir. Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti görevinde bulunduğu sırada alkollü içeceklerin yasaklanması kanununun kaldırılması için teklif verilmiştir. Bu kanuna imza atması, onun inandığı değerlere karşı çıkması demektir. Bu düşünce ile çekimser kalmış ve teklifi de reddederek görevinden istifa etmiştir. Halil Kazım Hüsnü Bey, Birinci TBMM'de Bütçe, Milli Eğitim, Bayındırlık komisyonlarında çalışmıştır. Birinci Bozkır Ayaklanması sonucunda diğer TBMM üyeleri ile birlikte Konya'ya giderek olaylar hakkında incelemeler yapmıştır. Konya halkının Birinci TBMM'ye olan güvenini kazanmaya çalışmıştır. Bu amaçla da TBMM'de Kazım Hüsnü Bey, Mehmet Vehbi Efendi ile birlikte af kanununun çıkması için bir takrir vermiştir. Mustafa Kemal Atatürk, Konya gezisi sırasında Bozkır İsyanına karışanların affedilmesi konusunda Celalettin Arif Bey'e bir telgraf çekmiştir. Celâleddin Arif Bey, Birinci TBMM'de olayı Dâhiliye ve Adliye Encümenine havale ederek tahkik edilmesini istemiştir. Kazım Hüsnü Bey, bu konunun Dâhiliye ve Adliye

Encümenlerine havale edilmeden af kanununun çıkmasını sağlamıştır. Kazım Hüsnü Bey, Delibaş Mehmet İsyânında Abdülhalim Çelebi ile beraber Konya İstiklal Mahkemesinde yargılanmıştır. Haklarında, malları müsadere edilerek, Erzurum'a sürgün edilme kararı verilmiştir. Halil Kazım Hüsnü Bey ile Abdülhalim Çelebi bu konuyu Meclise taşıyarak Divan-ı Harp kararının tekrar müzakere edilmesini teklif etmişlerdir. Birinci TBMM'de Divan-ı Harp kararının tekrar okunması için oylamaya sunulmuştur ve onaylanmıştır. Bunun sonucunda da Abdülhalim Çelebi ve Kazım Hüsnü Bey, Divan Harp kararını reddederek ifadelerini tekrar okumuşlardır. Birinci TBMM'deki ifadelerinden de anlaşıldığı üzere asiler tarafından aracı olarak kullanılmaya zorlanmışlardır. Asilere nasihat yoluyla yaklaşılsa da başarılı olamamışlardır. Birinci TBMM üyeleri arasında, Divan-ı Harp kararını, adaletin yürümediği yerde verilmiş bir karar olarak görenler olsa da, Abdülhalim Çelebi ve Kazım Hüsnü Bey'in idam edilmesi gerektiğini düşünen ve TBMM üyeliklerinin düşürülmesi gerektiğini savunanlar da olmuştur. Nitekim 6 Aralık 1920 yılında yapılan 79. sayılı Meclis kararı ile Divan-ı Harbin kararı geçersiz sayılarak Birinci TBMM tarafından aklanmışlardır. Delibaş İsyânını soruşturmak üzere Meclis tarafından kurulan komisyonca da suçsuz sayılmışlardır. Birinci TBMM'nin Konya'yı temsil eden üyeleri Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin açılmasını sağlayarak merkez heyetinde görev almışlardır. Böylece Milli Mücadele'ye Konya halkının desteğini kazanmakta yardımcı olmuşlardır.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DHŞFR), 627-32., D.104, vsk.30, Belge:01., 101-19., 630/123., D:104, vsk:79, Belge: 01., D:649, vsk:40.

Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DHKMS), 51-3., 51.2/3., 52/47., 52-2/69., D.56-2, vsk: 33, Belge:16., D.56-2, vsk: 33, Belge:7., D.56-2, vsk: 33, Belge:24., D:56-2, vsk:33, B:57., D.56-2, vsk: 33, Belge:11., D:56-2, vsk:3, B:7., D:56-2, vsk:33, B:19., D:56-2, vsk:33, Belge: 56-57-58., D: 649, vsk: 40., D:57-2, vsk: 33, B:26., D:56-2, vsk: 33, B:28., D:56-2, vsk: 33, B:33.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Ecanib Kalemi (DH., EUM., ECB), 24/7.

Bab-ıAli Evrak Odası (BEO), D.,4600/344939(2/4)., D.,4600/344939; BEO, 4600/344939, 41., D.,4600/344939, 2-5.

İrade, Taltifat, K.434, G.45.

İrade, Evkaf, K.47, G.18, S.1-2.

Şura-yı Devlet K.187, G.4.

Meclis-i Vükela Mazbataları, K.164, G.58, S.1-2-3.

Yıldız, Arzuhal Jurnal, K.53, G.19.

Yıldız, Mütenevvi Maruzat, K.302, G.153, S.1-2.

Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE)

Klasör (K): 25, Gömlek(G):18, Belge: 18-2,18-3.

K:200, G:114, B:114-2.

K:200, G:114, B:114-1.

K:200, G:119, B:119-1,119-2.

K:200, G:148, B:148-1.

K:200, G:162, B:162-1.

K:200, G:162, B:162-1.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

TBMM Albümü 1919-1920, TBMM Albümü 1920-1973.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri

TBMM, **ZC**, Devre:1, Cilt:1. TBMM, **ZC**, D.1, C.11.

TBMM, **ZC**, D.1, C.2. TBMM, **ZC**, D.1, C.12.

TBMM, **ZC**, D.1, C.3. TBMM, **ZC**, D.1, C.14.

TBMM, **ZC**, D1, C.4. TBMM, **ZC**, D.1, C.16.

TBMM, **ZC**, D.1, C.6. TBMM, **ZC**, D.1, C.18.

TBMM, **ZC**, D.1, C.7. TBMM, **ZC**, D.1, C.24.

TBMM, **ZC**, D.1, C.8. TBMM, **ZC**, D.1, C.25.

TBMM, **ZC**, D.1, C.9. TBMM, **ZC**, D.1, C.26.
 TBMM, **ZC**, D.1, C.10. TBMM, **ZC**, D.1, C.29.
 TBMM, **Gizli Zabıt Cerideleri**, Devre.1, Cilt.1-2.

Mevlana Müze Arşivi

Zarf no: 219.07b.

Zarf no: 157. 13a.

Zarf no: 119. B6, 119. B. 1.2.3.4.5.6.7.

Zarf no: 105. 01.

SÜRELİ YAYINLAR

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Mart 1962, S.39., **Vesika No:** 925., 926., 928., 930., 931., Eylül 1963, S.45,b. 1062., 1063.

Selçuk Es, **Konya Büyükleri**, Şehir Postası, 29 Kasım 1965, No:333, Sayı.4.
 Selçuk Es, **Konya'ya Sürülen Kara Leke Delibaşı Mehmet Olayı**, Yeni Konya Gazetesi, 7 Ekim 1980.

KİTAPLAR, MAKALELER

ALTAY, Fahrettin, **On Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2022.

ARABACI, Caner, **Milli Mücadele Dönemi Konya Öğretmenleri**, Konya, 1991.

ASLAN, Yavuz, **TBMM Hükümeti Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan 1920-30Ekim 1923)**,Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

ATALAY, Ahmet, **Milli Mücadele'de Konya Kuva-yı Milliyecileri**, C.1, Damla Ofset, Konya, 1997.

ATALAY, Ahmet, İsmail Çıpan, **"Cumhuriyet Dönemi Konya Milletvekilleri"**, Milli Mücadeleden Günümüze Konya 1915-1965, Arı Ofset Matbaacılık, Cilt I, Konya, 1999.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.1-2, Ankara, 2019.

AVANAS, Ahmet, **Milli Mücadele'de Konya**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998.

BARDAKÇI, Halit, **Bütün Yönleriyle Ermenek**, Çaba Matbaası, Konya, 1976.

ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**,İmge Kitapevi, Ankara, 2019.

ÇELİK, Mehmet Vehbi, **Hülasat'ül Beyan Fi'tefsiril Kur'an**, Şehzadebaşı Evkaf-ı İslamiye Matbaası, İstanbul, 1341-1343, C.15.

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi 1919-1923**,TBMM Vakfı Yayınları No:4,Cilt 1,Ankara, 1994.

DEMİREL, Ahmet, **İlk Meclis'in Vekilleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

ERDEHA, Kamil, **Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1978, s.265.

ERTEPINAR, Coşkun, **Bir Politikacının Anıları Herşey Vatan için Refik Koraltan**, Hacettepe-Taş Yayıncılık, Ankara, 1999.

- GEÇİKLİ, Recep Murat, Doğan Koçak, “**TBMM’nin Açılış Sürecinde Siyasi Yapılanma(Mart-Mayıs 1920)**”, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 1, 2022, S.68.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, **Mevlana’dan Sonra Mevlevilik**, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2018.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, **Mevlevi Adap ve Erkânı**, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2017.
- GÖRGÜLÜ, İsmet, **Ana Hatlarıyla Türk İstiklal Harbi**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1999.
- GÜLCAN, Ali, **Kökenleriyle Konya’nın Delibaşı İsyanı Bu Olayın Karaman’a Sıçrayışı**, Uğur Ofset, Eskişehir, 1994.
- GÜNEŞ, İhsan, **Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- IRMAK, Sadi, **Milli Mücadelede Atatürk’ün çevresi ve İlk Mücahitler**, Genç Yayıncılık, İstanbul, 1986.
- İZ, Mahir, **Yılların İzi**, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2022.
- KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber**, C.1., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2022.
- KARAİBRAHİMOĞLU Sacit, **Türkiye Büyük Millet Meclis**, Ege Matbaası, Ankara, 1968.
- KÖKSAL, Mustafa, **Türkiye Büyük Millet Meclisinin “İlk”leri**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.
- KÖSE, İhsan, “**Atatürk’ün Ankara’ya Gelişi ve TBMM’nin Açılışı**”, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, C.16, Ankara, 2002.
- KUTAY, Cemal, **Kurtuluşun Ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1973.
- KÜÇÜK, Hülya, **Arşiv Belgeleri Işığında İstiklal Harbinde Mevleviler ve Bektâşiler**, Nefes Yayınları, Ankara, 2019.
- ÖNDER, Mehmet, **Milli Mücadelede Konya Delibaş Hadisesi**, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1953.
- ÖNDER, Mehmet, **Milli Mücadelenin Yanında ve Safında Öğüt Gazetesi**, Güven Matbaası, Ankara, 1986.
- SAYAR, Ahmet Güner, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Portre Denemeleri**, Ötüken, İstanbul, 2020.
- TANÖR, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2022.
- Tunaya, Tarık Zafer, “**Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri**”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt 23, 1958, S.3-4.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuat, **Görüp İştittiklerim**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2021.
- Türk İstiklal Harbi (İstiklal Harbinde Ayaklanmalar 1919-1921)**, Cilt 6, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974.
- UZ, Mehmet Ali, **Konya Âlimleri ve Velileri**, Arma Matbaa, Konya, 2017.
- VAKKASOĞLU, Vehbi, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İslam Âlimleri**, Cihan Yayınları, İstanbul, 1987.
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, **İlk Meclis Milli Mücadele’de Anadolu**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2020.

ANSİKLOPEDİ

İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1988, Cilt.1.

Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982-1983, Cilt.7.

TEZLER

Yıldız, Yaşar, **Milli Yerel Bir Banka Örneği Akşehir Bankası T.A.Ş.**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Yüksek, Erol, **Bir Siyaset Adamı Olarak Refik Koraltan 1890-1974**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2016.

EKLER

Ek 1: Birinci TBMM' ye Katılan Konya Üyeleri

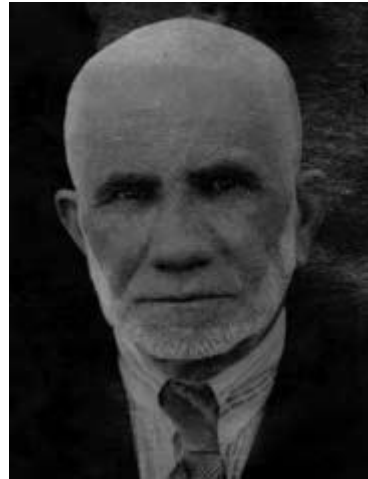
Abdülhalim Çelebi

Bekir Refik Koraltan

Hacı Arif (Baysal) Bey

Hulusi Göksu

Kaynak: TBMM Albümü, Cilt 1, 1920-1950, ss. 44-45.

Saatçi Rıfat Efendi

Hacı Bekir (Sümer) Efendi

Mehmet Vehbi (Çelik) Efendi

Halil Kazım Hüsnü Bey

Musa Kasım (Onar) Bey

Ömer Vehbi (Büyükyalvaç) Efendi

Ek 2: Abdülhalim Çelebi Efendi'nin Seçim Mazbatası

ملاحظات	اعضای	ملکیتی و ملکته کی مفصل آدرسی	آقره تاریخ مواضاتی	تاریخ تاریخ	دائر یا انتخابی	سی	مملک و وظیفی	صنعت	پدرین نامی	میدونک نامی
		والتی راه علیا	۱۲۸۹	۹۸	فرنب	۵۱		توسعه	عزیز	عزیز
		نورده	۱۲۸۹	۹۸	فرنب	۵۱		توسعه	عزیز	عزیز
		فرنبه	۱۲۸۹	۹۸	فرنب	۵۱		توسعه	عزیز	عزیز
		فرنبه	۱۲۸۹	۹۸	فرنب	۵۱		توسعه	عزیز	عزیز
		فرنبه	۱۲۸۹	۹۸	فرنب	۵۱		توسعه	عزیز	عزیز
		فرنبه	۱۲۸۹	۹۸	فرنب	۵۱		توسعه	عزیز	عزیز

بوکک رماهت تاریخین حایر بون بونک ملت مجلس اعضای مخیرمک تارشا ایتدای برر کرد اولوق اوزره سجاورتک جمع و تنظیمه مجلس دیوان دایق قرار ورمشدر. ایشو جیدونک اناسی آبا مالیه مخصوصه انشا دخی وضع اولوق مذکور سله اساس اولان اوزره باشکتابه اعطاسی موجود.

Kaynak: TBMM Arşivi: Sicil Dosyası No: 280.

Ek 3: Abdülhalim Çelebi Efendi'nin TBMM Kimliği

Kaynak: M.M.A., Dos. No: 219-02 b.